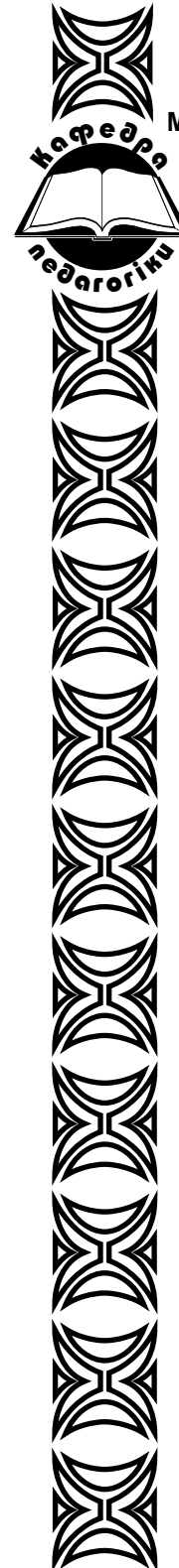

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Спецвипуск 6 Частина II

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ і НАУКИ, МОЛОДІ та СПОРТУ УКРАЇНИ
Слов'янський державний педагогічний університет

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць
(Спецвипуск 6)
Частина II

Слов'янськ - 2012

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ і НАУКИ, МОЛОДІ та СПОРТУ УКРАЇНИ
СЛОВ'ЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Г У М А Н І З А Ц І Я
НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

(Спецвипуск 6)

Частина II

Слов'янськ – 2012

ISSN 2077-1827
УДК 371.13
ББК 74.202
Г. 94

Гуманізація навчально-виховного процесу : збірник наукових праць / [За заг. ред. проф. **В.І. Сипченка**]. – Спецвип. 6. – Ч. II. – Слов'янськ : СДПУ, 2012. – 165 с.

Редакційна колегія:

- Сипченко В.І.** – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний редактор)
Борисов В.В. – доктор педагогічних наук, професор (заступник відповідального редактора)
Євтух М.Б. – академік АПН України, доктор педагогічних наук, професор
Солодухова О.Г. – доктор психологічних наук, професор
Бадер В.І. – доктор педагогічних наук, професор
Гавриш Н.В. – доктор педагогічних наук професор
Гриньова В.М. – доктор педагогічних наук, професор
Григоренко В.Г. – доктор педагогічних наук, професор
Золотухіна С.Т. – доктор педагогічних наук, професор
Плахотнік О.В. – доктор педагогічних наук, професор
Омельченко С.О. – доктор педагогічних наук, професор
Пономарьова Г.Ф. – кандидат педагогічних наук, професор
Панасенко Е.А. – кандидат педагогічних наук, доцент

У збірнику наукових праць представлені результати досліджень науковців, які працюють над проблемами розвитку сучасної освіти та науково-педагогічної думки у теоретичному, історичному та практичному аспекті.

Для науковців, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів педагогічних навчальних закладів, практичних працівників системи освіти.

The following miscellany shows the result of the researches of the scholars, who work at the problems of the developing modern science and scientific-pedagogical thought in t historical and practical aspects.

For scientists, teachers, doctorates, graduate students, students of teacher training institutions, practitioners of education system.

Збірник наукових праць є фаховим виданням із педагогічних наук

(Бюлетень ВАК України № 3, 2010 р.).

**Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 8844, видано 09.06.2004 р.**

Видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України

Друкується за рішенням Вченої ради
Слов'янського державного педагогічного університету
(протокол № 8 від 05.04.2012 р.)

ISSN 2077-1827
© Кафедра педагогіки СДПУ

ЗАГАЛЬНА ШКОЛА

Бабенко О.

*кандидат педагогічних наук, директор Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької області*

УДК 373.5.091.12:005.34

**ПАРТИСИПАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ
КОМПОНЕНТ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
ПЕРСОНАЛУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

У статті розглянуто проблему партисипативного управління загальноосвітнім навчальним закладом як важливий чинник педагогічного менеджменту. На прикладі діяльності Слов'янського педагогічного ліцею розглянуто деякі аспекти партисипативного управління, що позитивно впливають на розвиток і результативність освітньої діяльності педагогічного колективу навчального закладу.

Ключові слова: педагогічний менеджмент, партисипативне управління, персоналізований підхід, професійний розвиток учителя.

Бабенко О.

*кандидат педагогических наук, директор Славянского педагогического
лицея Славянского городского совета Донецкой области*

**ПАРТИСИПАТИВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ КАК МОТИВАЦИОННЫЙ
КОМПОНЕНТ ПРОЦЕССА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ
ПЕРСОНАЛА УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**

В статье рассмотрена проблема партисипативного управления общеобразовательным учебным заведением как важная составляющая педагогического менеджмента. На примере деятельности Славянского педагогического лицея рассмотрены некоторые аспекты партисипативного управления, которые позитивно влияют на развитие и результативность образовательной деятельности педагогического коллектива учебного заведения.

Ключевые слова: педагогический менеджмент, партисипативное управление, персонализированный подход, профессиональное развитие учителя.

Babenko O.

*Candidate of pedagogical sciences, Director of Slovyansk Pedagogical
Lyceum Slovyansk City Council in Donetsk region*

**PARTICIPATORY GOVERNANCE AS A MOTIVATIONAL
COMPONENT OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL
DEVELOPMENT OF A STAFF IN THE EDUCATIONAL
ESTABLISHMENT**

The article deals with the problem of participatory governance of general educational establishment that is considered to be an important part of pedagogical management. Some aspects of participatory governance which positively influence the development and the effectiveness of educational activity of the staff of Slovyansk pedagogical lyceum are introduced.

Key words: *pedagogical management, participatory governance, individual approach, professional development of a teacher*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку вітчизняної освіти як ніколи *актуальним* є пошук нових підходів до управління навчальним закладом, що набуває особливої значущості в контексті розгляду діяльності загальноосвітнього навчального закладу як особливого середовища, в якому мають бути створені всі умови для саморозвитку особистості вчителя, подальшого вдосконалення його фахової майстерності і досягнення ним вершин у педагогічній діяльності.

Об'єктивна необхідність цілеспрямованої зміни системи управління освітою, зокрема загальною середньою, пріоритетні напрями й основні способи радикальних освітніх перетворень визначені Конституцією України, Державною національною програмою «Освіта» (Україна ХХІ століття), Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти. Так, у Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) зазначено, що «управління освітою має бути спрямованим на організацію та забезпечення оптимальних умов функціонування галузі освіти, створення системного механізму саморегуляції на загальнонаціональному, регіональному, місцевому рівнях та у навчально-виховних закладах і наукових установах освіти» [1]. У Національній доктрині розвитку освіти акцентується увага на розробці своєрідних моделей управління освітою, що давали б змогу залучати до управління громадян, фахівців, зробити його гнучким, більш демократичним, державно-громадським [2, с. 5].

Особлива відповідальність за впровадження освітніх реформ і створення оптимальних умов функціонування освітньої галузі покладена сьогодні на управлінця-освітця, менеджера освіти, а простіше – директора, який має стати ключовою ланкою системи шкільної розбудови, забезпечувати системний розвиток кожної окремої школи. Саме на нього покладено забезпечення процесу переведення освіти у відкриту систему, сприяння самоорганізації й саморегулюванню в розвитку педагогічного колективу, розробку технологій ефективної взаємодії учасників управлінського процесу, які б забезпечували високу результативність освітньої діяльності школи.

Безумовно, сучасному керівнику освітнього закладу необхідно бути обізнаним із найпередовішими технологіями освітнього менеджменту, володіти багатьма особистісними якостями, від яких, власне, і залежить створення позитивного іміджу навчального закладу і його місце в освітньому просторі міста, регіону, країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Проблеми освітнього, педагогічного менеджменту знайшли свого розгляду в дослідженнях Г. Єльнікової, Л. Калініної, Н. Клокар, В. Маслова, Н. Островерхової, М. Поташника, О. Савченко, В. Симонова [5]. Науковці розглядають педагогічний менеджмент як специфічний вид і мистецтво управлінської діяльності, що містить комплекс принципів, методів, організаційних форм і технологічних прийомів управління навчальними закладами та освітніми системами різних типів і видів, спрямованих на їхнє становлення, ефективне функціонування і розвиток (В. Симонов).

Проблеми особистісної спрямованості управління в освіті висвітлено в наукових працях психологів, якими досліджено психологічні аспекти гуманізації управління школою (Л. Карамушка), особистісно-діяльнісний підхід у психології менеджменту в освіті (Н. Коломінський), соціально-психологічні проблеми особистісно орієнтованого управління сучасними освітніми закладами (С. Подмазін).

Формування цілей статті (постановка завдання). *Мета нашої статті* – окреслити деякі теоретичні аспекти моделювання управлінської діяльності керівника навчального закладу, довівши їх дієвість і ефективність практикою діяльності Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Управління є тією підйомною силою, що спрямована на активізацію діяльності колективу й окремої людини шляхом створення необхідних умов для прояву й розвитку її творчого потенціалу. Зокрема, *управління в системі освіти* має бути зорієнтованим на особистість педагога, виявлення й реалізацію внутрішніх ресурсів учителя, що забезпечується як шляхом удосконалення традиційних підходів, так і розробкою нових, сутність яких полягає у відмові від бюрократично-авторитарної моделі управління, заміні її моделлю, що базується на засадах демократизму й гуманізму. Науковці В. Андрущенко, Т. Давиденко, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, І. Смагін визначають процес управління в освіті як забезпечення суб'єктної позиції особистості в освітньому процесі, розвитку її активності, самосвідомості.

Сьогодні стало очевидним, що управління, яке базується на адміністративно-командних засадах, не відповідає вимогам сьогодення і вимагає негайної перебудови. У країнах Америки та Європи управління навчальними закладами різних типів і видів досить давно здійснюється на організаційних і методологічних засадах *педагогічного менеджменту*.

Педагогічний менеджмент – досить новий напрям вітчизняної теорії управління загальноосвітніми навчальними закладами; він знайшов свого відображення в роботах Г. Єльнікової, Л. Калініної, Н. Клокар, В. Маслова, Н. Островерхової, М. Поташника, О. Савченко, В. Симонова [5]. У цих працях особистість педагога, менеджера визначена як найвища цінність суспільства, а її розвиток – як місія управління в освіті, системоутворювальний, центральний чинник освітнього менеджменту.

Такі підходи до управління сучасною школою повністю суголосні з основними принципами гуманістичної педагогіки В. Сухомлинського [6], у тому числі з баченням видатним педагогом ролі директора навчального закладу, адже саме В. Сухомлинським уведено особливий термін – «педагогічне керівництво». «Якщо ви хочете бути хорошим директором, намагайтеся, перш за все, стати хорошим педагогом; ...керувати навчально-виховним процесом через педагогічний колектив – це значить повсякденно спиратися на думку і досвід колективу; керівник навчального закладу буде хорошим наставником учителів і учнів лише доти, доки він удосконалює свою майстерність і майстерність учителя й вихователя; місію керівника школи я бачу в тому, щоб зробити кожного вчителя вдумливим, допитливим дослідником...» – ось головні думки вченого й основи його управлінського підходу.

Сьогодні практична реалізація реформ у системі управління освітою багато в чому залежить насамперед від *особистісних якостей директора*.

Ми дотримуємося думки І. Ломоносова [3], який відносить до визначних якостей сучасного управлінця людиноцентристську спрямованість особистості і професійного мислення керівника, його людинознавчу спостережливість (своєрідний особистісно орієнтований професійний зір); здатність бачити всі функціональні форми, процеси й нормативи життя закладу як особистісно розвивальні; здатність керівника надати управлінському рішенню, управлінському впливу акмеологічного змісту (людиномірності); здатність до оптимістичного проектувального підходу до роботи з персоналом, що ґрунтується на вірі в людину, в її особистісні сили.

Особливої значущості набувають особистісні якості директора школи як передумова створення сприятливих стосунків у педагогічному колективі. До цих якостей належать людяність, доброта, толерантність, порядність, чесність, відповідальність, справедливість, об'єктивність, щирість, повага до людей, висока моральність, оптимізм, емоційна врівноваженість, потреба в спілкуванні, інтерес до життя педагогів,

співробітників школи й вихованців, доброзичливість, самокритичність, дружелюбність, стриманість, гідність, патріотизм, висока духовність, принциповість, чуйність, емоційна культура тощо. Особистість директора школи, його загальна ерудиція, професійна підготовка, такт, енергійність, організаторські здібності визначають обличчя школи, діяльність педагогічного й учнівського колективу в цілому.

У наукових працях з теорії моделювання управлінської діяльності керівника навчального закладу зазначено, що сучасний керівник закладу освіти повинен уміти здійснювати аналіз стану педагогічного колективу; розуміти мотиви поведінки своїх колег; спонукати підлеглих до продуктивної праці, стимулювати їх професійне зростання; створювати атмосферу в колективі, що максимально стимулювала б продуктивну працю; давати завдання підлеглим так, щоб вони розуміли, чого від них очікують, і намагалися це виконати; ефективно контролювати роботу підлеглих; ефективно оцінювати своїх підлеглих, їх можливості та інтереси; попереджувати і розряджати конфлікти в колективі; будувати ділові стосунки з підлеглими у відповідності з їх індивідуальними особливостями і ситуацією [7].

Ми доповнимо цей список найважливішим, на нашу думку, умінням керівника стратегічно мислити, вибудовувати стратегію й тактику розвитку свого навчального закладу; високий ступінь креативності менеджера, його розвинені комунікативні якості.

Ці вимоги обумовлюють і вибір певних *видів управління*, що ґрунтуються на засадах партнерства, демократичності, урахування думки підлеглого, колегіальності прийняття рішень, творчого підходу до розв'язання освітянських проблем. Найефективнішим із них вважаємо *партисипативне управління*, засноване на участі працівників у прийнятті рішень або спільних заходів, що відносяться до прийняття рішень, партнерських відносинах між працівниками й керівниками. Д. Скотт Синк указує на те, що партисипативні стратегії та методи служать цілям залучення особистості незалежно від її фахової належності до одного чи декількох видів діяльності [8].

У контексті досліджуваної нами проблеми партисипативне управління означає необхідну умову зростання фахової зрілості педагогів та стійку мотивацію їхнього професійного зростання; делегування повноважень учителям, децентралізацію відповідальності, пов'язаної з прийняттям рішень, що стосуються педагогічних ситуацій; краще розуміння та підвищення дієвості реалізованих рішень; зростання інформованості у педагогічній сфері; забезпечення здатності груп вирішувати проблеми активним і продуктивним шляхом; створення механізму для професійного росту молодих фахівців та успішного формування в них педагогічної компетентності; поліпшення

міжособистісного спілкування, що стає базисом для продуктивного суб'єкт-суб'єктного спілкування; можливість використання необхідних нововведень у навчальному процесі.

Ми дотримуємося позиції Т. Рогової [4] про необхідність застосування у процесі партисипативного управління керівником навчального закладу *персоналізованого підходу*, основна мета якого – соціальне виховання, становлення особистості в особливому співтоваристві – колективі-родині. Оскільки основна місія такого виду управління – це виховання, вільне від формалізму і авторитаризму, то школа може розглядатися як «школа людських відносин», що будується на демократизації стосунків між усіма учасниками навчально-виховного процесу, партнерстві, гуманізмі. Саме ці етичні критерії мають виступити умовами, за яких згуртованість навколо стратегічної мети буде мати найвищий показник. Для цього керівник повинен вивчати потреби, проблеми, інтереси, сподівання педагогів, створювати умови, за яких кожний з його підлеглих зможе проявити себе, розкрити й розвинути свої можливості, творчі здібності та, як результат, досягти успіху, самореалізуватися [4, с. 208-219]. Оскільки модель «школа-родина» (у нашому випадку «ліцей-родина») передбачає зміну соціальної ролі керівника закладу з директора школи на голову родини, то до особистості керівника висуваються певні вимоги: толерантність, гуманізм, демократичний стиль керівництва тощо.

Управління навчально-виховним процесом ліцею-родини являє собою:

- реалізацію демократичних основ в управлінні навчально-виховним процесом;
- системно-цільовий підхід до планування навчально-виховної та розвивальної діяльності учнів, наукову організацію праці;
- раціональний та доречний розподіл обов'язків адміністрації, учителів, батьків;
- постановку конкретизованих завдань і мети виховання учнів на основі аналізу рівня розвитку та вихованості особистості;
- високу педагогічну грамотність, цілеспрямованість і конкретність управлінських рішень;
- забезпечення необхідних умов для різних видів діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу, духовно-морального та наукового їх пошуку;
- педагогічно виправдану систему заохочень і покарань;
- гармонізацію родинно-ліцейського виховання;
- розвиток особистості кожного ліцеїста;
- створення умов для професійного розвитку кожного вчителя, класного керівника; безперервне фахове удосконалення на основі досягнень психолого-педагогічних наук, здобутків вітчизняної і світової педагогіки;

- постійне інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу, гласність;

- оперативність і дієвість контролю за станом навчання й виховання.

Управлінською структурою навчального закладу є Рада ліцею, куди входять пропорційно представники від педагогічного колективу, батьків та громадськості. Рада ліцею діє на засадах пріоритету прав людини, гармонійного поєднання інтересів особи, суспільства, держави; дотримання вимог законодавства України; колегіальності ухвалення рішень; добровільності і рівноправності членства; гласності.

Як підструктура ліцею-родини розроблена і впроваджена система ліцейського учнівського самоврядування, мета якої – самоактуалізація учнів, стимулювання творчої управлінської ініціативи ліцеїстів як особистостей.

В основу концепції персоналізованого, особистісного підходу в управлінні покладено ідею особистісно-соціального виховання, головними механізмами якої є, по-перше, персоналізовані (особистісні) і, по-друге, соціально орієнтовані відношення, що представляють колектив як гуманне організоване співтовариство. На нашу думку, про такий колектив, об'єднаний спільною метою розвитку свого навчального закладу, в якому ефективно функціонує система особистісного й фахового зростання кожного його члена, доцільно говорити як про команду, що практично є акмеологічною системою, особистісно зорієнтованою ланкою соціуму, осередком культури праці, культури управління, культури взаємовідносин. Усередині і зовні команди таким чином виникає акмеологічне середовище – простір особистісного й фахового зростання кожного члена команди й досягнення ним професійних вершин.

Розглядаючи проблему професійного розвитку педагогічного колективу (команди) навчального закладу – staff-development, – зазначимо, що найбільшу ефективність засвідчили широко відомі технології професійно-орієнтованого навчання (Hammond, 1976) – кейс-метод, коучинг, наставництво, метод консультування, – що забезпечують безперервність розвитку педагогів, сприяють їхньому кар'єрному росту, забезпечують демократію й рівноправність членів колективу у розв'язанні проблем.

Розглянемо як результат партисипативного управління в ліцеї деякі особливості створеного в навчальному закладі акмеологічного середовища, сутністю якого є сприяння ініціативі, самостійності, інноваційному пошукові, творчому самовираженню й прагненню до успіху як учителів, так і ліцеїстів. Це передбачає активне залучення педагогів до опанування найпрогресивнішими технологіями навчання, вільну їх орієнтацію в сучасному інформаційному науково-педагогічному просторі; науково-дослідну діяльність, творчу активність і системний саморозвиток учителів як фактори їх фахового зростання.

Процес професійного розвитку вчителя проходить у ліцеї ряд етапів (див. Модель професійного розвитку вчителя в умовах Слов'янського педагогічного ліцею):

– діагностико-психологічний, що дає змогу встановити рівень професійних якостей учителя і його психологічної готовності до педагогічної діяльності;

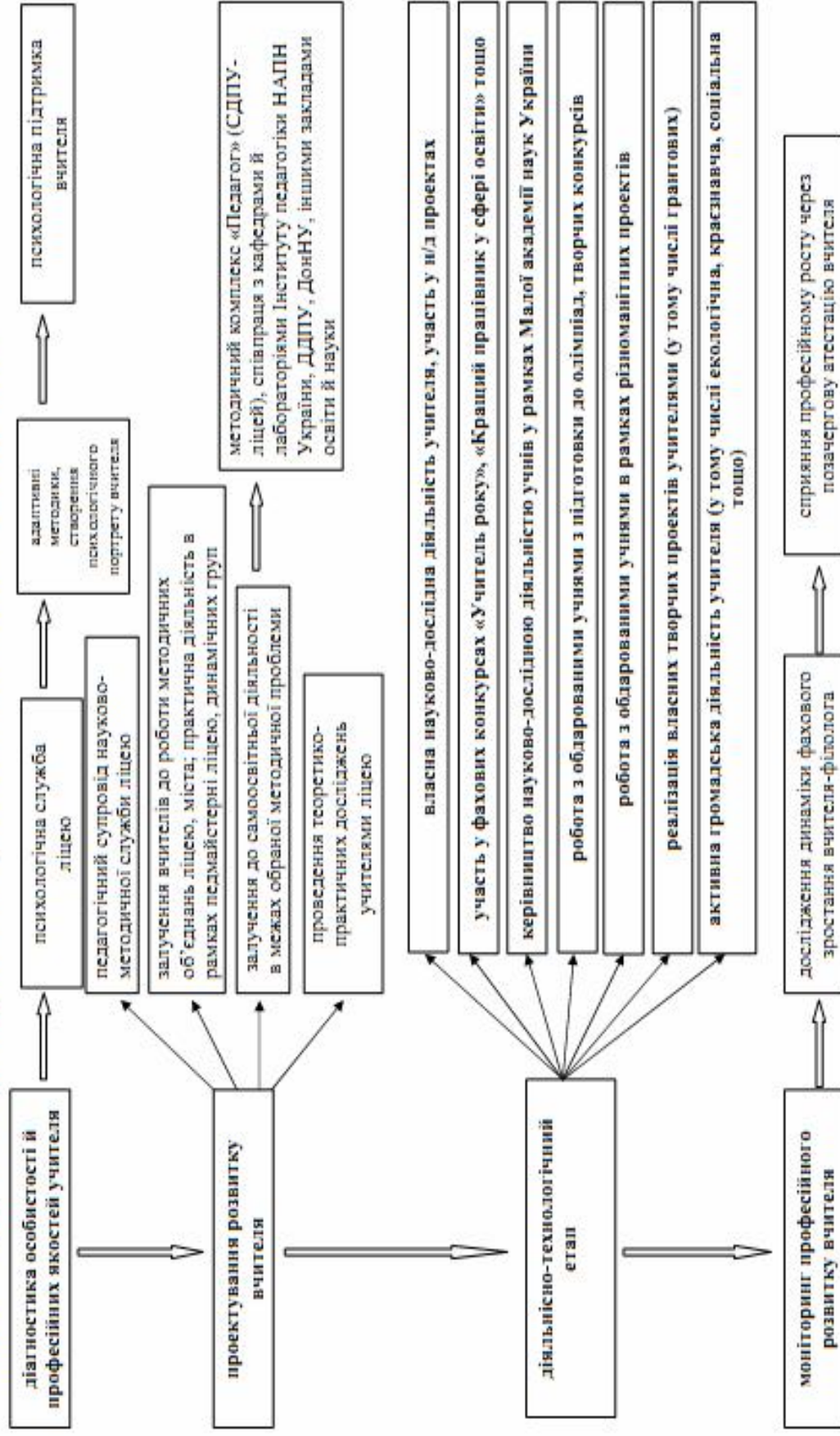
– проектувальний, упродовж якого здійснюється необхідний і достатній науково-методичний супровід педагога, його активне залучення до роботи кафедр, фахових методичних об'єднань; організація самоосвітньої діяльності вчителя, що в умовах ліцею відбувається за участю провідних науковців Слов'янського державного педагогічного університету в рамках методичного комплексу «Педагог»; лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки НАПН України; кафедр української мови й прикладної лінгвістики, української філології і культури, біології Донецького національного університету; створеного на базі ліцею Слов'янського регіонального Центру професійного саморозвитку вчителя Академії педагогічної майстерності Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих Національної академії педагогічних наук України. Для вчителів такий науково-методичний супровід забезпечує ефективне зростання наукового світогляду, проведення власних досліджень з опорою на останні досягнення науки;

– діяльнісно-технологічний етап, що забезпечує розвиток і саморозвиток учителя в межах обраної індивідуальної освітньої траєкторії. Така діяльність педагогів спрямована на проведення ними власних наукових досліджень, підвищення професійного рівня через участь у різноманітних фахових конкурсах; активну роботу з обдарованими учнями в рамках Малої академії наук України, підготовки ліцеїстів до участі у предметних олімпіадах, творчих конкурсах; супровід і консультування учнів у процесі створення власних проектів, зокрема, друкованого літературного видання ліцею – альманаху «Ліцейський сад»; краснавчу роботу з дослідження й пропаганди творчості поета-земляка М.М. Петренка тощо;

– моніторинговий етап, який дає змогу відстежити результативність діяльності вчителя й скоригувати її.

Розглянемо результативність запровадженої моделі. Так, за останні роки вчителями ліцею проведено власні наукові дослідження з теорії й методики навчання (математика) (К.Власенко, 2011 р.); української мови (Р.Падалка, 2009 р., І.Лобачова, 2011 р.); теорії й методики навчання (українська мова) (О.Бабенко, 2010 р.), захищені як дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата і доктора наук; учителі є активними членами творчої групи ДонОблППО, авторами науково-методичних посібників з математики (Г.Ганзера, Б.Бесєдін, В.Сьомкін, Л.Плесканьова).

Модель професійного розвитку вчителя в умовах Слов'янського педагогічного ліцею

Активний саморозвиток учителя спостерігається під час його підготовки й участі у фахових конкурсах «Учитель року», «Кращий працівник у сфері освіти» тощо. За останні роки участь у фахових конкурсах узяли понад 10 педагогів ліцею. Г.Ганзера стала переможцем обласного етапу конкурсу «Учитель року» в номінації «математика» (2010 р.), Л. Самохвалова – фіналістом конкурсу «Кращий працівник у сфері освіти-2012».

Традиційними є науково-методичні конференції, участь педагогів у наукових конференціях ДДПУ, інших вищих навчальних закладів України, всеукраїнських, міжнародних семінарах та круглих столах, присвячених проблемам навчання й виховання молоді. Щороку в ліцеї видається збірник науково-методичних статей педагогів і учнів ліцею; результати наукових досліджень учителів публікуються в науково-методичних збірниках ДДПУ; 80% вчителів ліцею мають публікації у всеукраїнських фахових науково-методичних виданнях.

Безумовно, учитель, який активно саморозвивається й займається власною науково-дослідною діяльністю, здатний залучити до такої діяльності учнів. Педагоги здійснюють керівництво науковими дослідженнями ліцеїстів у рамках роботи 15 секцій Донецького територіального відділення Малої академії наук України. Щороку в навчальному закладі розробляється близько 50 тем; 9-10 наукових досліджень щороку учні успішно захищають на рівні області і всеукраїнському рівні, посідаючи призові місця. Слов'янський педагогічний ліцей входить до списку обласних базових закладів освіти, які опікуються підготовкою учнів до Всеукраїнських предметних турнірів: Всеукраїнського турніру юних математиків імені професора М.Й. Ядренка, Всеукраїнського турніру юних фізиків. Така стабільність високих результатів учнівських досліджень засвідчує й високий фаховий рівень їх керівників, наукову перспективність педагогів.

Моніторинг розвитку професійної майстерності кожного учителя ліцею, який проводився упродовж 5 років, засвідчив істотну позитивну динаміку їх фахового зростання, що підтверджено, зокрема, й результатами атестації педагогів: кількість учителів ліцею вищої кваліфікаційної категорії становить 53 %; 28% педагогів мають звання «учитель-методист», 14 % педагогічного колективу – звання «старший учитель», 2 педагоги нагороджені почесним знаком «Відмінник освіти України».

Делеговані педагогам повноваження дали їм змогу у 2012 році гідно представити свій навчальний заклад на III Міжнародній виставці «Сучасні заклади освіти – 2012» (м. Київ), з'їзді вчителів в м. Києві; загальноміських семінарах заступників директорів, директорів загальноосвітніх навчальних закладів; V форумі лідерів освіти Донецької області.

Слов'янський педагогічний ліцей сьогодні являє собою педагогічну систему відкритого типу, у рамках якої здійснюється його активний розвиток, забезпечується контроль і корекція його діяльності громадою міста й регіону, активна соціалізація навчального закладу, його інтеграція в громаду міста.

Роль ліцею як громадського осередку забезпечується за рахунок зв'язків з такими інституціями:

- ❖ освітні заклади міста, обласні і всеукраїнські освітні заклади й установи;

- ❖ правові установи (зокрема, служба юстиції, за сприяння якої в ліцеї діє постійний семінар для вчителів та правовий клуб «Діалог»);

- ❖ виконавчі служби міста (відділ у справах молоді та спорту, відділ культури, екологічна служба міста тощо);

- ❖ ЗМІ (популяризація діяльності ліцею через міську й регіональну пресу та телебачення, створення спільних медіа-проектів);

- ❖ заклади освіти і науки (Інститут педагогіки НАПН України, Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, Донбаський державний педагогічний університет, Донецький національний університет). Співпраця з науковцями ДДПУ здійснюється в рамках науково-методичного комплексу «Педагог», за рахунок чого упродовж 15 років ліцей активно розвивається як школа-науковий та педагогічний центр міста. Навчання й виховання ліцеїстів спрямоване на здійснення ними в майбутньому педагогічної діяльності.

- ❖ культурно-просвітницькі установи (у ліцеї діє єдина в Україні Кімната пам'яті поета-земляка М.М.Петренка, активно ведеться фольклорно-краєзнавча робота, ліцей співпрацює зі Слов'янським краєзнавчим музеєм; громадськими та бізнес-структурами міста по встановленню пам'ятника М.М.Петренку);

- ❖ природоохоронні установи (ліцейський екологічний клуб «Едельвейс» бере активну участь у природоохоронній діяльності міста, є одним із ініціаторів створення орнітологічного заказника «Приозерний», що нині увійшов до складу Регіонального природного парку «Слов'янський курорт»; активно співпрацює з Сіверсько-Донецьким басейновим управлінням водних ресурсів з очищення прибережних зон ріки Сіверський Дінець).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Розглянувши деякі аспекти управлінської діяльності сучасного керівника школи, зазначимо, що грамотно організоване партисипативне управління навчальним закладом дає змогу запустити в ньому механізми самореалізації, а потім зробити

самоорганізацію дитячо-дорослої громади домінуювальним процесом у школі.

Саме за такого підходу відходять на другий план, а потім і зовсім знімаються такі типові проблеми, як опір персоналу змінам. Партисипативне управління забезпечує добровільність участі кожного педагога в діяльності колективу, його самостійно виявлену відповідальність і професійний інтерес, самовизначення й саморозвиток. А школа, у якій запущений механізм саморозвитку, як говорив В.О. Сухомлинський, мов хороший оркестр зможе демонструвати злагодженість дій і без директора-дирижера.

Література

1. Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI ст.). – К., 1994. – 62 с.
2. Національна доктрина розвитку освіти // Офіційний вісник України. 2002. – № 16. – С. 14.
3. Ломоносов И.М. Управленческая команда: статус, закономерности развития [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://turanprofi.kz/download/75/3_1_Upravlencheskaia%20komanda%20Markin_V_N.doc.
4. Рогова Т.В. Персоналізований підхід в управлінні педагогічним колективом школи / Т.В. Рогова. – Харківський нац.пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. – Харків, 2006. – 300 с.
5. Симонов В. П. Педагогический менеджмент. Ноу-хау в образовании / В.П. Симонов // Высшее образование. – 2007. – 87 с.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи: вибрані твори в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Рад. шк., 1977. – Т. 4. – С. 393–628.
7. Студентський науковий вісник. – Випуск 9. Частина III. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2011. – 120 с. [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://kspu.kr.ua/download/nauk_zapiski/2011_vipusk_9_stud_tom_3.pdf.
8. Якса Н.В. Концептуальні положення професійної педагогічної освіти в аспекті полікультурності [Електронний ресурс]: Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Up/2008/Jaksa.pdf.

Самохвалова Л.

*заступник директора з НВР Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької області, учитель фізики,
учитель вищої категорії*

Омельченко О.

*учитель фізики Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської
ради Донецької області, учитель вищої категорії*

УДК [373.5.016:53]:004

ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

Статтю присвячено розгляду теоретичного й практичного аспектів упровадження деяких компонентів комп'ютерних технологій в практику викладання фізики Слов'янського педагогічного ліцею. Детально розглянуто найефективніші види комп'ютерних технологій, їх місце і роль у процесі вивчення певних тем курсу фізики.

Ключові слова: *комп'ютерні технології, мультимедійний сценарій уроку, комп'ютерна лабораторія, комп'ютерна демонстраційна модель.*

Самохвалова Л.

*заместитель директора по УВР Славянского педагогического лицея
Славянского городского совета Донецкой области, учитель физики,
учитель высшей категории*

Омельченко О.

*учитель физики Славянского педагогического лицея Славянского
городского совета Донецкой области, учитель высшей категории*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ ФИЗИКИ

Статья посвящена исследованию теоретического и практического аспектов внедрения некоторых компонентов компьютерных технологий в практику преподавания физики Славянского педагогического лицея. Детально рассмотрены эффективные виды компьютерных технологий, их место и роль в процессе изучения некоторых тем курса физики.

Ключевые слова: *компьютерные технологии, мультимедийный сценарий урока, компьютерная лаборатория, компьютерная демонстрационная модель.*

Samohvalova L.

deputy Director for Research and Methodology work of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council Donetsk region, the teacher of Physics, the top academic degree teacher

Omelchenko O.

the teacher of Physics of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council Donetsk region, the top academic degree teacher

USE OF COMPUTER TECHNOLOGY IN THE LESSONS OF PHYSICS

The article deals with the theoretical and practical aspects of the implementation of some components of computer technology in the practice of teaching physics of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council Donetsk region. A detailed analysis of effective forms of computer technology and their place and role in the study of some of the course of physics.

Key words: *computer technology, multimedia tutorial scenario, a computer lab, a computer demonstration model.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Світове співтовариство сьогодні здійснює перехід від індустріального до інформаційного суспільства, основними характеристиками якого є збільшення ролі інформації і знань у політичному, економічному, соціальному та культурному житті суспільства; створення глобального інформаційного простору, що забезпечить ефективну інформаційну взаємодію людей, їхній доступ до світових ресурсів [2].

Широке впровадження в навчальний процес нових інформаційних освітніх технологій, що базуються на комп'ютерній підтримці, відкриває перспективи щодо гуманізації навчального процесу, розширення та поглиблення теоретичної бази знань і надання результатам навчання практичної значущості, інтеграції навчальних предметів і диференціації навчання відповідно до запитів, нахилів та здібностей учнів, інтенсифікації навчального процесу й активізації продуктивної діяльності, розкриття творчого потенціалу суб'єктів освітнього простору з урахуванням їхніх позицій та вподобань.

Проблема інформаційної освіти є однією нагальних проблем, що потребує на сьогодні пильної уваги вчених, державних й громадських діячів, які стурбовані необхідністю оновлення й реформування системи освіти. У зв'язку з цим науковцями-освітянами здійснюється інноваційний пошук, у результаті якого змінюються окремі компоненти, сутність концептуальної основи освітньої системи – цілі, зміст, методи і технології навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Психолого-педагогічним аспектам ефективного

використання комп'ютерів у навчально-виховному процесі присвячені праці А.І.Берга, В.П.Беспалька, В.Ю.Бикова, М.І.Жалдака, Л.М.Захарцевої, А.М.Кузьминої, В.С.Ледньова, О.Н.Леонтьєва, В.Я.Ляудіс, Н.В.Морзе, Т.О.Олійник, Ю.С.Рамського та інших учених. Під *інформаційними технологіями навчання* науковці розуміють такі технології, які в навчальному процесі використовують засоби інформатизації навчання (насамперед – комп'ютер), причому використовують як засоби апаратно-програмованого навчання, що забезпечують обробку освітньої інформації, доставку її учням та інтерактивну взаємодію суб'єктів навчального процесу, так і засоби управління навчальною діяльністю [3].

Фахівці вказують на те, що сучасні інформаційні технології навчання є потужними й універсальними засобами отримання, опрацювання, зберігання, подання різноманітної інформації. На їх думку, необхідність якомога ширшого використання нових інформаційних технологій у викладанні різних навчальних предметів пов'язана, перш за все, зі значно ширшими, порівняно з традиційними технологіями навчання, можливостями розкриття загальноосвітніх функцій навчальних дисциплін, розв'язання загальних завдань навчання, виховання і розвитку школярів [1].

Однак у наукових роботах спостерігаємо деякі розбіжності у використанні термінів «комп'ютерний засіб» – «комп'ютерна технологія» на означення подібних понять. Автори розглядають питання ефективного використання технічного засобу навчання або комп'ютерних технологій, яким притаманні характерні ознаки: можливість об'єднання інформації, поданої в різних формах (текст, звук, графіка, відео, анімація) та інтерактивний режим роботи з інформацією. Ми дотримуємося визначень М.І.Жадлака, В.В.Лапінського, М.І.Шута, які використовують термін «комп'ютерні технології» [4].

Значну роль комп'ютерні технології відіграють у формуванні загальнонаукових умінь та навичок сучасного вчителя: організаційних, загальнопізнавальних, контрольних-оцінювальних, до яких належать і вміння адекватно добирати програмний засіб для розв'язування поставленого завдання, і формування та розвиток в учнів потреби постійно розширювати та поглиблювати свої знання.

Упровадження в навчальний процес, у тому числі навчання фізики, нових технологій навчання, які базуються на комп'ютерній підтримці, відкриває перспективи осучаснення освіти, надає результатам навчання практичної значущості.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є розгляд теоретичного й практичного аспектів упровадження деяких компонентів комп'ютерних технологій в практику викладання фізики Слов'янського педагогічного ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. *Інформаційні технології*, їх вплив на зміст освіти, методику й організацію навчання залишаються актуальною темою педагогічних досліджень. Ученими визначено різні їх напрямки: розв'язання деяких психолого-педагогічних проблем впливу на особистість учнів нових інформаційних технологій навчання (НІТН); розвиток творчих здібностей та образного мислення на уроках з використанням НІТН; *комп'ютерно орієнтовані засоби й технології навчання* на уроках природничо-математичного циклу; особливості організації інтерфейсу комп'ютерних навчальних програм; програмне забезпечення фізичного експерименту, підтримка обчислень [11].

Аналіз літератури з питань використання комп'ютерних технологій у навчанні дає можливість виділити *ряд функцій та задач*, що може виконувати комп'ютер у педагогічному процесі, а саме: 1) забезпечувати зворотний зв'язок; 2) розвивати творчі здібності учнів; 3) створювати умови для індивідуалізації навчання; 4) здійснювати координацію й управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів; 5) бути засобом діагностики і контролю; 6) бути засобом здійснення науково-дослідної діяльності учнів; 7) виступати у ролі джерела інформації; 8) виступати у ролі наочного посібника; 9) моделювати процеси або явища, що вивчаються; 10) забезпечувати проведення віртуальних лабораторних і практичних робіт; 11) виступати тренажером у розв'язуванні фізичних задач та вправ.

До комп'ютерно технологій треба віднести матеріал, що не тільки супроводжує роботу вчителя на уроці, але є ще й інструментом у підготовці до уроків, оскільки забезпечує такі види роботи вчителя, як електронна розробка календарного планування; електронні поурочні конспекти уроків; дидактичні матеріали до перевірочних робіт (самостійні, контрольні, практичні, тестові, зрізи, моніторинги, анкети тощо); реферати, доповіді тощо.

Ученими виділено *класи* програмних комп'ютерних продуктів, які найчастіше використовуються у викладанні фізики [1]: 1) комп'ютерні презентації; 2) програми моделювання фізичних явищ та процесів; 3) віртуальні підручники та енциклопедії; 4) навчальні програми різного призначення; 5) тестувальні системи; 6) комп'ютерні збірники задач; 7) комп'ютерні тренажери; 8) збірки відеодослідів; 9) комп'ютерні лабораторні роботи.

Основними вектор-напрямами в процесі викладання шкільного курсу фізики є розвиток особистості учнів засобами фізики як навчального предмета, завдяки формуванню в них фізичних знань, наукового світогляду і відповідного стилю мислення, розвитку експериментальних умінь і дослідницьких навичок, творчих здібностей і схильності до креативного мислення, здатність застосовувати набуті знання в житті.

Відповідно до цього перед учителями постає ряд нових питань: як перебудуватися на викладання предмету за новими програмами; які методичні комплекси краще взяти; як зацікавити дітей і де знайти цікаві мотиви на кожний урок; як упровадити через комп'ютерне навчання принцип особистісно орієнтованого навчання.

Першим кроком до активного застосування комп'ютерних технологій у навчальний процес є, на нашу думку, доцільне використання вчителем на уроці вже відомих прикладних програмних продуктів, що нині пропонуються розробниками.

Прикладні програмні продукти, пропоновані для використання в навчальному процесі, мають наступні *властивості*:

- максимальну доступність для користувачів (викладачів, учнів), які за фахом не є програмістами, що може бути досягнуто включенням до складу програми, крім предметних термінів, ще і засобів організації діалогу природною (письмовою) мовою;

- простий у користуванні інтерфейс, що забезпечував би однакову зручність у роботі з програмою як за допомогою "миші" (чи інших маніпуляторів), так і за допомогою клавіатури.

- реалізацію широких можливостей комп'ютера для надання навчального матеріалу, тобто наявність текстового і графічного зображення, статичних і динамічних форм, кольорового і звукового супроводу;

- можливість вибору ступеня складності та складу навчального матеріалу у зв'язку з потребами рівневої диференціації та профільності навчання користувачів прикладного програмного забезпечення;

- наявність необхідного набору сервісних функцій з оперативного копіювання, збереження й опрацювання навчальної інформації;

- відкритість для доповнення іншими програмними засобами, що забезпечувало б адаптацію до конкретних умов навчання;

- забезпечення можливості роботи як у локальній мережі з централізованим збереженням результатів обробки інформації, так і на окремих, не поєднаних між собою засобами зв'язку, комп'ютерах;

- наявність україномовного інтерфейсу.

Проаналізувавши доступні сьогодні в Україні навчально-педагогічні програмні засоби, можемо зробити висновок, що в реєстрі вітчизняних навчальних комп'ютерних програм, який ведеться в Науково-методичним центром організації розробки та виготовлення засобів навчання, на сьогоднішній день налічується понад 70 педагогічних програмних засобів (для вивчення фізики у 7-11 класах – понад 10 програмних засобів). Більшість із них пропонує або демонстрацію навчального матеріалу одного-двох уроків у вигляді фрагментів, або змушує вчителя працювати з величезним обсягом програм, створених у вигляді енциклопедій. При цьому вони написані як бази даних або як тренажери і призначені для

індивідуальної роботи учня з персональним комп'ютером. Учителю-предметнику в даному випадку відводиться роль простого консультанта або пасивного спостерігача навіть за наявності мережевих комунікацій.

На нашу думку, застосування комп'ютерних технологій навчання на уроках фізики сьогодні є *необхідним*, оскільки 1) у зв'язку з великою кількістю учнів відбуваються великі втрати часу на “звичайне” опитування; 2) проведення експерименту пов'язано з ризиком для здоров'я учнів або вчителя; 3) бракує належного матеріального забезпечення для проведення лабораторної роботи; 4) прилади, необхідні для досліду, занадто громіздкі, експеримент займає багато часу або є недостатньо наочним; 5) навчальний матеріал деконцентрований, тобто для його опрацювання необхідна велика кількість літератури; 6) навчання відбувається самостійно; 7) неможливо повною мірою забезпечити загальнодидактичні вимоги до засобів навчання.

Усі частини уроку можуть бути комп'ютеризовані, тобто здійснюватися цілком або частково за підтримки комп'ютерних засобів. Вид комп'ютерного уроку залежить від загальної дидактичної структури уроку, варіанту використання засобів інформаційних технологій, обсягу делегованих комп'ютеру функцій учителя, виду використовуваних комп'ютерних засобів (тексту, відео, аудіо).

Розробка комп'ютерно орієнтованого уроку починається зі складання календарно-тематичного плану вивчення теми. При цьому враховується зміст досліджуваного матеріалу; основна педагогічна технологія; наявність у школі комп'ютерних, програмних і аудіо- та відеозасобів; психологічні, соціометричні характеристики класу та кожної дитини; необхідність чергування різних типів комп'ютерних засобів тощо.

Для плану конкретного комп'ютерного уроку вважаємо необхідним: 1) скласти тимчасову структуру уроку, поставити задачі та необхідні етапи для досягнення їх; 2) із резервів комп'ютерного забезпечення відібрати найбільш ефективні засоби, розглянути доцільність їх застосування в порівнянні із традиційними; 3) відібрані матеріали оцінити в часі: їхня тривалість не повинна перевищувати санітарних норм; рекомендується переглянути та прохронометрувати всі матеріали, урахувати інтерактивний характер матеріалу; 4) запланувати резерв часу; 5) скласти тимчасовий розгорнутий план уроку; 6) плануючи досягнення визначених цілей, передбачати їх поетапну та результуючу діагностику; 7) за недостатності програмного матеріалу проводити пошук у бібліотеці, Інтернеті або скласти авторську програму; 8) зі знайдених матеріалів (файлів) скласти презентаційну програму.

Для підготовки та проведення комп'ютерно орієнтованого уроку необхідними для вчителя стають різні мультимедійні продукти: електронні

підручники, репетитори, довідники, контролюючі програми, хрестоматії, енциклопедії тощо.

Особливої ваги набувають навчальні та контролюючі засоби (презентаційні програми, комп'ютерні заняття тощо), які *склав учитель сам*. По-перше, вони подають правильний в методичному відношенні виклад нового матеріалу. По-друге, забезпечують дотримання суворої послідовності у викладі матеріалу відповідно до навчального плану. По-третє, дидактичний матеріал, використовуваний у власних курсах, може бути максимально різноманітним та обновлятися так часто, як це необхідно.

При підготовці до комп'ютерно орієнтованих занять радимо: переглянути й оцінити всі інформаційні ресурси та дані програми (мультимедіа) продукту, скласти вибірку з програмного продукту, створити авторську навчальну програму з музичним супроводом, статистичними ілюстраціями, відеовставками, інтерактивною взаємодією учні-комп'ютер; із включенням матеріалів з мережі Інтернет; виробити елементарні користувальницькі вміння, дослідити програмні можливості мультимедіа-продуктів, навчальних комп'ютерних програм на CD-ROM і опанувати їхнє використання, навчитися створювати найпростіші комп'ютерні мультимедійні навчальні продукти для супроводу навчально-виховного процесу.

Розглянемо детальніше елементи уроків з використанням комп'ютерних технологій.

Мультимедійні сценарії уроків використовують при поясненні нового матеріалу всіх розділів фізики, при повторенні пройденого, узагальненні й систематизації знань учнів. Для проведення уроку з використанням мультимедіа необхідні екран, спеціальний («мультимедійний») проектор, комп'ютер. Сценарії таких уроків виконуються у вигляді презентацій з використанням програми Power Point з пакета Microsoft Office.

Мультимедійний сценарій уроку являє собою конспект зі слайдів презентацій, що містять ілюстрований матеріал до уроку, фрагменти відеофільмів, анімації тощо. При підготовці презентацій спочатку розробляється структура уроку, певний темп слайдів з дотриманням логіки викладу матеріалу. У створенні презентацій необхідно керуватися загальноприйнятими вимогами щодо інформації, тесту та оформлення слайдів презентації.

Визначимо етапи уроків, на яких використання мультимедійних презентацій є ефективним і найдоречнішим: під час актуалізації опорних знань (слайди-фото, слайди-відео додаються з метою актуалізації особистого або опосередкованого життєвого досвіду); у процесі пояснення нового матеріалу (схеми, діаграми, малюнки, ілюстрації явищ законів тощо вивчаються з метою стимулювання пізнавального інтересу); у процесі

закріплення вивченого матеріалу (тестові, самостійні завдання, які перевіряють знання учнів, узагальнюють інформацію).

У текстовій частині презентацій розміщуємо гіперпосилання, за допомогою яких здійснюється перехід до ілюстративного матеріалу, моделей фізичних явищ та процесів, відеокадрів, що ілюструють фізичні явища та закони в природі, а також їх використання, довідкової бібліотеки (історичні довідки про вчених-фізиків) У порівнянні з традиційною формою ведення уроку, що примушує вчителя постійно звертатися до крейди і дошки, використання мультимедійних сценаріїв вивільняє велику кількість часу, який можна використати для додаткового пояснення матеріалу. При цьому слід підкреслити, що комп'ютерна демонстрація фізичних явищ розглядається не як заміна реального фізичного демонстраційного досвіду, а як його доповнення.

Відеофільми. Під час опрацювання окремих тем з фізики («Космічна швидкість» (10 кл), «Електричний струм у різних середовищах» (11 кл), «Магнітне поле Землі», «Радіоактивність» (11 кл), «Лазери» (11 кл) тощо) ефективним буде використання комп'ютерних інформаційних технологій в якості кінотеатру. Це означає, що отримати додаткову інформацію про те чи інше фізичне відкриття або дослідження, учні можуть продививши аудіо-, відеофільм.

При цьому треба пам'ятати, що ефективність застосування аудіовізуальних засобів залежить також від етапу уроку. Не слід використовувати їх більше двадцяти хвилин: учні втомлюються, перестають розуміти, не можуть осмислити нову інформацію. Найкраще такий вид технології використовувати на початку уроку (5 хвилин – це скорочує підготовчий період з 3 до 0,5 хвилини, а втома та втрата уваги настають на 5-10 хвилин пізніше звичайного), а також в інтервалах між 15, 20, 30 і 35-ма хвилинами, що дозволяє підтримувати стійку увагу учнів практично протягом усього уроку, тому що під час кожного уроку в учнів періодично змінюються характеристики зорового та слухового сприйняття (їхня гострота, пороги, чутливість), увага, стомлюваність.

Наприклад, під час опрацювання теми «Заломлення світла» (7 кл., 11 кл.), рекомендуємо продемонструвати навчальні відеофільми *перед* проведенням реального фронтального експерименту (відеофільм «Заломлення світла» тривалістю 36 секунд, відеофільм «Оптичні ілюзії» тривалістю 42 секунди).

Як творче завдання учням пропонувалося вдома провести цей дослід самостійно і в зошитах зробити відповідні креслення.

Деякі відеофільми рекомендуємо демонструвати *після* фронтальних експериментів. Наприклад, відеофільм «Магнітні полюси», який триває 42 секунди, нами показано після фронтальної демонстрації «Магнітні спектри» та початкового ознайомлення учнів з постійними магнітами під

час опрацювання теми «Магнітне поле» (11 кл.), з метою якнайповнішого унаочнення й закріплення теми.

Комп'ютерні лабораторії. Чинні програми з фізики передбачають

упровадження системи демонстраційних, фронтальних і домашніх дослідів, експериментальних задач, фронтальних лабораторних робіт і фізичного практикуму, що сприяє не тільки міцнішому та глибшому засвоєнню програмного матеріалу, а й формуванню в учнів експериментальних навичок. Особливо важливе значення в цій структурі мають фронтальні лабораторні роботи.

Виконання лабораторних робіт передбачає оволодіння учнями певною сукупністю вмінь, що забезпечують досягнення необхідного

результату. У кожному конкретному випадку цей набір умінь залежатиме від змісту дослідів і поставленої мети, оскільки визначається конкретними діями учнів під час виконання лабораторної роботи. Вагомою допомогою тут стають комп'ютерні технології.

Виконання віртуальних лабораторних робіт сприятиме не тільки підвищенню рівня засвоєння учнями відповідного навчального матеріалу, а й підвищенню рівня безпеки проведення робіт із реальними приладами. Це досягається за допомогою візуалізації наслідків недотримання вимог техніки безпеки.

Комп'ютерні лабораторні роботи, дослідів, експерименти дають можливість виконати лабораторну роботу за допомогою імітаційної моделі. Математичний апарат, закладений у функціонування моделі, дає можливість отримувати значення фізичних величин близькі до реальних, і, відповідно, робити правильні висновки про фізичний зміст явища або процесу.

Моделі комп'ютерних лабораторних робіт вітчизняних педагогічних програмованих засобів «Віртуальна фізична лабораторія. 7-9» і

«Віртуальна фізична лабораторія. 10-11» передбачають не тільки спостереження фізичних процесів та явищ, які моделюються системою, а безпосередню участь в них учня (наприклад, вибір необхідного обладнання, виконання з'єднань електричного кола і т.д.), що суттєво підсилює навчальний вплив лабораторних робіт. Математичні моделі, закладені в лабораторні роботи, дають можливість отримувати характеристики, що відповідають реальним фізичним явищам та процесам.

Віртуальна лабораторна робота може передувати реальній лабораторній роботі, що буде виконуватися в фізичній лабораторії з метою підготовки до виконання роботи. Вона може виконуватися після проведення реальної лабораторної роботи з метою узагальнення отриманих результатів та розширення кола досліджуваних задач.

Тож віртуальні лабораторні роботи з фізики стають в нагоді за умови відсутності відповідного обладнання в лабораторії для виконання фронтальних лабораторних робіт.

Комп'ютерні демонстраційні моделі. Особливістю даного виду комп'ютерного моделювання є неможливість зміни параметрів досліджуваних систем або об'єктів. Такі моделі використовуються для показового опису об'єкта чи явища, порівняння різних об'єктів із позиції схожості чи відмінності між ними, або між моделлю і реальним об'єктом. Для створення таких моделей не потрібно використовувати надзвичайно складні програми чи розрахунки.

До комп'ютерних демонстраційних моделей відносяться: різні види таблиць (математична модель), графіки (графічна модель), анімації (анімаційні моделі). Математичні та графічні моделі навчання називають *інтерактивними моделями*. Застосування інтерактивних моделей навчання під час розв'язку експериментальної фізичної задачі дає можливість встановити залежність між фізичними величинами.

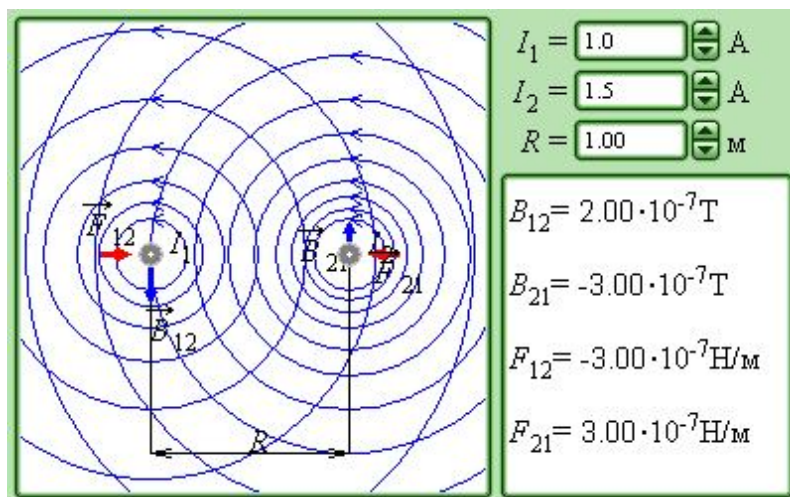
Прикладом інтерактивної моделі, яку не можна показати у реальному фізичному експерименті є модель «Розподіл Максвелла» (10 кл.). Ця інтерактивна фізична модель є важливою для розвитку поняття встановлення статистичного розподілу молекул за швидкостями, що залежить від абсолютної температури. Тут використовуємо двовимірну модель ідеального газу. За допомогою комп'ютерного експерименту пропонуємо учням: порівняти гістограми з теоретичними кривими; прослідкувати за змінами теоретичних кривих та експериментальних гістограм розподілу Максвелла з ростом температури; порівняти форму розподілу для газів з різними молекулярними масами.

Вивчаючи тему «Взаємодія паралельних струмів» (11 кл.), пропонуємо спочатку провести реальний фізичний експеримент. При цьому показуємо взаємодію струмів двома дослідями, спочатку на двох паралельних провідниках зі струмом однакового та протилежного

напрямок. Пояснюємо, що даний експеримент достатньо важкий у проведенні й потребує ретельної підготовки. А вже потім продемонструємо інтерактивну фізичну модель «Взаємодія паралельних струмів».

Під час демонстрації моделі учням ставимо питання такого характеру:

1. Який напрямок струму в провідниках та напрямок індукції магнітного поля навколо провідників, коли паралельні провідники притягуються?

2. Як взаємодіють паралельні провідники зі струмом, коли струми проходять у різних напрямках, як при цьому направлені лінії індукції від кожного провідника?

3. Через два паралельні провідника в одному напрямі протікає електричний

струм силою 1А. Відстань між провідниками 1м. Визначте, як зміниться сила Ампера, що діє на провідник, якщо відстань між провідниками збільшити вдвічі? та ін.

Перевірка знань на уроці. Посиленню зворотного зв'язку між учасниками навчального процесу сприяє автоматизована перевірка знань учнів: розв'язання задач, тестове опитування тощо.

Проведення тестування за допомогою комп'ютера під час вивчення фізики є одним із ефективних форм контролю набутих знань, умінь та навичок учнів.

Слід зазначити, що під час такого роду узагальнення, систематизування знань учнів, правильна відповідь з'являється відразу ж по закінченні роботи. Тому є можливість визначити свої помилки, заповнити прогалини в знаннях, здійснити корекцію.

Зауважимо, що, запроваджуючи комп'ютерні технології в практику навчання, не слід применшувати роль вчителя на уроці, – він залишається провідником навчального процесу, а учні перетворюються на реальних суб'єктів педагогічного процесу. Учитель вирішує, виходячи з індивідуальних особливостей учнів, які саме програми найбільш доцільно використовувати на тому чи іншому етапі уроку. При цьому комп'ютер, вивільнюючи час учителя, дозволяє йому приділити більше уваги конкретному учню, творчо підходити до організації навчального процесу і

пам'ятати про те, що учневі необхідно забезпечити можливість реалізації особистісних намагань, розвитку індивідуальності, ініціативи, самостійності.

Аналіз практики навчання фізики вказує на те, що не всі вчителі готові використовувати нову техніку на уроках, оскільки на думку деяких педагогів, крейда і дошка надійніші за техніку, якими б позитивними не були результати її використання. Для такого вчителя, який не має ніяких знань і досвіду використання комп'ютера, необхідність у застосуванні інформаційних технологій на своїх уроках – це, перш за все, страх перед необхідністю на якийсь час повернутися в стан "учня" через подолання бар'єра незнання і невміння. Безумовно, такий педагог є неспроможним ефективно керувати науково-дослідною діяльністю учнів, проводити наукове дослідження, використовуючи найновіші технології.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Застосування комп'ютерних (мультимедійних) технологій у процесі відбору, накопичення, систематизації і передачі знань, а також в організації різних видів навчальної діяльності є однією із необхідних рис системи освіти, що формується сьогодні.

Упровадження комп'ютерно орієнтованих технологій значно прокрашує ефективність процесу навчання фізики, забезпечує формування компетентностей учасників навчально-виховного процесу оскільки комп'ютерні технології є могутнім засобом інтенсифікації занять, що дають можливість підвищувати самоосвітню діяльність, індивідуально розвиватися й самовдосконалюватися, бути здатним до вибору альтернатив, генерувати нові ідеї, приймати нестандартні рішення.

Література

1. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. / В.П.Беспалько. – М.: Педагогика. 1989. – 192 с.
2. Биков В.Ю. Комп'ютеризація освіти // Педагогічна газета. – 2000. – № 5(71).– С.21-24.
3. Биков В.Ю. Теоретико-методологічні засади створення і розвитку сучасних засобів та технологій навчання. Розвиток педагогічної і психологічної наук в Україні 1992 -2002: Зб. наук. праць до 10-річчя АПН України / В.Ю.Биков. – Харків: "ОВС", 2002. - Ч.2. - С.182-189.
4. Жалдак М.І., Лапінський В.В, Шут М.І. Комп'ютерно-орієнтовані засоби навчання математики, фізики, інформатики: Посібник для вчителів / Жалдак М.І., Лапінський В.В, Шут М.І. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2004. – 182 с.

Проскурін В.

кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 373.5:001.89

ІНТЕГРАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ В РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ВІКОВОЇ ГРУПИ У СИСТЕМІ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена дослідженню інтеграційних можливостей навчального закладу з проблеми залучення учнів до науково-дослідної діяльності на прикладі роботи Слов'янського педагогічного ліцею.

Ключові слова: профільна освіта, інтеграційні можливості, науково-дослідна діяльність учнів, Мала академія наук України.

Проскурин В.

кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры социальной педагогики и социальной работы Славянского государственного педагогического университета

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ВОЗМОЖНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ В РАЗВИТИИ НАУЧНОГО ТВОРЧЕСТВА УЧАЩИХСЯ СТАРШЕЙ ВОЗРАСТНОЙ ГРУППЫ В СИСТЕМЕ ПРОФИЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена исследованию интеграционных возможностей учебного заведения в русле проблемы привлечения учащихся к научно-исследовательской работе на примере работы Славянского педагогического лицея.

Ключевые слова: профильное образование, интеграционные возможности, научно-исследовательская деятельность учащихся, Малая академия наук Украины

Proskunin V.

Candidate of Pedagogical Sciences, the senior lecturer of the chair of social pedagogy and social work of Slovyansk State Pedagogical University

INTEGRATION CAPABILITIES OF PEDAGOGICAL LYCEUM IN THE DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC CREATIVITY OF PUPILS OF THE SENIOR AGE GROUP IN THE SYSTEM OF ENGINEERING EDUCATION

The article deals with the integration capabilities of the institution in line with the problem of engaging students in research work on the example of the Slavic Pedagogical Lyceum.

Key words: Vocational Education and integration capabilities, the research activities of students, Small Academy of Sciences of Ukraine

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку нашої держави нового змісту набуло розуміння необхідності переходу освіти до числа пріоритетних імперативів державної політики. Ураховуючи те, що сьогодні стан фінансування освітньої галузі не покриває у повній мірі потреби забезпечення перспективного розвитку системи освіти, розширення можливостей з профілізації старшої школи, потрібно шукати нові форми та способи їх розвитку.

Головною метою Концепції профільного навчання в школі [3] є формування організаційно-функціональної системи інтелектуальної творчої діяльності вчителів та учнів в умовах цього навчання. Основними умовами впровадження системи є вивчення освітніх потреб і природних нахилів учнів, найповніша реалізація їх можливостей у процесі навчання, сприяння створенню власної освітньої програми кожного школяра, забезпечення перспективи здобуття подальшої освіти випускників.

Чинні нормативно розпорядчі документи, які регулюють відносини у системі освіти, чітко визначають завдання підготовки наукових, педагогічних і науково-педагогічних кадрів, формування підготовленого резерву для вступу до вищих навчальних закладів, магістратури й аспірантури. Перше місце серед існуючих варіантів у розв'язанні цієї проблеми посідає *необхідність інтеграції наявних ресурсних можливостей загальноосвітніх та інших закладів і установ освіти й науки* з метою залучення учнів до науково-дослідної діяльності й забезпечення перспективності й наступності в діяльності середньої й вищої шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Про актуальність проблеми створення ефективної системи розвитку особистості школяра в умовах загальноосвітнього навчального закладу, у тому числі науково-дослідної діяльності учнів, свідчить увага вчених до вирішення пов'язаних з нею питань.

В аспекті розробки теоретико-методичних засад функціонування загальноосвітніх навчальних закладів організацію науково-дослідної діяльності педагогів та учнів досліджували О. Василенко, Ю. Васильєв, А. Єрмола, Ю. Конаржевський, В. Лізінський, Л. Москалець, М. Поташник. Проблема науково-дослідної роботи з учнями знайшла свого відображення в дослідженнях Б. Коротяєва [4], В. Курила, В. Андреева, С. Васильєвої [1], Л. Даниленка, О. Кинаст, Г. Лиходеевої [5], М. Салміної, І. Сохи, Н. Федорової та інших. У цих роботах закладено теоретичні основи та висвітлено методичні питання організації науково-дослідної діяльності педагогів і учнів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є опис і аналіз процесу інтеграції загальноосвітнього навчального закладу в науково-освітній простір ВНЗ, інших установ освіти й науки на прикладі діяльності Слов'янського педагогічного ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблема підтримки та розвитку наукової творчості учнів загальноосвітніх навчальних закладів як забезпечення процесу перспективності й наступності навчання середньої й вищої шкіл в сучасних умовах набуває актуальності. З одного боку збільшується спектр можливостей щодо визначення напрямку учнівських досліджень з перспективою заняття подальшою науковою роботою, а з іншого – підвищення вимог до рівня і якості наукових доробків школярів, які займаються у секціях МАН. І хоча координація зусиль усіх зацікавлених структур і учасників навчально-виховного процесу у розвитку даного напрямку залишається за органами управління освітою, ключове місце відводиться навчальним закладам нового типу, які мають відповідну наукову базу для реалізації даного виду діяльності учнів.

Саме такі умови створено у Слов'янському педагогічному ліцеї Слов'янської міської ради Донецької області, де сконцентровані кращі педагогічні кадри, у тому числі й вищої школи.

Так, педагогічний колектив ліцею на 16 % складається з кандидатів наук, 47 % учителів вищої категорії – учителів-методистів і старших учителів, які здійснюють не тільки якісну профільну підготовку учнів, але й очолюють їх дослідницьку роботу в певних напрямках.

Уже з перших днів навчання в педагогічному ліцеї починається орієнтація талановитої молоді на заняття науково-дослідною роботою з відповідних профілів, що в подальшому буде сприяти додатковій освіті учнів шляхом залучення до творчої діяльності.

Поставивши за основну мету навчально-виховного процесу розвиток наукового мислення учнів, до змісту навчальних програм ліцею введено *вивчення методології наукового дослідження* – окремий навчальний предмет «*Основи наукових досліджень*», – мета якого полягає в тому, щоб дати учням знання про закономірності та методи науково-дослідницької творчості, створити й розвинути практичні вміння і навички розв'язання реальних задач з постановки, організації, планування і виконання наукових досліджень, а в 10-11 класах допомогти в самостійному виконанні наукової роботи з обраної учнем проблеми.

На базі ліцею створено ліцейське наукове товариство (ЛНТ) «Квант» Слов'янського територіального відділення Малої академії наук України, яке є добровільною ліцейською організацією і діє на основі нормативно-правової бази, мети і завдань МАН України, а також прийнятого в 1998 році Положення про ЛНТ «Квант». Наукове товариство «Квант» об'єднує

учнів, які прагнуть удосконалити свої знання у відповідній галузі науки, розвивати свій інтелект, набувати вмінь і навичок науково-дослідницької діяльності під керівництвом учителів педагогічного ліцею, провідних педагогів Слов'янського державного педагогічного університету.

У навчальному закладі працюють секції природничо-математичного напрямку (математика, педагогічне моделювання в математиці експериментальна фізика, теоретична фізика, астрономія, біологія, екологія, комп'ютерні науки); історико-географічного напрямку (історія України, краєзнавство, археологія); філології й мистецтвознавства (українська мова та література, зарубіжна література, фольклористика, англійська мова, німецька мова); відкрито секцію педагогіки.

У ліцеї створено належні умови для творчого самовдосконалення учнів. Системний підхід до розв'язання цієї проблеми дає змогу в цілому забезпечити замкнений цикл у роботі з обдарованою молоддю.

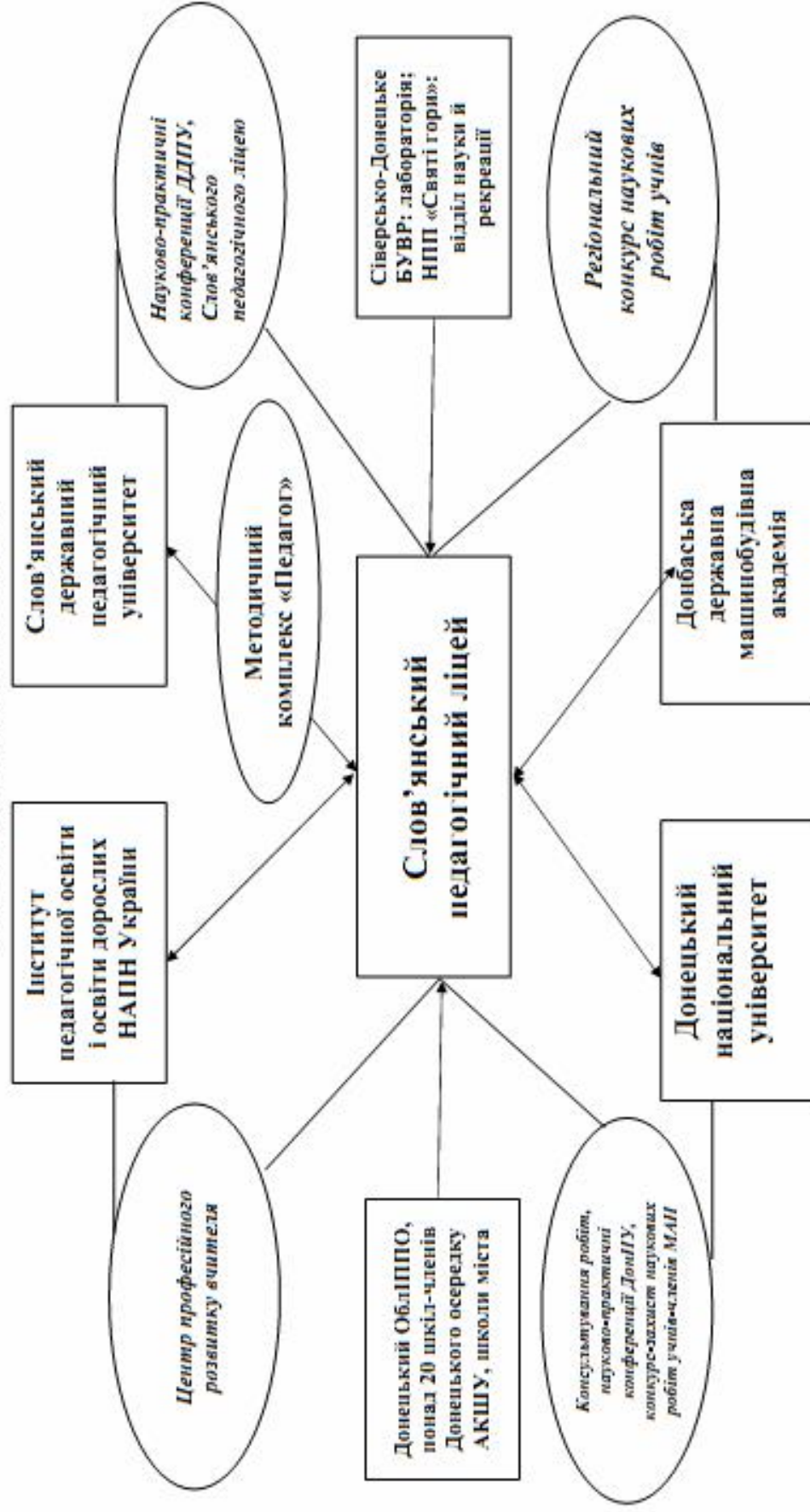
По-перше, це пошук, розвиток та підтримка юних талантів і обдарувань. По-друге, розвиток інтересу до науково-дослідницької діяльності, опанування методологією експериментальної роботи, навичками роботи з науковими джерелами та сучасними технічними засобами, що сприяє підвищенню престижу знань, науки, інтелектуальної праці в учнів. По-третє – що дуже важливо з огляду на специфіку нашого регіону і його багатонаціональний склад – вивчення історичної спадщини рідного краю.

Учні, які вступають до ліцею шляхом конкурсного відбору, чітко вмотивовані на навчання й активний саморозвиток. Цей процес відбувається за співпраці з ректоратом, провідними ученими-науковцями Слов'янського державного педагогічного університету, які допомагають у розробці тем, залучають учнів ліцею до наукової роботи в університеті; співробітництва з Донбаською машинобудівною академією (у рамках участі ліцеїстів у регіональному конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН); біологічним факультетом Донецького національного університету (який надає ліцеїстам можливість брати участь у дослідницьких проектах кафедр), Сіверсько-Донецьким басейновим управлінням водних ресурсів, яким здійснюється залучення ліцеїстів до участі в конкурсі наукових робіт з екології, Національним природним парком «Святі Гори», що залучає ліцеїстів до проведення спільних наукових досліджень та природоохоронних акцій.

Для більш повного врахування потреб щодо занять науковою роботою залучено ресурси вищої й позашкільної освіти, що і є сутністю **процесу інтеграції ліцею** з вищими навчальними закладами, науковими установами (Донбаський державний педагогічний університет, Донецький національний університет, Центр дитячої та юнацької творчості м. Слов'янська тощо), що дає можливість повною мірою реалізувати завдання, про які йдеться вище (див. Схему 1).

Схема 1

ДІЯЛЬНІСНА МОДЕЛЬ СПІВПРАЦІ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕУ
ІЗ ЗАКЛАДАМИ ОСВІТИ І НАУКИ

Безумовно, така взаємодія цих освітніх закладів була б неможливою без грамотно вибудованої управлінської стратегії навчального закладу, що робить ліцей відкритим до співпраці й інноваційних змін; команди педагогів ліцею, що забезпечує активне функціонування системи «ліцей – ВНЗ – наукові установи», урізноманітнює форми співпраці (так, ліцейський екологічний клуб «Едельвейс» є активним учасником усіх природоохоронних акцій Сіверсько-Донецького басейнового управління водних ресурсів; Кімната пам'яті М. Петренка стала регіональним осередком краєзнавчої роботи й наукових досліджень різноманітної проблематики).

Органічне поєднання різнопланових форм діяльності ліцеїстів в урочній і позаурочній науково-дослідній роботі сприяє підвищенню інтересу до творчості [2]. Творча діяльність учнів, що реалізується через загальноліцейські, індивідуальні та групові форми наукової діяльності, сприяє більш якійся та результативній підготовці до наукових конференцій, науково-дослідної роботи, завершеності досліджень з обраного напрямку.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Співпраця ліцею з вищими навчальними закладами, інтеграція його таким чином у простір вищої освіти популяризує й поширює ідеї педагогічного ліцею в освітньому просторі міста, залучає до неї учнів та вчителів з інших шкіл, у першу чергу тих, де розвиваються тотожні з ліцеєм профілі навчання.

Отже, ключова роль у розв'язанні проблеми інтеграції ресурсів педагогічної, батьківської громадськості, цільового залучення інвестицій з боку органів місцевого самоврядування, благодійних фондів на розвиток науково-дослідницької роботи серед учнів загальноосвітніх закладів міста відводиться саме ліцею, в умовах якого це можливо більш якісно реалізувати, і досягти у перспективі результатів вищого рівня, всеукраїнських та міжнародних перемог учнів, повною мірою забезпечити гармонізацію відносин з очікуваннями, що, на нашу думку, дасть змогу уникнути конфронтації між поколіннями у майбутньому.

Література

1. Васильєва С.О. Організація науково-дослідної діяльності старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Світлана Олександрівна Васильєва. – Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2007. – 238 арк. – Бібліогр.: арк. 167-184.
2. Головні напрямки розвитку науково-дослідницької роботи Слов'янського педагогічного ліцею: особливості викладання навчальних дисциплін і до вузівська підготовка ліцеїстів у системі МАН України // Тези доповідей учасників XIII наукової конференції Слов'янського педагогічного ліцею (березень 2010 року). – Слов'янськ, 2010. – 74 с.

3. Концепція профільного навчання в старшій школі // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2003. – №24. – С. 3-15.
4. Коротяєв Б.І., Курило В.С. Освітній простір: очікування та виклики часу й життя: монографія/ Борис Іванович Коротяєв, Віталій Семенович Курило.- Луганськ: Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2009.– 308 с.
5. Лиходєєва Г. Навчально-дослідницькі вміння та дослідницька діяльність учнів у психолого-педагогічній літературі [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dmpd/2007_27/27/89-94%2027_2007.pdf.
6. Проскурнін В.М. Організаційно-педагогічні умови діяльності освітніх округів на регіональному рівні. [Текст]: дис... канд. наук: 13.00.01/ В.М.Проскурнін – Луганськ, 2008. – 256с.

Соколенко Т.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту Слов'янського державного педагогічного університету

Нікітіна Н.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 37.016:81'243

**ДИДАКТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ
В УМОВАХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НОВОГО ТИПУ**

У статті розглянуті аспекти дидактичного менеджменту як новітньої самостійної теорії розуміння суті процесу навчання на прикладі вивчення іноземної мови в умовах навчального закладу нового типу.

***Ключові слова:** освітній менеджмент, дидактичний менеджмент, управління, технологія управління.*

Соколенко Т.

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры менеджмента
Славянского государственного педагогического университета*

Никитина Н.

*кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков
Славянского государственного педагогического университета*

**ДИДАКТИЧЕСКИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ОБУЧЕНИЯ
ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В УСЛОВИЯХ УЧЕБНОГО
ЗАВЕДЕНИЯ НОВОГО ТИПА**

В статье рассмотрены аспекты дидактического менеджмента как новейшей самостоятельной теории понимания сущности процесса обучения на примере изучения иностранного языка в условиях учебного заведения нового типа.

Ключевые слова: образовательный менеджмент, дидактический менеджмент, управление, технология управления.

Sokolenko T.

Candidate of pedagogical sciences, assistant professor of department of management of Slovyansk State Pedagogical University

Nikitina N.

Candidate of pedagogical sciences, assistant professor of department of foreign languages of Slovyansk State Pedagogical University

DIDACTIC MANAGEMENT of TEACHING FOREIGN LANGUAGE In the conditions of EDUCATIONAL ESTABLISHMENT of a NEW TYPE

The article deals with the aspects of didactic management as the newest independent theory of understanding of essence of teaching process on the example of study of foreign language in the conditions of educational establishment of a new type.

Keywords: educational management, didactic management, management, management technology.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Дидактичний менеджмент поки що формується як самостійна теорія (на практиці він проявив себе в роботі педагогів-новаторів). Дидактичний менеджмент веде пошук таких систем і технологій управління (важливої складової навчального середовища) навчальним процесом, що були б здатні забезпечити його ефективного функціонування і досягнення результату.

Завдяки усталеному уявленню про освітній процес як про освітню послугу і про викладача, що керує наданням освітніх послуг, найбільш ефективний спосіб реалізувати потребу в результативному управлінні – сприяти перетворенню урокодавців у менеджерів навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Інтенсифікація наукових досліджень про управління освітою як теоретичного, так і прикладного характеру розпочалось у 80-х роках минулого століття. З'явився цілий ряд публікацій наприклад, Т. Буша „Теорія менеджменту освіти” (Англія, 1986 р.), П. Сілвер „Управління освітою: теоретичні аспекти практики і досліджень” (США, 1983 р.), У. Фостера „Парадигма і перспективи, нові підходи до управління освітою” (США, 1986 р.), У. Сквара „Управління освітою в Об'єднаному королівстві: недосконалий метод і засоби його поліпшення” (Англія, 1987 р.), К. Еверса і Г. Лакомського „Пізнаючи управління освітою. Сучасні методологічні протиріччя в дослідженнях з управління освітою” (Австралія, 1991 р).

Розуміння суті процесу навчання лежить в основі багатьох теорій та концепцій. Принаймі, дві з них є теоретичною та методологічною основою дидактичного менеджменту.

Кібернетична концепція навчання (С.І. Архангельський, Є.І. Машбіц) розглядає навчання як процес передачі та обробки інформації. Тобто абсолютизується роль навчальної інформації, її засвоєння. При цьому недооцінюється значення логіко-психологічних та індивідуально-особистісних особливостей суб'єктів навчального процесу.

Управлінська концепція навчання (В.Я. Якунін, В.П. Симонов) розглядає навчання у термінах управління. З цих позицій процес навчання здійснюється на основі співвіднесення дальніх, середніх та ближніх цілей (стратегічних, тактичних, оперативних задач).

Дидактичний менеджмент проходить стадію формування. Варто наголосити й на своєрідність умов, у яких зароджувалась ця наука. Відбувалося це, хоча й у формальних рамках дидактики й педагогіки, але під інтенсивним впливом науки управління і менеджменту. Таким чином, дидактичні основи менеджменту полягають у використанні пізнаних законів і закономірностей дидактики, що об'єктивно виявляються. Зміна ж управлінських підходів і теоретичних моделей відбиває закріплення нових, більш удосконалених дидактичних (навчальних) відносин відповідно до вимог ефективного розвитку продуктивних сил (саме людина є вирішальною продуктивною силою).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Вектор нашого дослідження звернутий на подальший розвиток теоретичних аспектів дидактичного менеджменту та його прикладний характер у навчанні іноземної мови в умовах навчального закладу нового типу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження теоретичних аспектів дидактичного менеджменту як новітньої самостійної теорії розуміння суті процесу навчання на прикладі вивчення іноземної мови в умовах навчального закладу нового типу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасний менеджмент в освіті стає наукомісткою сферою діяльності і все більшою мірою вимагає високого професіоналізму і різнобічних знань.

Підвищення ефективності навчального процесу зараз визначається формуванням сучасних управлінських відносин, зростанням керованості цього процесу. Не можна керувати складними системами (а навчальна група, навчальне середовище, навчальний процес є складними імовірнісними системами) за допомогою простих методів.

Розвиток теорії управління освітою викликав безліч нетрадиційних трактувань цього явища, а внаслідок цього й у практичній діяльності з керування освітнім процесом виникли такі поняття, як педагогічний менеджмент, дидактичний менеджмент, менеджмент освіти, навчально-пізнавального, навчально-виховного процесів. Педагогічний і дидактичний менеджмент, що розвиваються в межах освітнього менеджменту, мають свою специфіку у зв'язку з виконанням особливої функції – створення систем управління педагогічними і дидактичними процесами.

Дидактичний менеджмент – діяльність спрямована на реалізацію основних і сполучних функцій управління, що забезпечує результативне, ефективне та якісне предметне навчання у певній освітньо-віковій групі конкретного освітнього закладу. Як інтегратор елементів теорії навчання й освіти (дидактики) і теорії управління (менеджменту) дидактичний менеджмент перебуває на етапі становлення [1, с.34].

Дидактичний менеджмент веде пошук таких систем і технологій управління (важливої складової навчального середовища) навчальним процесом, що були б здатні забезпечити його ефективне функціонування і досягнення результату. Основними „вузлами” системи управління є: механізм управління (цілі, принципи, функції, методи), керуюча система в статичності (структура управління – кадри управління, техніка й органи управління); керуюча система в динаміці (процеси управління). Цілі управління навчанням, цілком зрозуміло, адекватні цілям навчання.

Дидактичний менеджмент є свідомим цілеспрямованим впливом учителя й учнів на навчальний процес і на людей, що беруть участь у ньому, який здійснюється з метою надання певної спрямованості дидактичній діяльності й одержання бажаних результатів.

Об'єктом управління педагога, підкреслимо є, не учень. А його пізнавальна діяльність. Ось чому у В.П. Симонова логічно звучить словосполучення педагог-менеджер або менеджер навчально-пізнавального процесу. Сьогоднішньому вчителю, крім досконалого знання свого предмету, дидактики й методики викладання, об'єктивно необхідне знання закономірностей управління і менеджменту, їхній прояв та форми використання в навчальній діяльності.

Саме для ліцею, як навчального закладу нового типу, потрібен дидактичний менеджмент, який здатний зробити ліцей конкурентоспроможним. І головним є створення відповідного освітнього середовища, яке б спонукало, мотивувало ліцеїстів до вивчення іноземних мов.

Уже з часів „Академії” Платона (386 р. до н.е.) формувалися відповідні вимоги до навчального середовища. Під навколишнім

середовищем найчастіше розуміється „сукупність умов і впливів, що оточують людину [1, с.46]. Освітнє середовище – це система впливів і умов формування особистості, а також можливостей для її розвитку, що полягають у соціальному і просторово-предметному оточенні. Г.А.Ковальов виділяє такі структурні компоненти освітнього середовища:

- фізичне оточення – будинок навчального закладу, його дизайн, розміри і просторова структура навчальних приміщень, умови для переміщення розміщення учнів;

- людський фактор – підбір учнів, наповнюваність класів, аудиторій та її вплив на соціальне поведіння учнів, етнічні особливості, якість підготовки вчителів; програма навчання – новаторський характер змісту програми навчання, технології навчання, стиль і методи навчання, форми навчальної діяльності, характер контролю.

Ліцей розташований у стінах вищого навчального закладу – Слов'янського державного педагогічного університету. Це сприяє статусності навчального закладу. Ліцей має можливість користуватись матеріально-технічною базою університету, у тому числі і відділення іноземних мов. Між ліцеєм та кафедрою іноземних мов університету заключено договір про співробітництво, надання науково-теоретичної та методико-практичної допомоги. Ці фактори значно підвищують ефективність дидактичного менеджменту в умовах ліцею.

З позицій праксеології різноманітні види спільної діяльності учнів та вчителя точніше можна визначити як дидактична праця. Дидактична праця – це не механічна сума діяльності учнів (викладання + учіння). А саме спільна, інтегрована діяльність вчителя і учнів. Не сума, а інтеграція діяльності всіх учасників навчального процесу може спричинити виникнення синергії.

Дидактичну працю ми визначаємо як різноманітні види спільної діяльності людей, які займаються навчанням. Тип спільної діяльності – це спосіб взаємодії в межах колективного розв'язання задач або проблем.

Відомо, що розвиток і навчання відбувається під час взаємодії людини з навколишнім середовищем. Ця взаємодія здійснюється в його активній діяльності. Розуміючи, що прагнення учня до тієї чи іншої діяльності багато у чому визначається природними задатками, автентичністю його особистості, заохочується і стимулюється будь-яка активна діяльність учня. Ще краще, якщо учитель, наставник бере участь у цій діяльності разом зі своїм учнем, цілеспрямовано керує (планує, організовує, мотивує, координує, контролює) цим процесом.

У першу чергу необхідно вказати на необхідність потребнісно-мотиваційне співпадання (конгруентність) у системі „педагог – старшокласник” [2, с.28].

Потребнісно-мотиваційна конгруентність у системі „педагог – ліцеїст” в умовах практики ліцею — це психолого-педагогічне явище співпадання (поєднання) спрямованостей на усіх цих людей, що породжує синхронізацію та інтеграцію їхніх зусиль під час вирішення навчально-пізнавальних, комунікативних чи інших соціально-педагогічних завдань. Явище співпадання фіксується нами за:

- гармонійністю взаємин у системі „педагог – ліцеїст”;
- прагненням обох сторін до позитивної співпраці;
- залученням до спільної навчально-виховної діяльності як у школі, так і за її межами;
- позитивним ставленням старшокласника до цілей спільної діяльності;
- адекватним прийняттям вихованцем форм, методів та способів вирішення навчальних завдань, що виникають;
- позитивним ставленням учня до оцінки з боку вчителя до результатів його навчальної чи іншої діяльності; адекватною самооцінкою у вчителя та учня;
- станом емоційного вдоволення і в педагога, і у ліцеїста як результатом їхньої спільної діяльності.

У сучасній шкільній іншомовній освіті іноземна мова - це не тільки засіб спілкування, а й засіб залучення до іншої культури. Долучити ліцеїстів до світу культури країни, мова якої вивчається, в її співвідношенні з рідною культурою – найважливіше завдання вчителя – менеджера іноземної мови. Відтак вже на початковому етапі вчитель має будувати навчальний процес як діалог культур: національної та іншомовної. Принципово важливим є то, що культура розглядається не тільки як певні об’єктивно існуючі продукти інтелектуальної діяльності (твори мистецтва, книги, історичні пам’ятники тощо), а й як реальна діяльність людей у системі стосунків, які їх об’єднують. Тобто пріоритетне завдання у навчанні іноземної мови з культурологічним спрямуванням у ліцеї – це прилучення учнів до „мікросередовища” культури, до фонових знань їхніх зарубіжних ровесників, до особливості їхньої життєдіяльності, до національних традицій в їх зіставленні зі своїм національним і мовленнєвим досвідом. Цього можна досягти завдяки ефективному дидактичному менеджменту цього процесу: послідовному лінгвокраїнознавчому спрямуванню процесу навчання іноземної мови і завдяки засвоєнню учнями лексичних і фразеологічних одиниць з урахуванням національно-культурної особливості їх значень і функцій у спілкуванні, а також завдяки ознайомленню учнів із спеціально дібраним країнознавчим матеріалом щодо своєї країни та країни, мова якої вивчається.

Управлінські відносини, управлінські впливи, що виявляються у всіх функціях менеджменту, формують особистість учнів ефективніше, ніж пасивне середовище, тільки лише організовуючи навчальний процес. Багато вчителів так і не стають керуючими навчальною діяльністю, залишаються елементом „керуючої підсистеми”, звикнувши до режиму функціонування „заведеного порядку”.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Усі недоліки в освіті, що зараз трансформується, і передовсім у навчанні. Мають першопричина - відсутність сучасної теорії управління формуванням навчального середовища в первинних елементах і підсистемах складної системи освіти – навчальних групах і дидактичній підсистемі, теорії управління наданням освітніх послуг. Незважаючи на значну кількість публікацій стосовно окремих проблем управління навчанням і низку масштабних узагальнюючих робіт у цій галузі, проблема надання освітніх дидактичних послуг управління навчальним середовищем у групі, менеджменту в діаді „учитель - учень” ще належить до числа найменш розроблених в українській дидактиці і педагогіки.

Література

1. Гамаюнов В.Г. Дидактичний менеджмент: навчаюче управління.
2. Маслов В. І., Драгун В.П. Теоретичні основи педагогічного менеджменту: Навч. посіб. для працівників освіти. – К., 1996. – 87с.

Гончаренко О.

*кандидат педагогічних наук, асистент кафедри фізичного виховання
Слов'янського державного педагогічного університету*

Караїмчук І.

*асистент кафедри фізичного виховання Слов'янського державного
педагогічного університету*

УДК 37. 015. 311: 355. 233. 11

ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ В ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЗАХИСНИКА ВІТЧИЗНИ

У статті доведена доцільність застосування компетентнісного підходу в формуванні особистості майбутнього захисника Вітчизни.

Ключові слова: *особистість, компетентнісний підхід, навчально-виховний процес.*

Гончаренко О.

кандидат педагогических наук, ассистент кафедры физического воспитания Славянского государственного педагогического университета

Караимчук И.

ассистент кафедры физического воспитания Славянского государственного педагогического университета

**ПРИМЕНЕНИЕ КОМПЕТЕНТНИСТНОГО ПОДХОДА ПРИ
ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ЗАЩИТНИКА
ОТЕЧЕСТВА**

В статье обосновано целесообразность применения компетентнистного подхода при формировании личности будущего защитника Отчизны.

Ключевые слова: *личность, компетентнистный подход, учебно-воспитательный процесс.*

Goncharenko O.

candidate of pedagogical Sciences, assistant of the Department of physical education of the of of Slovyansk State Pedagogical University

Karaimchuk I.

assistant of the Department of physical education of the of of Slovyansk State Pedagogical University

**USE OF THE COMPETENCE APPROACH WHILE FORMING THE
PERSONALITY OF THE FUTURE DEFENDER OF THE
MOTHERLAND**

In the article there is grounded the reasonability of the use of the competence approach while forming the personality of the future defender of the Motherland.

Key words: *personality, competence approach, educational-teaching process.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Важливим аспектом у контексті формування особистості молоді є позакласної роботи з фізичної культури, але рівень якості освітніх послуг, які надаються загальноосвітніми навчальними закладами, і їх відповідності сучасним потребам дітей не можна назвати задовільним. Особливо турбують проблеми впливу освітнього середовища на формування компетентностей особистості. Однією з причин недостатньої результативності позакласної роботи з фізичної культури є, передусім, відсутність системності в цій роботі, значною мірою, що зумовлене складністю і труднощами перехідного періоду, який переживає українське суспільство.

Різноманітні педагогічні погляди, певна, нерідко доволі істотна невідповідність змісту освіти основним сучасним вимогам до навчальних закладів, змісту, форм та методів організації навчально-виховного процесу, недостатнє врахування вікових особливостей дітей і їх можливостей призводять до того, що зусилля педагогів, батьків виявляються малоефективними. Отже, необхідно з урахуванням нових реалій удосконалювати уже існуючі складові системи, причому не тільки і не стільки за рахунок зміцнення матеріально-технічної бази та зростання масовості охоплення освітніми послугами, але й за рахунок якісної модернізації самого процесу позакласної спортивної роботи, його змісту та організації. Тому важливим і необхідним завданням постає розробка і впровадження у позакласну спортивну роботу нових підходів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми на які спирається автор. Аналізуючи різноманітні підходи, у процесі нашого дослідження було встановлено, що орієнтація освіти на новий результат, який вимагає нових підходів до забезпечення якості позакласної спортивної роботи, критеріїв її оцінки та організації навчально-виховного процесу і управління ним, знаходить найбільш адекватне відображення в змісті компетентнісного підходу. Теорія компетентнісного підходу в освіті розроблялася і була представлена в працях зарубіжних вчених Р. Бадера, Д. Мертенса, Б. Оскарсона, А. Шелтена та ін.

Світовий досвід і українські перспективи застосування компетентнісного підходу в сучасній освіті досліджували українські вчені Н. Бібік, Л. Ващенко, І. Єрмаков, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті розглядається актуальність застосування компетентнісного підходу в освіті, визначається необхідність формування компетентностей особистості, її сучасного світогляду, розвитку творчих здібностей, навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти і самореалізації. Також, як зазначають вчені, впровадження компетентнісного підходу обумовлено загальноєвропейською і світовою тенденцією інтеграції і глобалізації; необхідністю гармонізації європейської системи освіти; зміною освітньої парадигми, що відбувається в останні десятиліття.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі даного дослідження не ставилося за мету розробити всезагальну класифікацію форм і методів. Більш актуальним завданням постало визначення найбільш ефективних з них як складових методики позакласної спортивної роботи, що сприяють формуванню компетентностей особистості, формуванню позитивного ставлення до служби у Збройних Силах України.

Як відомо, позакласна спортивна робота, як будь-який навчально-виховний процес, вид діяльності, існує в певних організаційних формах. Вони визначаються місцем, умовами, змістом, характером, послідовністю діяльності педагогів та учнів, їх взаємовідносинами, способами керівництва.

Організаційні форми, як і всі інші складові процесу навчання, виховання, розвитку та соціалізації, поступово змінюються: вони розвиваються під впливом потреб та вимог сучасного суспільства.

Кожна організаційна форма позакласної спортивної роботи являє собою реальну можливість для вирішення певних педагогічних завдань, наповнення її певним змістом, який змінюється в залежності від мети освіти. Також ефективність позакласної спортивної роботи багато в чому залежить від вироблення та вмілого використання відповідних організаційних форм як елемента методичної системи її здійснення.

Відбір науково обґрунтованих, перевірених на практиці ефективних форм, розробка методики їх використання в навчальних закладах є одним з важливих завдань теорії та практики позакласної спортивної роботи в сучасних умовах.

За останні роки в Україні здійснено значну роботу щодо вдосконалення форм і методів роботи навчальних закладів та інших соціальних інституцій на основі наукових досліджень, передового досвіду.

Проаналізувавши різні підходи до визначення сутності форм позакласної спортивної роботи, слід зазначити, що вони, по суті, організаційно забезпечують реалізацію мети, завдань та змісту виховання.

Організаційна форма позакласної спортивної роботи є способом взаємодії суб'єкта та об'єкта освіти, учасників навчально-виховного процесу, в межах якого відбувається реалізація змісту освіти за допомогою обраних форм, методів та засобів. Зокрема, як указує І. П. Підласий, форми організації (організаційні форми) навчання – це зовнішній вираз узгодженої діяльності педагога і учня, що здійснюється в певному порядку та режимі. Тобто форми забезпечують здійснення спільної діяльності педагогів та учнів і спрямовані на досягнення цілей навчання, виховання, розвитку і соціалізації.

Отже, форму позакласної спортивної роботи ми розглядаємо як систему організації діяльності педагогів і учнів, в якій практично реалізується мета, завдання і зміст освіти.

Серед основних засад застосування форм позакласної спортивної роботи, можна виділити такі з них, як: взаємодія суб'єктів навчально-виховного процесу; врахування вікових особливостей дітей; прогнозування рівня їх компетентностей; створення умов для самоосвіти, розвитку творчого потенціалу; реалізація компетентнісного підходу; забезпечення

оптимального темпу і ритму; чергування різних видів діяльності; співробітництво і співтворчість тощо.

Педагогічною наукою і практикою визначено цілий арсенал різноманітних організаційних форм, детальний опис яких представлено в педагогічній літературі [5]. Більшою чи меншою мірою все різноманіття цих форм використовується в позакласній спортивній роботі.

З огляду на велику різноманітність організаційних форм позакласної спортивної роботи одним з найменш розроблених питань постає їх класифікація. Слід відмітити, що зробити це за якоюсь однією ознакою складно і навряд чи можливо й доцільно з погляду практичності, тому в основу їх розмежування ми пропонуємо покласти ряд класифікаційних ознак, а саме:

- напрям позакласної спортивної роботи;
- кількісний склад учасників (індивідуальні, групові, масові);
- суб'єкт організації (педагоги, учні, співпраця педагогів і учнів);
- ступінь активності (активні, інтерактивні, пасивні);
- час (короткотривалі, довготривалі, традиційні);
- загальні дидактичні принципи (вступні, вивчення та відпрацювання основного програмного матеріалу, підсумкові);
- форма прояву (усні, письмові) тощо.

У процесі дослідження встановлено, що дані класифікації взаємопов'язані і в залежності від підходу одна і та ж форма може бути віднесена до різних груп.

Аналіз специфічних ознак форм позакласної спортивної роботи показує, що до них належать: структурованість, інтеграційність та функціональність. Так, структурованість як ознака організаційної форми позакласної спортивної роботи характеризує її внутрішню будову, зв'язок між елементами. Також вона надає можливість кожну організаційну форму позакласної спортивної роботи охарактеризувати за ознаками, а саме: назва; тривалість проведення; кількість учасників; організатор діяльності; характер впливу педагога; результат сумісної діяльності тощо.

Наступною ознакою є інтеграційність, що вказує на можливість поєднання різних форм, а третьою – функціональність, що як ознака вказує на існування певних функцій організаційних форм позакласної спортивної роботи.

Основними функціями форм позакласної спортивної роботи в умовах реалізації компетентнісного підходу є організаційна, регуляційна й інформативна. Так, перша функція – організаційна, полягає в тому, що будь-яка форма позакласної спортивної роботи передбачає розв'язання

організаторського завдання, оскільки організація справи відображає певну логіку дій, взаємодію учасників.

Друга функція – регуляційна, дозволяє регулювати відносини всіх учасників навчально-виховного процесу. Це зумовлено тим, що різні форми по-різному впливають на учнів, а тому через форми наперед передбачається необхідність взаємодії, отримання нових знань, вмінь, навичок, досвіду, культури, відбувається формування компетентностей, норм соціальних відносин. При цьому, третя функція – інформативна передбачає можливість інформування і охоплення позакласною спортивною роботою значної кількості учнів на добровільній основі.

При визначенні структури та основних елементів системи організаційних форм позакласної роботи з фізичної культури в умовах реалізації компетентнісного підходу нами виділені групова та індивідуальна робота (Групова робота як форма організації позакласної спортивної роботи характеризується і зумовлюється проведенням роботи з групами учнів та формуванням їх компетентностей при безпосередньому керівництві педагога. Групова форма роботи є найбільш поширеною в позашкільній освіті. Перевага цієї форми визначається тим, що один педагог в один і той же час проводить заняття не з одним, а з кількома чи багатьма учнями. На цій основі ґрунтується гурткова й масова робота, що в подальшому поділяються на організацію і проведення гурткових занять та масових заходів.

Наступною формою позакласної спортивної роботи, що спрямована на роботу з кожним учнем окремо, є індивідуальна робота. Аналіз наукових і методичних праць [1], практичного досвіду індивідуальної роботи засвідчує, що важливе значення її як форми полягає в тому, що з учнем безпосередньо проводиться цілеспрямована робота, приділяється значна увага особистості, є можливість для більш глибокого, ніж у групі, вивчення матеріалу, з'ясування конкретних питань, врахування особливостей, здібностей, обдаровань учнів, формування їх компетентностей. Ця організаційна форма діє як самостійно, так і в поєднанні з іншими формами.

Індивідуальна робота іноді стає початковою ланкою в організації гурткових занять в позакласній спортивній роботі.

Аналіз практики переконливо підтвердив, що особливо важливою формою реалізації методики позакласної спортивної роботи на основі компетентнісного підходу є змагання учнів. Основною метою змагань є представлення пізнавальних, творчих, спортивних, туристичних, технічних та інших досягнень, визначення найсильніших учнів і команд. Змагання викликають живий інтерес в учнів, сприяють піднесенню загального тону

життя колективу, а через те їх доцільно практикувати в різних напрямках. У змаганнях здебільшого мають виступати кілька колективів, команд, що борються за досягнення вищих результатів з певного виду діяльності. При цьому можуть бути й індивідуальні змагання та конкурси між учнями.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. При визначенні структури та основних елементів системи організаційних форм позакласної спортивної роботи в умовах реалізації компетентнісного підходу нами виділені групова та індивідуальна роботи.

Індивідуальна робота іноді стає початковою ланкою в організації гурткових занять в позакласній роботі.

Підтверджено, що особливо важливою формою реалізації методики позакласної спортивної роботи на основі компетентнісного підходу є змагання учнів.

Особливо важливими формами в реалізації методики позакласної спортивної роботи на основі компетентнісного підходу є походи, експедиції. Слід відмітити, що ці форми мають спільну рису: учні виходять за межі навчального закладу. Найчастіше дані форми застосовуються в туристсько-краєзнавчому та еколого-натуралістичному напрямках позакласної спортивної роботи. Так, широкою є практика, зокрема, туристичних походів, що пов'язано з подорожжю, переборенням певних труднощів.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що саме використання компетентнісного підходу дозволить формування особистості як гармонійно розвиваючої інтелектуальної, фізичної і духовної людини.

Література

1. Белкіна Н. І., Борисюк С. О., Дубровська Л. О., Заніна О. М., Кириленко С. В. Орієнтовний зміст виховання в національній школі : Метод. рекомендації / Є. І. Коваленко (ред.). – К., 19996. – 136с. – К.
2. Борисов В. В. Теоретико–методологічні засади формування національної самосвідомості учнівської та студентської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія методика виховання» / Борисов Вячеслав Вікторович; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006 – 40 с.
3. Бех І. Д. Особистісно–орієнтовний підхід у вихованні // Професійна освіта: педагогіка і психологія: Українсько–польський щорічник / За ред.. Т. Леврвицького, І. Зязюна, І. Вільш, Н. Ничкало. – Ченстохова – Київ, 2000. – С. 331–350.
4. Регіональна програма патріотичного виховання учнівської молоді, розвитку духовності, утвердження принципів загальнолюдської моралі та формування здорового способу життя / Волинська обласна держ. адміністрація. Управління освіти / Н.Н. Ариванюк (авт. і упоряд.). – Луцьк, 2000. – 39с. – Луцьк.
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : В 5 т. – К., 1976. – Т1. – с. 559 – 570.

Сьомкін В.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри геометрії та методики викладання математики Слов'янського державного педагогічного університету, учитель математики Слов'янського педагогічного ліцею

Беседін Б.

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри геометрії та методики викладання математики Слов'янського державного педагогічного університету, учитель математики Слов'янського педагогічного ліцею

Бойко С.

заступник директора з навчально-виховної роботи, учитель математики Слов'янського педагогічного ліцею

УДК 373.5.015.31:51

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УЧНІВ ЯК
ЧИННИК ЇХ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ**

У статті розглянуто деякі аспекти розвитку моральних якостей учнів в процесі навчання математики на прикладі діяльності Слов'янського педагогічного ліцею; прийоми й засоби спрямування майбутніх випускників на досягнення інтегрованих результатів навчання.

Ключові слова: *моральне виховання, моральний потенціал особистості, навчальна діяльність.*

Семкин В.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры геометрии и методики преподавания математики Славянского государственного педагогического университета, учитель математики Славянского педагогического лицея

Беседин Б.

кандидат педагогических наук, доцент кафедры геометрии и методики преподавания математики Славянского государственного педагогического университета, учитель математики Славянского педагогического лицея

Бойко С.

заместитель директора по учебно-воспитательной работе, учитель математики Славянского педагогического лицея

**ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВСТВЕННОГО ПОТЕНЦИАЛА
УЧАЩИХСЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИХ УЧЕБНЫХ
ДОСТИЖЕНИЙ**

У статті розглянуто деякі аспекти розвитку моральних якостей учнів в процесі навчання математики на прикладі діяльності Слов'янського педагогічного ліцею; прийоми й засоби спрямування майбутніх випускників на досягнення інтегрованих результатів навчання.

Ключевые слова: нравственное воспитание, нравственный потенциал личности, учебная деятельность.

Syomkin V.

Candidate of pedagogical sciences, assistant professor of department of geometry and mathematics teaching methods of Slovyansk State Pedagogical University, teacher of mathematics of Slovyansk Pedagogical lyceum.

Besedin B.

Candidate of pedagogical sciences, assistant professor of department of geometry and mathematics teaching methods of Slovyansk State Pedagogical University, teacher of mathematics of Slovyansk Pedagogical lyceum.

Boyko S.

deputy director on education work, teacher of mathematics of Slovyansk Pedagogical lyceum

FORMATION OF MORAL POTENTIAL OF PUPILS AS ONE OF THE COMPONENTS OF THEIR ACADEMIC ACHIEVEMENTS

The article deals with some aspects of development of moral qualities of pupils in the process of learning of mathematics on the example of activity of Slovyansk Pedagogical lyceum. Methods and means of directing of future graduates to achieve integrated learning outcomes are introduced.

Key words: moral education, moral potential of a personality, educational activity.

*Дві науки точні: математика і моральне вчення.
Точні і безперечні ці науки тому, що в усіх людей
один і той же розум, що сприймає математику,
і одна і та ж духовна природа, що сприймає
моральне вчення.*

(Л. Толстой)

Постановка проблеми. Перехід від індустріального суспільства до інформаційного значно змінив цінності, що десятиріччями прищеплювались людині в процесі її виховання, навчання і подальшої трудової діяльності. Рушійною і визначною силою розвитку суспільства стає виробництво не матеріального, а інформаційного продукту. Сам же матеріальний продукт також змінює свою якість: збільшується частка інноваційних технологій у виробництві, а отже, виробництво стає більш інформаційно-ємним.

У період таких трансформацій якісно змінюються устрій життя і цінності членів суспільства. Якщо в індустріальному суспільстві все спрямовано на виробництво і споживання товарів, то в інформаційному суспільстві на перший план виступає інтелект – і як продукт виробництва, і як продукт споживання, – а це вимагає посилення ролі розумової праці, знань, творчості людини. Змінюються підходи до організації діяльності трудового колективу: робота стає командною грою, коли кожен її учасник має бути готовим зіткнутися з новим завданням, швидко зреагувати, проявити ініціативу, знання, самостійність у прийнятті рішень.

У цьому зв'язку як система освіти в цілому, так і система загальної середньої освіти мають відповідати запитам суспільства. Найбільше занепокоєння з цього приводу учителів-практиків й науковців викликає традиційна класно-урочна система як форма організації навчально-виховної діяльності школярів. Однак, не маючи вивіреної альтернативи, ніхто не відмовиться від існуючої системи, а значить, необхідно, *переорієнтувати* її на розв'язання завдань, що ставить перед нами суспільство.

Одним з недоліків класно-урочної системи називають втрату індивідуальності учня в процесі навчання й виховання, орієнтацію педагогів на середньостатистичного учня, позбавленого вигляду, імені, прізвища тощо. Саме на такого учня розрахована програма, підручники, система оцінювання. На кін поставлено успішність школяра. Чи встигає він за програмою, за вчителем, за однокласниками? – Якщо ні, то ми намагаємося зробити все, щоб полегшити його навчання, щоб він урешті-решт «встиг»: міняємо ці самі програми, переписуємо підручники, розробляємо нові методики, змінюємо шкалу оцінювання тощо. Робимо все від себе залежне, саме від себе, а не від нього – нашого учня. Ми навіть змінили п'ятибальну систему на дванадцятибальну, щоб не ображати школяра двійками і трійками, переконавши і себе, і його, і батьків, що будь-яка оцінка з 12 балів – позитивна. І став наш учень «встигаючим».

На ЗНО – така ж ситуація. Щось випускник позначив – саме позначив, з якоюсь імовірністю вгадав, набрав свій мінімум балів, не промовивши при цьому ні єдиного слова, – і вже з великою ймовірністю він в університеті, і не важливо в якому (їх он скільки), головне – отримати вищу освіту. В університеті на іспитах і заліках теж спілкуватися з викладачами не обов'язково, оскільки всі залікові заходи письмові. Отримав диплом – і тоді по-справжньому в житті виникають перші проблеми: де працювати; а якщо пощастило з працевлаштуванням, то постає проблема з можливістю своєї реалізації в нашому суспільстві, яке так інтенсивно розвивається.

Готуючи учнів до спілкування з комп'ютером, документами, інформацією, ми поступово втрачаємо важливий аспект особистісного зростання школяра: його *моральне виховання* через спілкування з учителем у процесі навчальної діяльності.

Головним орієнтиром сучасної школи є підготовка «конкурентноспроможного» випускника. При цьому виховання моральних якостей особистості залишається супутнім наслідком генеральної лінії – освітньої підготовки. У таких умовах в учнів відбувається певний розрив між формуванням освітніх і моральних цінностей. Моральний потенціал учня, як сукупність його ціннісних орієнтирів, мотивів і потреб іноді значно поступається його освітньому потенціалу, а останній, у свою чергу, без опори на моральні якості особистості виявляється малоспроможним і неефективним.

Не можна заперечувати, що модернізація класно-урочної системи не дає позитивних результатів у справі освіти, навчання й виховання наших учнів. Але самих зусиль з боку вчителів недостатньо. Потрібно мобілізувати моральні сили самого учня, зробити його активним учасником процесу вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема морального виховання як важливої складової навчально-виховного процесу в школі розкрита в наукових дослідженнях Є. Ключникової, Е. Козлова, В. Сухомлинського, Є. Чернявської, Л. Фарахутдінової [3], М. Яновської [4] та інших. Учені зазначають, що метою морального виховання є формування в учнів системи відносин (до людей, суспільства, Батьківщини, самого себе) і відповідних моральних норм. До моральних якостей дослідники найперше відносять дисциплінованість, відповідальність, працьовитість, чесність, доброту та ввічливість. Змістом морального виховання виступають такі якості особистості, як гуманізм, колективізм, патріотизм, ставлення до праці (до навчання).

Е. Козлов зауважує, що моральне виховання школярів здійснюється в процесі навчання через зміст предметів, способи взаємодії вчителя та учнів, стиль їх взаємовідносин; шляхом спеціально організованих занять з етики; шляхом формування морального досвіду через колективну діяльність тощо [1, с. 43.].

Формулювання цілей статті. Метою статті є опис деяких аспектів формування морального потенціалу учнів у процесі вивчення математики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Моральний потенціал учня, з нашої точки зору, є сукупністю його оптимальних можливостей, що лежать на межі нереалізованого й реалізованого і знаходяться в системі моральних цінностей, моральних переконань, навичок, умінь, моральної

поведінки, накопичених в результаті життєдіяльності, та моральної підготовки. Це забезпечує особистості моральну діяльність, спрямовану на вдосконалення як суспільства в цілому, так і себе самого. Знання учнями певних норм ще не забезпечує їм високий рівень моральності, необхідну трансформацію цих знань в особистісні цінності, що дають змогу здійснювати саморегуляцію.

Моральний потенціал особистості – це, перш за все, сукупність якостей, що створюються і реалізуються в індивіді завдяки діяльності, пов'язаної з унесенням у свідомість людей знань про моральні принципи, норми, загальнолюдські цінності; передачею практичного морального досвіду; формуванням моральних переконань, навичок, умінь; діяльністю з реалізації їх через відповідні практичні дії. Усі ці компоненти в єдності і характеризують ступінь реалізації морального потенціалу особистості, тобто рівень її моральності. На думку М. Лук'янової [2], вихованість на сутнісному рівні може розглядатися як активна позиція, що виявляється в ціннісному ставленні особистості до дійсності, готовності до вибору життєвої позиції не тільки в плані зовні заданих альтернатив, але і в плані досягнутого потенціалу саморегуляції як внутрішньої динаміки руху мотивів, цілей, сенсів.

Не заперечуючи такі критерії моральності як любов до Батьківщини, служіння своєму народові, громадянськість, порядність, чесність, принциповість, працелюбність, людська надійність тощо, будемо розглядати *реалізацію морального потенціалу учнів через їх ставлення до діяльності*, пов'язаної із активним залученням всіх складових морального потенціалу особистості. Зокрема це:

- бажання, інтерес і готовність до навчання;
- самостійність у здобуванні знань;
- систематичність у навчальній роботі; уміння працювати з обов'язковою і додатковою літературою;
- прояв творчості в навчанні;
- задоволеність рівнем знань з предметів;
- відвідування як основних, так і додаткових занять і консультацій.

Ідеться про якісний перехід морального потенціалу особистості учнів в їх мотиваційні компетентності, формування яких, разом із соціальними і функціональними компетентностями, складають зміст компетентнісного підходу, спрямованого на досягнення інтегрованих результатів навчання.

Упродовж багатьох років працюючи викладачами вищого навчального закладу (Слов'янського державного педагогічного університету) і,

паралельно, учителями математики класів природничо-математичного напрямку навчання Слов'янського педагогічного ліцею, без сумніву можемо стверджувати, що головним у роботі вчителя-предметника є не предмет, якого він навчає, а формування морального потенціалу людини, тобто вихованню тих якостей особистості, які знадобляться їй, щоб знайти своє місце в житті, реалізувати свої життєві плани.

Зупинимося детальніше на описі досвіду нашої роботи в контексті формування в учнів тих ціннісних орієнтирів, що засвідчать рівень їх морального потенціалу.

Навчання – важка праця, а навчання математики – втричі складніша. Не усі учні стануть математиками, навіть не всі будуть здавати ЗНО з цього предмету, але всі без винятку повинні навчитися самостійно отримувати знання і бути готовими до не завжди до простої студентської, а потім і професійної діяльності. Викладемо досвід у вигляді позицій, яких дотримуємося чітко й неухильно в процесі навчальної роботи з учнями:

Позиція 1. *Активність у навчанні – передумова активної життєвої позиції.* Не можна припускати випадків, коли учень, отримавши оцінку на уроці, є впевненим, що найближчі 2-3 уроки його турбувати не будуть. На перших порах учень має бути готовим до того, що в будь-який момент часу вчитель його може викликати. На другому етапі учень без страху повинен поводити себе при опитуванні і відчувати себе впевненим в можливості дати відповідь на поставлені питання. І, як наслідок, у подальшому *відчувати потребу* в обговоренні того чи іншого питання, незалежно від того, який це матеріал: вивчений раніше чи новий.

Позиція 2. *«Кращий спосіб вивчити що-небудь – це відкрити самому»* (Д. Пойа). Кожний новий параграф учні повинні «писати» самі, використовуючи колективний розум з максимальною участю кожного. Навчання переважно має носити пошуковий характер. Практично ніколи ми не доводимо нові теореми самі. Формулюємо, а потім, ставлячи питання «Що...?», «Чому...?», «Як...?», ведемо учнів до традиційного «...що і треба було довести». Такий підхід ефективний і при розв'язанні задач.

Позиція 3. *«Людина, яка знає "як", завжди знайде роботу, а людина, яка знає "чому", буде її начальником»* (Дайана Рейвич). *Ніколи не обмежуємося переказом означень, властивостей, теорем.* Завжди обговорюємо можливі їх інтерпретації і можливі неточності у формулюванні. Це достатньо складний логічний процес, який потребує попередньої домашньої роботи учнів над поняттями. Такий підхід у подальшому значно полегшує процес розв'язання практичних задач.

Позиція 4. *«Що я роблю без бажання і з необхідності, того не можу робити довго і із старанням».* (М.Т. Цицерон). З перших занять

проводиться робота зі створення в уяві учня моделі випускника, на яку вони орієнтуються. Це, в першу чергу, людина, здатна до самоосвіти, творчості, саморозвитку і самореалізації. З цією метою доцільно запрошувати колишніх успішних своїх учнів на зустрічі, де вони розповідають про свої досягнення. З великою зацікавленістю проходять такі зустрічі у стінах ліцею.

Позиція 5. *Важко переоцінити роль контролю знань в навчально-виховному процесі.* Ця складова роботи вчителя вимагає певних зусиль, часу, майстерності. З одного боку, контроль знань має своєю метою визначення рівня досягнень учнів. З іншого, форми, методи, стиль проведення контролю є показником компетентності вчителя. Організований належним чином, він може позитивно впливати як на хід, так і на результати процесу навчання.

Ефективність контролю забезпечується дотриманням певних вимог, серед яких:

- **Систематичність** контролю: вироблення в учнів навичок систематично виконувати домашні завдання; створення відповідного морально-психологічного клімату, коли «не знати – соромно». На початковому етапі створюються зовнішні мотиви, які з часом замінюються внутрішніми.

- **Об'єктивність** оцінювання: на оцінку не повинні впливати суб'єктивні чинники; не можуть працювати аргументи «ти все одно більше не знаєш». Для цього слід розробити чіткі критерії. Їх відсутність знищує об'єктивність і негативно впливає на відношення учня до предмету, як наслідок – до вчителя. Не можна припускатися випадків, коли даються поблажки одним учням по відношенню до інших. Виставлення успішному учню заробленої оцінки низького рівня (як і слабкому учневі високої оцінки) повинно стати буденною справою.

- **Демократичність** контролю полягає в тому, що критерії оцінювання письмових робіт слід повідомляти учням перед початком проведення аналізу письмової роботи. Тут доцільно надати можливість спрогнозувати свою оцінку, а потім переконатись у відповідності оцінки вчителя сформульованим раніше критеріям.

Контроль знань має носити заохочувальний, стимулювальний, а не покаральний характер.

Позиція 6. *Облік індивідуальних особливостей учнів.* У ліцеї ми починаємо працювати з учнями 8 класу і, як правило, це учні з різним рівнем математичної (і не тільки) підготовки. Далеко не кожний з них має змогу з перших уроків працювати за програмою для класів з поглибленим вивченням математики. Користуючись тим, що чисельність учнів у класі

перевищує 28 осіб, ми ділимо їх на дві підгрупи, одна з яких складається з менш підготовлених учнів. Упродовж восьмого, а іноді й дев'ятого класу, намагаємося покращити математичну підготовку цієї групи. У старших (10-11) класах ділення вже йде пропорційне, і, таким чином, на час випуску клас вирівнюється.

Позиція 7. «Ніколи не проб'ється вгору той, хто не робить того, що йому говорять, і той, хто робить не більш того, що йому говорять» (Ендрю Карнегі). *Більш успішні учні повинні залучатися до самостійного наукового пошуку й «відкриття» нових знань.*

Традиційним у ліцеї стало залучення учнів до роботи в Малій академії наук, у всеукраїнських математичних і фізичних турнірах, математичних олімпіадах різного рівня. Не залишаються поза увагою й велика кількість учнів, які беруть активну участь в міжнародній олімпіаді «Кенгуру» у категоріях «кадет» і «юніор». Таким чином, за час навчання в ліцеї кожен другий учень випробовує свої знання в подібних заходах.

Позиція 8. *Створення колективу, в якому присутній культ знань, а лідерами в ньому є успішні учні. Тільки в колективі, що активно працює й динамічно розвивається, можливі великі перемоги й досягнення. У такому колективі створюється особливий клімат, що сприяє гуманістичному ставленню один до одного й до учителів; почуття задоволеності колективом і співпереживання колективним подіям; стійкий позитивний настрій; свобода і активність особи при висловлюванні думок і ухваленні рішень.*

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Керуючи процесом навчання, учитель завжди повинен пам'ятати, що цей процес дуже важливий, але все ж вторинний. На першому місці завжди повинно бути виховання моральних якостей особистості. Повна довіра між учнем і учителем в навчально-виховному процесі дає перспективу спільного їх розвитку.

Тільки за дотримання зазначених принципів у роботі з учнівським колективом, на нашу думку, можливе гарантоване зростання морального потенціалу учнів по відношенню до справи колективу, навчальної діяльності, ставлення до інших людей; бажання навчатися впродовж життя, самостійно здобувати знання, виявляти творчість.

Література

1. Козлов Е.І. Азбука моральності / Е.І.Козлов // Виховання школярів. – 2004. – № 8. – С. 43 - 51.
2. Лукьянова М.И. Развитие компетентности учителя в личностно ориентированной педагогической деятельности [Текст]: учебное пособие / М.И. Лукьянова. - Ульяновск: УИПКПРО, 2008. – 264 с.
3. Фарахутдінова Л. А. Основи моральності в сучасній школі Л.А. Фарахутдінова // Освіта. – 2002. – № 4. – С. 99 - 101.
4. Яновська М. Виховання емоційно - моральної культури школярів / М. Яновська // Народна освіта. – 2005. – № 7. – С. 166 - 169.

Самохвалова Л.

заступник директора з науково-методичної роботи Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 37.091.322:001.89

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ОСНОВА ЦІЛІСНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛІ ЛІЦЕЙСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА «КВАНТ»)

Статтю присвячено проблемі організації науково-дослідницької діяльності учнів, розвитку їх творчої активності, формуванню наукового мислення у рамках ліцейського наукового товариства «Квант» Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області.

Ключові слова: науково-дослідницька діяльність, Мала академія наук України, ліцейське наукове товариство.

Самохвалова Л.

заместитель директора по научно-методической работе Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧАЩИХСЯ КАК ОСНОВА ЦЕЛОСТНОГО УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ (НА ПРИМЕРЕ МОДЕЛИ ЛИЦЕЙСКОГО НАУЧНОГО ОБЩЕСТВА «КВАНТ»)

Статья посвящена проблеме организации научно-исследовательской деятельности учащихся в рамках лицейского научного общества «Квант», формированию научного мышления двух субъектов (учителя и ученика) учебно-воспитательного процесса Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области.

Ключевые слова: научно-исследовательская деятельность, Малая академия наук Украины, лицейское научное общество.

Samohvalova L.

deputy Director for Research and Methodology work of pedagogical lyceum of Savyansk city council of Donetsk region

SCIENTIFIC AND RESEARCH ACTIVITY OF PUPILS AS A BASE OF THE WHOLE PROCESS OF INSTRUCTING AND UPBRINGING IN A COMPREHENSIVE EDUCATIONAL ESTABLISHMENT (ON THE MODEL OF SCIENTIFIC SOCIETY «QUANTUM» IN LYCEUM)

The article is devoted to the problem of organization of scientific and research activity of pupils in the scientific society «Quantum» in lyceum. The process of formation of scientific thinking of two subjects, namely a teacher and a pupil, in the process of instructing and upbringing is also considered.

Key words: *scientific and research activity, Minor Academy of Science of Ukraine, the lyceum scientific society.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку українського суспільства пріоритетною стратегічною метою освіти є виховання молодих науковців, підготовки майбутніх висококваліфікованих дослідників різних галузей науки й техніки, інтенсифікація наукових досліджень у закладах освіти, підтримка і стимулювання творчої молоді, формування змісту освіти на основі новітніх наукових досягнень.

Обов'язковими якостями творчої, талановитої людини є вміння переносити знання в нову ситуацію, гнучкість, мислення, уміння бачити нові функції об'єктів, легко звільнятися від стереотипів, знаходити багатоваріантність розв'язків. Усі ці якості розвиває науково-дослідницька діяльність, яка може здійснюватися в рамках наукового товариства учнів. Саме тому перед сучасними освітніми закладами, позашкільними організаціями виникає потреба у спрямованості методів і прийомів на послідовний процес розвитку особистості, формування системи науково-практичних знань, умінь, ціннісних орієнтацій, що дають учню можливість активно функціонувати в якості повноправного члена суспільства, громадянина своєї країни. Це й обумовлює *актуальність* проблеми, висвітленої у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Проблема організації науково-дослідницької діяльності учнівської молоді стала об'єктом вивчення вітчизняних і зарубіжних учених – С. Васильєвої [1], О. Губенка, Л. Даниленка, Г. Лиходєєвої [2], О. Микитюка [4], В. Моляко, В. Паламарчук, А. Сологуба та інших. У своїх працях науковці аналізують науково-дослідницькі уміння особистості, моделюють педагогічні умови їх формування, модернізують традиційні форми та методи дослідної роботи, пропонують власні навчальні програми дослідницької діяльності.

Під *дослідницькою діяльністю* фахівці розуміють творчий процес спільної діяльності двох суб'єктів (учителя і учня), пов'язаний з пошуком

рішення невідомого, результатом якого є формування дослідницького стилю мислення. Окремі науковці, характеризуючи таку діяльність як один із найвищих ступенів творчості учнів відзначають, що формування в учнів пошукових та дослідницьких умінь і навичок шляхом залучення їх до занять в секціях Малої академії наук України (МАН) сприяє розвитку їх творчих здібностей, значно підвищує рівень творчої активності та забезпечує постійну спрямованість особистості на подальшу пізнавальну та творчу діяльність [3]. Визнаючи суспільну значущість підготовки майбутньої наукової еліти країни, освітня, розвиваюча та виховна діяльність МАН спрямовується на підготовку майбутніх лідерів-організаторів роботи наукових та науково-виробничих установ, освітніх закладів.

Досліджуючи умови, необхідні для здійснення наукової діяльності як передумови успіху в навчанні, учені М. Скаткін, В. Лозова називають ефективними з них ті, які створює *проблемне навчання* – процес, що реалізується через частково-пошуковий, пошуковий, дослідницький методи, у ході яких формується пізнавальна активність, самостійність і творчість учня.

Ефективним, на нашу думку, чинником формування позитивної мотивації дослідницької діяльності школярів, умовою активного самовиявлення учнів є їх залучення до роботи шкільного наукового товариства.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є опис основних напрямів й особливостей організації науково-дослідницької діяльності учнів в умовах Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області прикладі лицейського наукового товариства «Квант».

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Організація науково-дослідницької роботи в умовах Слов'янського педагогічного ліцею базується на абсолютному дотриманні принципу науковості, ефективному функціонуванні моделі «учитель-дослідник – учень-пошуковець», де учитель, який володіє основами проведення наукових досліджень, виховує учня нової формації, здатного нестандартно мислити, творчо розв'язувати поставлені завдання, узагальнювати, систематизувати, робити висновки.

Плідна пошуково-дослідницька діяльність юних науковців є можливою тільки за умов наявності в навчальному закладі творчого колективу педагогів-новаторів, високоосвічених фахівців. Упродовж 15 років ліцей працює в науково-методичному комплексі ВНЗ-лицей «ПЕДАГОГ», педагогічний колектив отримує постійну підтримку та

грунтовну консультаційну допомогу від провідних науковців та кафедр Слов'янського державного педагогічного університету. Більшість учителів ліцею проводять власні дослідження, мають друковані праці в провідних науково-методичних журналах України.

В організації науково-дослідницької діяльності ліцеїстів як необхідної складової цілісного навчально-виховного процесу ми виходимо з того, що вона має передбачати актуалізацію й розвиток таких аспектів освітнього процесу, які забезпечують дослідницький підхід у навчанні та вихованні ліцеїстів: програмування і планування досліджень; підготовка власних досліджень учнями (теоретичних, експериментальних, індивідуальних, групових, колективних, комбінованих); узагальнення результатів досліджень; підбиття підсумків результатів досліджень.

Так, до змісту навчальних програм 8-9 класів в ліцеї введено вивчення методології наукового дослідження – окремий навчальний предмет «Основи наукових досліджень», мета якого полягає в тому, щоб дати учням знання про закономірності та методи науково-дослідницької творчості, створити і розвинути практичні уміння і навички розв'язання реальних задач з постановки, організації, планування і виконання наукових досліджень; а в 10-11 класах – самостійне виконання наукової роботи з обраної учнем проблеми.

Для ефективної реалізації науково-дослідницької роботи в ліцеї широко застосовується використання психолого-педагогічних діагностик у роботі з обдарованими учнями (методика дослідження природних здібностей – тест Гарднера, Де Хаана, Каха; критеріально-орієнтований нормативний тест Торенса виявлення розумових здібностей; методика Н.Іллічова – розгорнута карта експертної оцінки домінуючих здібностей учнів), що допомагають відстежити прояви внутрішньої логіки розвитку кожного учня.

Ліцейське наукове товариство (ЛНТ) «Квант» Слов'янського територіального відділення Малої академії наук України є добровільною ліцейською організацією і діє на основі нормативно-правової бази, мети і завдань МАН України, а також прийнятого в 1998 році Положення про ЛНТ «Квант». Згідно поставленої мети визначено цілі товариства – виявлення та підтримка обдарованих учнів, які мають схильність до занять дослідницькою діяльністю, розвиток інтелектуальних, творчих здібностей, поширення науково-дослідницької роботи в умовах ліцею. Девізом ліцейське наукове товариство є «Знання – пошук, творчість – праця».

Основними задачами товариства є:

- сприяння підвищенню престижу і популяризації наукових знань;
- виявлення інтересів і схильностей учнів до наукової діяльності;

- підготовка членів наукового товариства до самостійної дослідницької діяльності;
- розвиток у ліцеїстів пізнавальної активності, дослідницьких умінь та навичок, творчих здібностей у процесі навчальної та пошуково-дослідницької діяльності;
- ознайомлення учнів з методами і прийомами наукового пошуку;
- проведення досліджень, що мають практичне значення;
- вироблення вмінь опрацювання літератури, відбору, аналізу, систематизації матеріалу, виявлення і формування проблеми, грамотного оформлення наукової роботи, оволодіння мистецтвом дискусії, виступу перед аудиторією з доповідями про досягнення вітчизняної і світової науки і практики, вироблення вмінь працювати з обладнанням, необхідним для експериментів;
- реалізація дослідницьких проектів;
- використання конференцій та інші методів для створення традицій єдиного ліцейського колективу;
- пропаганда досягнень науки, техніки, літератури, мистецтва;
- сприяння професійному самовизначенню учнів.

Організація роботи ЛНТ «Квант» будується на принципах психолого-педагогічної підтримки дітей, схильних до науково-дослідницької діяльності; інтегрованості – поєднання навчальної та дослідної діяльності учнів; неперервності – процесу професійної орієнтованої освіти та виховання; міжпредметного профільного навчання, яке систематизує знання, ерудицію в різних галузях науки; свободи вибору учнями додаткових спецкурсів, факультативних занять; індивідуалізації освітньої траєкторії учнів; створення умов для самореалізації особистості.

Науково-дослідницька діяльність учнів ЛНТ «Квант» організовується через роботу майже у 20 секціях таких відділень, як відділення філології й мистецтвознавства, історико-географічних наук, хіміко-біологічних наук, технічних наук, комп'ютерних наук, математики, фізики та астрономії; виконання індивідуальних науково-дослідницьких робіт під керівництвом педагога; участь у предметних олімпіадах; участь у щорічній науковій конференції ліцею та науково-практичній конференції Слов'янського державного педагогічного університету; участь у міських, регіональних наукових конференціях; участь у Всеукраїнському конкурсі-захисті науково-дослідницьких робіт.

Робота наукових керівників з членами ЛНТ «Квант» проводиться у таких напрямках: організація індивідуальної дослідної роботи (спільне проведення вчителем й учнем наукового дослідження і його презентація у вигляді наукової роботи на конкурсі-захисті МАН); групова діяльність

(робота над спільним дослідницьким проектом); масова робота (зустрічі з науковцями, провідними діячами, підготовка до наукових конференцій тощо).

Робота над науковим дослідженням здійснюється в такій послідовності: вибір теми, її обґрунтування; визначення об'єкту та предмету дослідження; ознайомлення із станом для дослідження проблеми – аналіз документів, вивчення літературних джерел, статистичних матеріалів; формулювання теми: вибір такого формулювання, що найточніше відображає предмет майбутнього дослідження; формулювання цілей (конкретизовані або більш деталізовані цілі), гіпотез дослідження; критерії оцінки тих результатів, що очікуються; застосування методик та методів відповідно до обраного предмету дослідження; опис і аналіз результатів, формулювання висновків дослідження.

Результати наукової діяльності учнів ЛНТ «Квант» презентуються на наукових конференціях, де відбувається захист наукових робіт. Хід проведення конференції реєструється в зведених відомостях захисту наукових робіт учнів і за результатами конференції автори захищених робіт отримують посвідчення і стають членами ЛНТ «Квант». Переможці конференції стають кандидатами у члени МАН України, а їх роботи за наказом надсилаються для участі у заочному (обласному) етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів Малої академії наук (МАН) України. Переможці заочного туру беруть участь у II (обласному) етапі конкурсу-захисту (м. Донецьк), що проводиться на базі Донецького територіального відділення МАН України. Призери II етапу стають учасниками III етапу (м. Київ) Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України.

Як свідчить досвід, сучасне покоління обирає актуальні проблеми, пов'язані і з освітою, і з наукою, і з технікою. Проблеми, обрані учнями для дослідження, часто є актуальними як для міста, так і для Донецького регіону в цілому. Наприклад, серед філологічних тем такими є дослідження особливостей молодіжного сленгу як соціолінгвістичного явища лексики Донецького регіону, структура прізвищ м. Слов'янська, антропонімів у пресі м. Слов'янська, фольклору Слов'янщини. Ліцеїсти стали укладачами відповідних міні-словників, збірок, які практично використовуються під час навчальної діяльності. Серед досліджуваних екологічних проблем – проблеми орнітологічного заказника «Приозерний», розташованого у межах Слов'янська; рекреаційного використання багатотисячових дібров Національного парку «Святі гори»; екологічні проблеми річок Донеччини; проблеми утилізації фосфоровмісних шлаків; проблеми охорони довкілля від синтетичних

миючих засобів; дослідження флори і фауни. Юними науковцями проведені археологічні дослідження житла хазарської доби археологічного комплексу Сидоровське городище, мусульманських поховань в середньому плині Сіверського Дінця тощо.

Наукова діяльність учнів ЛНТ забезпечується під час краєзнавчої роботи, яка допомагає не тільки отримати нові відомості з історії рідного краю, але й синтезувати їх у подальшій навчальній діяльності. Так, ліцеїсти і викладачі провели велику пошукову роботу по дослідженню життєвого й творчого шляху поета – земляка М.М.Петренка. Результатом цієї роботи стало відкриття в стінах ліцею єдиної в Україні Кімнати пам'яті поета.

Ліцейське наукове товариство «Квант» постійно перебуває у стані розвитку і росту, щороку виховує юних науковців. Так, з 1999 року залученими до пошуково-дослідної роботи стали близько 750 учнів. Цей процес відбувається за активної допомоги ректорату, провідних учених-науковців Слов'янського державного педагогічного університету, які допомагають у розробці тем, залучають учнів ліцею до наукової роботи в університеті. Ефективною є участь учнів ЛНТ у наукових конференціях ліцею, Слов'янського державного педагогічного університету, Донбаської державної машинобудівної академії.

За час існування ЛНТ дійсними членами МАН – учасниками і переможцями обласного конкурсу-захисту наукових робіт – стали 150 ліцеїстів. Наукові роботи 49 ліцеїстів відзначені дипломами II (обласного) етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН України; дев'ять ліцеїстів стали призерами III (всеукраїнського) етапу конкурсу-захисту наукових робіт МАН України. Крім того, ліцеїсти-дослідники стали призерами обласного конкурсу проектів школярів «ЮНИЙ PROJECT-MANAGER» *на кращу науково-дослідну роботу* (sChOOL Project 2011), учасниками фінального етапу Всеукраїнського конкурсу «Intel-Еко Україна 2011» *національного етапу міжнародного конкурсу науково-технічної творчості школярів* «Intel ISEF 2011», учасниками Всеукраїнських турнірів юних математиків (2011, 2012 рр.), юних фізиків (2010, 2011 рр.), на яких учні розв'язували складні задачі та захищали їх у *науковій дискусії*.

Як зазначають юні науковці, участь у науковій діяльності допомагає їм ділитися своїми думками, ідеями, розширювати світогляд, дізнаватися про нові дослідження в галузях філології, математики, інформатики, фізики, хімії, біології, екології, історії, краєзнавства, права, знайомитися з дослідженнями інших юних дослідників.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Організація науково-дослідницької

діяльності учнів Слов'янського педагогічного ліцею є основою цілісного навчально-виховного процесу і справжній науковий прорив навчального закладу, що забезпечується колективом творчих учителів-ентузіастів. Робота в системі «ПЕДАГОГ-УЧЕНЬ» допомагає сформувати наукове мислення обох суб'єктів навчально-виховного процесу ліцею, що так необхідно в умовах сучасної середньої освіти.

Література

1. Васильєва С.О. Організація науково-дослідної діяльності старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах: дис... канд. пед. наук: 13.00.01 / Харківський національний педагогічний ун-т ім. Г.С.Сковороди. – Х., 2007. – 238арк. – Бібліогр.: арк. 167-184 с.
2. Лиходєєва Г. Навчально-дослідницькі вміння та дослідницька діяльність учнів у психолого-педагогічній літературі / Г.Лиходєєва [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dmpd/2007_27/_27/89-94%2027_2007.pdf
3. Мачуський В.В. Педагогічна система розвитку творчої обдарованості учнів / В.В.Мачуський // Розвиток творчих здібностей учнівської молоді в навчально-виховній системі МАН України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 10-11 груд. 2008 р.) / К. : ТОВ "Інформаційні системи", 2008. – С. 142-150.
4. Микитюк О.М. Наукові дослідження школярів : навч.-метод. посіб. / О.М.Микитюк, В.О.Соловійов, С.О.Васильєва. – Х. : "Скорпіон", ХДПУ ім. Г. Сковороди, 2003.– 80 с.

Матюшина Л.

*заступник директора з НВР Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької області*

УДК 373.5.064.1

ВИХОВНА СИСТЕМА «ШКОЛА-РОДИНА» ЯК ОСЕРЕДОК СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ)

Статтю присвячено проблемі створення «школи-родини» як оптимального середовища для розвитку особистості на прикладі моделі «ліцей-родина» Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області.

Ключові слова: саморозвиток особистості, модель «Ліцей-родина», концепція, управління

Матюшина Л.

*заместитель директора по УВР Славянского педагогического лицея
Славянского городского совета Донецкой области*

**ВОСПИТАТЕЛЬНАЯ СИСТЕМА «ШКОЛА-СЕМЬЯ» КАК ЦЕНТР
СОЦИАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА (НА ПРИМЕРЕ РАБОТЫ
СЛАВЯНСКОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ЛИЦЕЯ)**

Статья посвящена проблеме создания «школы-семьи» как оптимальной среды для развития личности на примере модели «лицей-семья» Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области.

Ключевые слова: *саморазвитие личности, модель «лицей-семья», концепция, управление*

Matyushina L.

Deputy director on education work, teacher of pedagogical lyceum of Slovyansk city council of Donetsk region

**THE EDUCATIONAL SYSTEM «SCHOOL-FAMILY» AS THE
CENTER OF SOCIAL PARTNERSHIP (ON THE EXAMPLE OF THE
SLOVYANSK PEDAGOGICAL LYCEUM)**

The article deals with the problem of creation of “a school-family” as an optimal environment for the development of personality on the example of the model of “lyceum-family” existing in Slovyansk Pedagogical lyceum of Slovyansk city council of Donetsk region.

Key words: *self development of a personality, the model “lyceum-family”, conception of management.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасні трансформації освіти й суспільства в цілому висувають високі вимоги до менеджменту виховної роботи навчальних закладів, що знайшло свого відображення в Концепції «Система національної освіти» (автор П.Кононенко), Концепції «Школа нової генерації – українська національна школа-родина», у яких трансформаційні процеси демократизації й гуманізації розглянуто з позицій і установок цінностей особистості, етносу, нації. Це дає можливість вітчизняній освіті поєднати інноваційні процеси з досвідом родинної етнопедагогічної системи, досвідом європейського шкільництва та інформаційно-технологічними нововведеннями західної освіти.

Формувати нову школу має суспільство в цілому: освітні установи, сім'я (родина), громадські інституції, світ економіки, засоби масової інформації тощо. Між зацікавленими сторонами має встановлюватися партнерство, „соціальні контракти“, партнерські взаємовідносини. Йдеться

про нову форму управління освітою: державно-громадську чи громадсько-державну модель, засновану на партисипативних засадах взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Це обумовило актуальність і необхідність розробки й запровадження у Слов'янському педагогічному ліцеї Слов'янської міської ради Донецької області проекту «Ліцей-родина» як необхідної складової реалізації проблеми співрозвитку учасників навчально-виховного процесу ліцею в контексті особистісно-діяльнісної освітньо-педагогічної парадигми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. У працях дослідників, які розглядали особливості взаємозв'язку школи, сім'ї та громадськості (Ю. Бабанський [1], Л.Бойко, Л.Бондар, І.Борухов, Н.Брит, Р.Валова, Л.Ваховський, І.Гребеннікова, О.Докуніна, Я.Журецький, Т.Калечиць, Т.Кравченко, З.Клейнина, Т.Коржанський, В.Масний та інші) особлива увага приділена проблемі створення школи-родини як осередку виховання особистості.

Наслідуючи як аксіому твердження В.О.Сухомлинського про провідний виховний аспект у справі навчання [6], ми зробили спробу створити ліцей-родину, школу етнопедагогічних традицій – тип навчального закладу, який діти шанують такою мірою, що і родинну домівку. Французький історик Ламартин зазначив: «Учитель розуму – у школі, учитель душі – у колі сім'ї», тому найбільш оптимальною формою виховання в ліцеї стало шкільно-сімейне виховання.

Сім'я – це особливого роду колектив, який відіграє у вихованні основну, довгострокову й найважливішу роль. Довіра й страх, упевненість і боязкість, спокій і тривога, сердечність і теплота у спілкуванні на противагу відчуженню та холодності – усі ці якості виховуються в сім'ї. Вони виявляються і закріплюються у дитини задовго до вступу до школи і здійснюють тривалий вплив на її розвиток. Сімейне виховання – загальна назва для процесів впливу на дітей з боку батьків та інших членів сім'ї з метою досягнення бажаних результатів.

Визначна роль сім'ї обумовлена її глибоким впливом на весь комплекс фізичного й духовного життя людини. Родина для дитини є одночасно і середовищем проживання, і вихованим середовищем. Вплив сім'ї, особливо в перші періоди життя дитини, істотно переважає інші виховні впливи. Чим кращою є сім'я і чим краще впливає вона на особистість дитини, тим вищими є результати її фізичного, морального, трудового виховання.

Школа здійснює провідну роль в організації сімейного та суспільного виховання. Тому для успішної координації виховного впливу вона має перебудувати свою роботу, відмовитися від колишніх, багато в чому заформалізованих, форм роботи з батьками та громадськістю, стати на гуманістичні позиції педагогічної освіти.

Формування цілей статті (постановка завдання). *Метою статті є аналіз окремих аспектів проекту ліцею-родини як виховної системи Слов'янського педагогічного ліцею, що ґрунтується на українознавчій основі, принципах виховання морально, психічно здорового, компетентного учня-громадянина України – носія національних цінностей, загальнолюдських, наукових, філософських, релігійних надбань, що живе в гармонії з природою та сам з собою, здатний до самовизначення і самореалізації.*

Розробляючи проект, ми припустили, що спільна робота ліцею й сім'ї стане ефективною, якщо в педагогічному процесі за умов взаємодії з сім'єю будуть забезпечені можливості адекватної самореалізації дітей, процес буде спрямовано на особистісно орієнтоване підвищення компетентності педагогів і батьків у розрізі профілактики й подолання дезадаптації підлітків; до виховання учнів буде залучена громада міста, що дозволить забезпечити цілісність і системність процесу навчання й виховання.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ґрунтуючись на ідеях і принципах педагогіки співробітництва, засадах української національної школи, системи громадянської орієнтації, урахуваючи вікові особливості учнів-старшокласників, особливості навчально-виховної системи ліцею як школи нового типу, система виховної роботи в ліцеї структурована на дві рівноцінні частини: виховна система культурно-моральної орієнтації для I – II курсів (учнів 8-9 класів) та виховна система раціонально-освітньої орієнтації для III – IV курсів (учнів 10-11 класів).

Створення виховної системи «ліцей-родина» здійснювалося нами поетапно:

1. Підготовчий етап:

- дослідження теоретичних засад проблеми у філософській, психологічній, педагогічній літературі;
- проведення діагностичної роботи серед батьків, учнів, учителів;
- робота зі створення Асоціації батьків ліцею;
- розробка й обґрунтування структурно-логічної моделі «ліцей-родина».

2. Діяльнісно - формувальний етап:

- розробка Концепції «Ліцей-родина»

3. Проміжно-рефлексивний етап:

- розробка й упровадження конкретних виховної роботи в межах моделі «Ліцей-родина»;
- аналіз проміжних результатів виховної роботи, їх коригування.

4. Діяльнісно-продуктивний:

- подальше удосконалення виховної системи ліцею;
- розробка та прийняття Статуту «Асоціації батьків ліцею»;
- функціонування проекту «Ліцей-родина» як невід'ємної частини відкритої педагогічної системи Слов'янського педагогічного ліцею.

5. Підсумковий етап:

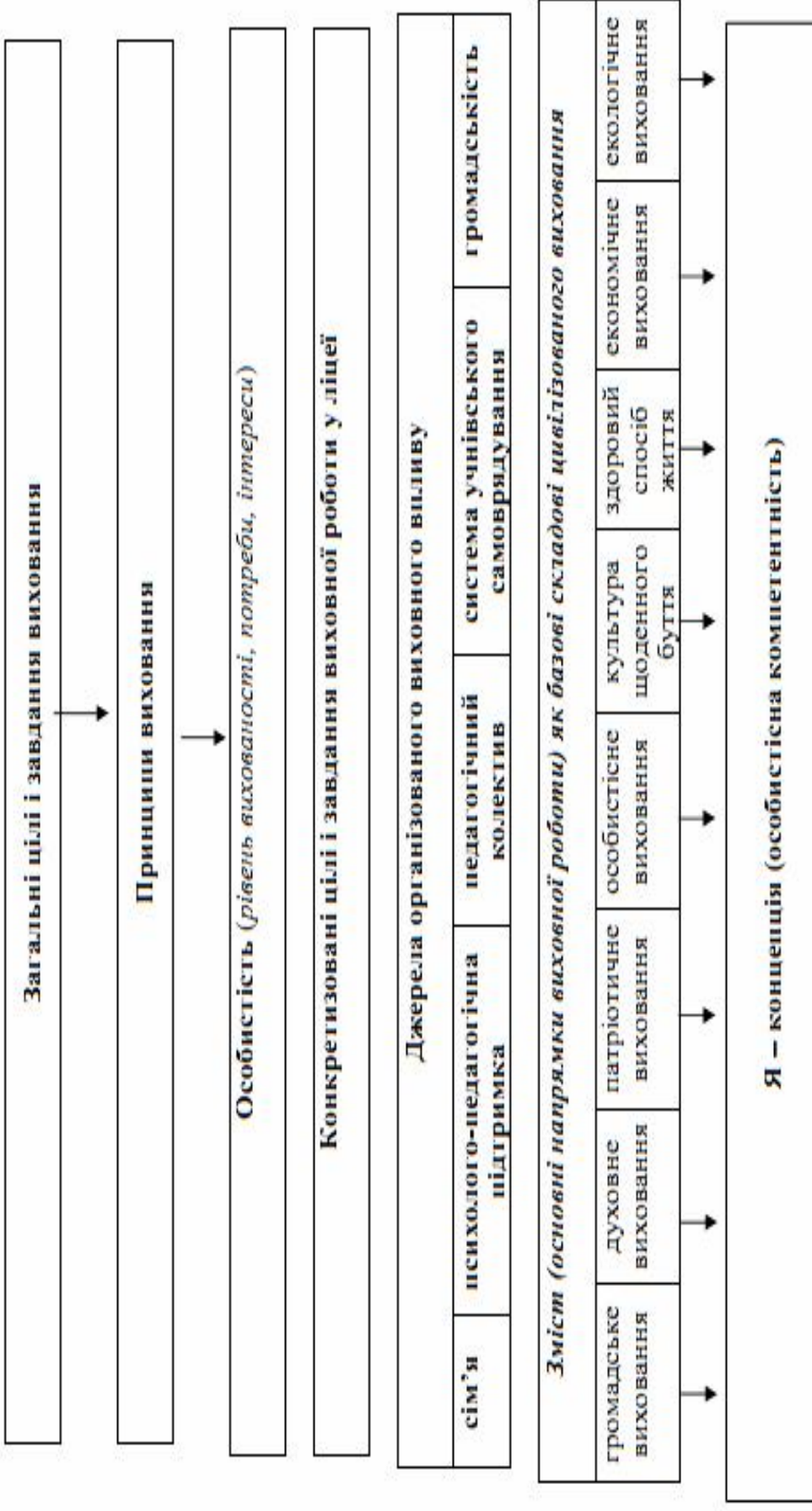
- узагальнення результатів проекту, відображення їх у науково-методичній літературі.

Управління виховною системою «ліцей-родина» ми здійснювали з опорою на особистісний підхід, орієнтацією на інтегративні характеристики особистості, що дало змогу поставити дитину в позицію творця, суб'єкта, відповідального за ту чи іншу доручену справу, за свою поведінку, свої вчинки.

Демократична система взаємовідносин у ліцеї побудована на відмові від примусу. Це не виключає вимогливості до дитини, навчальної дисципліни, раціональної організації режиму дня, правил внутрішнього розпорядку поведінки тощо. Але означає, що ліцеїстам надано свободу вибору як у навчальних, так і інших видах діяльності (заняттях у системі допоміжної освіти, гуртках, секціях, участі у позакласних заходах тощо). Виховний ефект добровільної діяльності виявився сильнішим, ніж примусовий. При цьому ми спираємося на ідеї та принципи педагогіки співробітництва.

Демократизм спілкування – важливий, але не єдиний фактор, що створює ліцеїстам комфортні умови для навчання. До нашого освітнього закладу вступають підлітки з майже сформованим характером. Це обумовлює корекційний характер педагогічного впливу на учня. А ефективний він лише в рамках розумних і доброзичливих педагогічних вимог, організації ефективної роботи усіх напрямів виховання, орієнтації кожного учня на досягнення успіху, що формуватиме його життєву компетентність; розробки ефективної розгалуженої системи психолого-педагогічної підтримки ліцеїста. (Див. таблиці «Виховна система педагогічного ліцею», «Структура напрямів роботи ліцею-родини»).

Структура виховної системи педагогічного ліцею

Основні поняття ліцею-родини закладено в *Концепції*, що спрямована на:

- формування національної самосвідомості учнів, любові до рідної землі, бажання працювати задля розквіту держави;

- формування високої мовної культури ліцеїстів, оволодіння українською мовою;

- розвиток у ліцеїстів допитливості, кмітливості, потреби у творчому оволодінні знаннями і вмінням самостійно їх здобувати; створення ситуації успіху;

- формування духовності й духовної культури; виховання доброти, порядності, справедливості, чесності; оволодіння народною мораллю, етикою, естетикою;

- розвиток активного, творчого, відповідального ставлення до життя, ознайомлення з родинно-побутовою культурою;

- набуття соціального досвіду; виховання людяності, милосердя, доброти, цивілізованого співжиття на основі засвоєння знань про себе, суспільство, природу, місце і призначення особистості;

- формування Я-Концепції людини-творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання;

- формування правової культури, виховання поваги до законів і норм співжиття у суспільстві;

- вироблення свідомого ставлення до праці; розвиток потреб у творчій праці; формування працелюбності особистості, готовності до життєдіяльності в умовах ринкових відносин;

- вироблення інтелігентного і відповідального ставлення ліцеїстів до власного життя, гармонійне поєднання духовного, фізичного та психічного здоров'я;

- допомога учням в адаптації до нових умов соціалізації особистості;

- створення середовища, сприятливого для розвитку індивідуальних здібностей і талантів ліцеїстів та їх самореалізації;

- забезпечення соціально-педагогічного змісту діяльності учнів; надання їм права вибору занять широкого діапазону творчої діяльності, умов для реабілітації, корекції та гармонізації особистості.

Педагогічний колектив спільно з батьками, громадськістю міста цілеспрямовано формує особистість ліцеїста, його інтелігентність, готовність розвивати певні сфери науки, культури, економіки, державного життя.

Організація навчально-виховного процесу передбачає взаємовиховні відносини вчителів, батьків, учнів, упровадження системно-цільового, людинознавчого підходів до навчання; проведення соціологічних досліджень з вивчення рівня вихованості особистості; реформування

позаурочної роботи через запровадження педагогічних інновацій у практику навчання й виховання.

Організаційно-функціональна структура навчально-виховного процесу передбачає:

- оптимальну реалізацію завдань, що випливають із аналізу рівня інтелектуального розвитку та вихованості учнів за мінімальної затрати часу;
- співробітництво і співдіяльність учнівського, батьківського та вчительського колективів, побудову відносин на паритетних умовах;
- управління навчально-виховним процесом через педагогічну раду ліцею.

Діяльність ліцею-родини ґрунтується на засадах органічного поєднання національного із загальнолюдським. Домінантою виховного процесу є формування в учнів патріотизму з новим змістовим наповненням. З одного боку – це виховання почуття любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальність за їхнє майбутнє, а з іншого – відкритість до сприйняття різноманітних культур світу, освоєння фундаментальних духовних цінностей людства – гуманізму, свободи, справедливості, толерантності.

Управління навчально-виховним процесом ліцею в умовах «ліцею-родини» означає

- системно-цільовий підхід до планування навчально-виховної та розвивальної діяльності учнів;
- раціональний та доцільний розподіл функціональних обов'язків між адміністрацією, учителями, батьками;
- постановку конкретизованих завдань і мети виховання учнів на основі аналізу рівня розвитку та вихованості особистості;
- високу педагогічну грамотність, цілеспрямованість і конкретність управлінських рішень;
- забезпечення необхідних умов для різних видів діяльності учнів, духовно-морального та наукового їх пошуку;
- науково обґрунтовану систему навчання та діяльності центрів творчості, учнівських об'єднань за інтересами;
- педагогічно доцільну організацію життя учнівського колективу і високий рівень органів ліцейського самоврядування;
- педагогічно виправдану систему заохочень і покарань;
- гармонізацію родинно-ліцейського виховання і розвиток особистості ліцеїста;
- постійне інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу, гласність;
- оперативність і дієвість контролю за станом навчання та виховання;

- створення умов для розвитку професійної компетентності кожного вчителя, класного керівника, наукової організації праці;
- безперервне удосконалення професійних знань, умінь, навичок на основі досягнень психолого-педагогічних наук, здобутків вітчизняної і світової педагогіки;
- реалізацію демократичних основ в управлінні навчально-виховним процесом.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі.

Слов'янський педагогічний ліцей сьогодні являє собою педагогічну систему відкритого типу, у рамках якої здійснюється активний розвиток, забезпечується контроль і корекція його діяльності громадою міста й регіону. Можна стверджувати, що робота, яка проводиться в рамках ліцею-родини, безперечно, сприяє активній соціалізації навчального закладу, його інтеграції в громаду міста.

Проект «Ліцей-родина» засвідчив подальшу перспективність розвитку освіти родинно-шкільного типу та її основи – школи-домівки. Успіх проекту можна пояснити й тим, що модель ліцею-родини передбачає участь багатьох людей у прийнятті рішень.

Література

1. Бабанський Ю.К. Педагогіка: [учеб. пособие.] / Ю.К.Бабанский. – М.: Провещение, 1988. –366 с.
2. Корчак Я. Как любить детей [Текст] / Я. Корчак. – М.: Знание, 1973.
3. Кулик Л.А. Семейное воспитание / Л.А.Кулик, Н.И.Берестов – М., Провещение 1990г.-234с.
4. Підласий І.П. Практична педагогіка або три технології [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.twirpx.com/file/326928/>.
5. Соловейчик С. Педагогіка для всіх [Текст] / С. Соловейчик. – М.: Детская литература, 1987. Режим доступу: <http://www.biblioteka.sch944.edusite.ru/p14aa1.html>.
6. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О.Сухомлинський. – К., 1978.– 262 с.

Ганзера Г.

учитель вищої категорії, учитель математики Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

Плесканьова Л.

учитель-методист, учитель математики Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області, старший викладач кафедри геометрії та методики викладання математики Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 373.5.016:51**РОЗВ'ЯЗАННЯ ТЕКСТОВИХ ЗАДАЧ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ**

Статтю присвячено проблемі розв'язування текстових задач на уроках математики через використання анімаційних фільмів. Досліджено питання ефективності використання відеозадач в процесі навчання математики, зокрема в процесі створення математичної моделі задачі.

Ключові слова: *текстова задача, математична модель, візуалізація, відеозадача, анімаційна задача.*

Ганзера А.

высшей категории, учитель математики Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

Плесканева Л.

учитель-методист, учитель математики Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области, старший преподаватель кафедры геометрии и методики преподавания математики Славянского государственного педагогического университета

РЕШЕНИЕ ТЕКСТОВЫХ ЗАДАЧ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ АНИМАЦИОННЫХ ФИЛЬМОВ

Статья посвящена проблеме решения текстовых задач на уроках математики с использованием анимационных фильмов. Исследован вопрос эффективности использования видеозадач в процессе обучения математики, в частности в процессе создания математической модели текстовой задачи.

Ключевые слова: *текстовая задача, математическая модель, визуализация, видеозадача, анимационная задача.*

Gansera A.

the top academic degree teacher, the teacher of Mathematics of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council Donetsk region

Pleskaneva L.

the top academic degree teacher, the teacher of Mathematics Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council Donetsk region, the top academic degree teacher department of geometry and method of teaching of mathematics of Slavyansk State Pedagogical University

THE DECISION TEXT OF TASKS WITH THE USE OF ANIMATED FILMS

The article deals with the problem solving word problems at mathematics lessons with animated films. We study the problem videozadach efficiency in learning mathematics, in particular in the process of creating a mathematical model of word problems.

Keywords: *word problems, mathematical model, visualization, videozadacha, animation task.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Головним завданням загальноосвітньої школи, профільної школи і спеціалізованих шкіл з поглибленим вивченням математики є створення сприятливих умов для розкриття й розвитку творчих і математичних здібностей учнів.

Розв'язання текстових задач є складовою частини загальної культури, яка формується в учнів на уроках математики. Важлива роль цих задач визначається тим, що робота з ними сприяє розвитку наукового світогляду учнів за рахунок формування в них понять про дослідження реальних ситуацій за допомогою математичних моделей.

Однак практика навчання доводить, що найбільш негативні емоції в учнів виникають на уроках математики саме під час розв'язування задач. Більшість із школярів під час контрольної роботи навіть не береться за їх розв'язання. Особливо актуальною ця проблема стала й тому, що сьогодні текстова задача є обов'язковою складовою державної підсумкової атестації з алгебри [1] у 9 класі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Проблема методики розв'язування текстових задач досить ґрунтовно досліджена в психолого-педагогічній та методичній літературі. Психологічні основи і методичні аспекти навчання розв'язуванню задач розкрито в роботах Г. Балка, Ю. Колягіна, А. Мерзляка [4], Д. Пойа, З. Слєпкань, Л. Фрідмана та інших.

Проблемі використання відеозасобів у ході навчання математики присвячено роботи М. Жалдака, О. Скафи [5] та інших.

Ураховуючи такі психологічні особливості дітей, як образна пам'ять, наочно-образне та наочно-дієве мислення, Л. Левенберг вважає, що «малюнки, схеми та креслення не тільки допомагають учням у свідомому визначенні прихованих залежностей між величинами, але й спонукають до активного мислення, знаходження найбільш раціональних шляхів розв'язання задач, допомагають не тільки засвоювати знання, але й оволодіти вмінням застосовувати їх» [2].

При цьому О.М.Леонт'єв зауважив, що «якщо ті чи інші засоби унаочнення сприяють засвоєнню знань, заради яких вони і використовуються, то їх доцільно використовувати в процесі навчання. Якщо ж ці дві діяльності не пов'язані, то наочний матеріал марний і навіть такий, що відволікає» [3].

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета нашої статті – описати авторську систему візуалізації текстової задачі за допомогою анімаційних фільмів та дослідити ефективність використання цієї системи на уроках математики в 6-8 класах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. *Текстова задача* – це опис певної ситуації природною мовою з вимогою дати кількісну характеристику певного компонента цієї ситуації, встановити наявність або відсутність деякого відношення між компонентами або визначити вид цього відношення.

Будь-яка текстова задача складається з двох частин – умови й вимоги (запитання). В умові зберігаються відомості про об'єкти і деякі числові дані об'єкта, про відомі й невідомі співвідношення між ними. Вимогою задачі є визначення того, що треба знайти.

У методичній літературі виділяють 4 основні етапи розв'язання текстової задачі: сприйняття і усвідомлення; пошук і складання плану розв'язання; виконання плану розв'язання; перевірка розв'язку.

Практика навчання свідчить, що перший етап є найбільш складним для учнів, які погано орієнтуються в тексті задачі, в умовах і вимогах. Труднощі виникають через те, що в учнів недостатньо розвинене абстрактне мислення, вони не уявляють життєву ситуацію, описану в задачі.

Вважаємо, що успішному розв'язанню текстових задач сприятиме їхня візуалізація. Використання анімаційних фільмів на уроках математики формуватиме позитивну мотивацію до навчання математики в цілому.

Розглянемо задачу, що ілюструє залежність уваги від використання наочного матеріалу:

«Швидкість велосипедиста на 4 км/год більша, ніж швидкість вершника. Через 2 години відстань між ними стала 54 км. Знайдіть швидкість велосипедиста і вершника, якщо на початку руху відстань між ними була 220 км».

В якості наочного матеріалу можуть виступати зображення велосипедиста і вершника.

Опишемо діяльність учнів. Очевидно, що вони просто будуть розглядати зображення фігур. Але така діяльність зовсім не пов'язана з метою навчання – виділенням загального способу розв'язання задач «на рух назустріч один одному». Тому такий матеріал не тільки не допомагає здійсненню мети, але й заважає йому.

Проблема полягає у тому, що на малюнках не вистачає руху. За допомогою відео можна створювати інтерактивну модель для демонстрації текстової задачі. Можливість анімації дає змогу показати учням задачі на рух: назустріч один одному, у різних напрямках, з відставанням, навздогін. Фрагменти уроків, на яких використовується відеозадача, яскраві та ефектні.

У задачі суттєво все: герої, їхні дії, числові характеристики, тому **відеозадача**, в основу якої покладено сюжети мультиплікаційних фільмів, добре знайомих учням, формує позитивну мотивацію до навчання математики.

Відеозадача має за мету

- активізувати пізнавальну активність учнів;
- створювати проблемну ситуацію на початку уроку;
- посилювати прикладну спрямованість задачі;
- прищеплювати інтерес до математики;
- виконувати інформативну функцію;
- в цілому підвищувати результативність навчання.

Переваги роботи з відеозадачею тому, що вчитель може повернутися на початок задачі, зупинитися на окремих фрагментах, провести бесіду з учнями та обговорити різні способи розв'язання.

Відеозадача розвиває просторову уяву в учнів, які раніше не могли зрозуміти зміст задачі, не вміють образно мислити. Візуалізація навчального матеріалу сприяє кращому його засвоєнню, дає змогу самостійно вивчати матеріал, допомагає посилити практичну спрямованість навчання математики.

Методика роботи з відеозадачею може бути різною, в залежності від класу і мети, яку ставить учитель у процесі розв'язання. Розв'язання відеозадачі організовується фронтально або в групах на початку уроку з

метою позитивної мотивації до вивчення теми або в ході повторення з метою посилення прикладної спрямованості задачі.

Прикладом створення проблемної ситуації на уроці може стати така задача:

Задача на визначення середньої швидкості. «Від першої зупинки тролейбус відправився зі швидкістю 40 км/год. та продовжив рух від другої зупинки зі швидкістю 60 км/год. Визначте, з якою середньою швидкістю рухався тролейбус, якщо вважати відстань між зупинками однаковою».

Практика свідчить: більш ніж 50 % учнів дають однакові неправильні відповіді. Після цього вчитель разом з учнями розбирають ситуації, коли треба знайти середню швидкість за умови однакового часу та однакової відстані, вивівши формули для обчислення. Потім задача транслюється вдруге, і вчитель разом з учнями визначає, яку саме формулу треба використати у розв'язанні задачі. Учні записують розв'язання в зошиті. Саме помилки учнів на початку уроку стимулюють їх замислитися над результатом, підготувати запитання. А правильно розв'язана задача закріплює отримані знання.

Нами створено систему текстових задач та досліджено ефективність їхнього використання на уроках математики в 6-8 класах. Наведемо деякі приклади.

Задача 1. (м/ф «Ну, постривай!») Повз вовка заєць проїхав зі швидкістю 8 км/год, через хвилину вовк почав переслідування. Мотоцикл вовка рухався зі швидкістю 12 км/год. Через який час мотоцикл вовка наздожене зайця?

Задача 2. (м/ф «Маша і Ведмідь») Ведмідь прибирає в будинку за 2 години, а разом із Машею за 1,5 години. За який час Маша сама прибере в будинку?

Задача 3. (м/ф «38 папуг») Знайдіть обхват слона и зріст мавпи, якщо довжина кроку папуги дорівнює 5 см. При цьому довжина удава дорівнює 38-ми крокам папуги, 5 обертанням мавпи и 2 обхватам слона?

З метою дослідження ефективності запропонованої нами системи відео задач методом випадкового відбору із учнів восьмих класів Слов'янського педагогічного ліцею було сформовано дві групи: експериментальна група (Е), яка навчалася за розробленою методикою, і контрольна група (К), що навчалася за традиційною методикою.

Перевірка ефективності використання відеозадач на уроках математики відбувалась за допомогою константи вального і контрольного зрізів.

Перший (констатувальний) зріз проводився на пропедевтичному етапі (перед застосуванням анімаційних фільмів у ході навчання математики через виконання контрольної роботи, до змісту якої було включено текстові задачі). Результати цього зрізу свідчать про досить низький рівень якості знань і вмінь учнів. Нами зроблено висновок, що учням необхідна допомога.

Другий (контрольний) зріз проводився наприкінці семестру після застосування системи текстових задач до курсу математики 6-8 класів та використання анімаційних фільмів під час створення математичних моделей.

Оцінка якості знань і вмінь учнів експериментальної (Е) і контрольної (К) підгруп виявила в учнів підгрупи з Е більш високі показники, що відображені в діаграмі (рис.1).

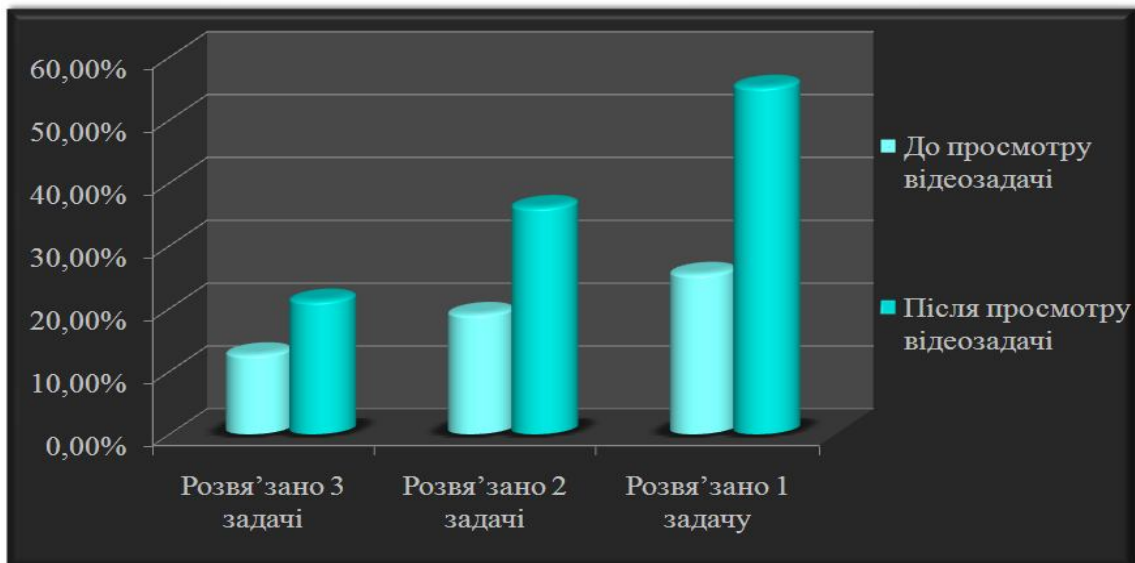

Рис. 1. Діаграма порівняльних результатів розв'язання задач в експериментальній групі

Результати експерименту засвідчили, що ефективність уроків з використанням анімаційних фільмів є вищою за ефективність традиційних уроків. Навіть ті учні, які раніше не проявляли інтересу до текстових задач, висловлюють свої думки щодо їхнього розв'язання.

Відеозадачі викликали захоплення, стимулювали пізнавальну активність учнів, допомогли відтворити реальну ситуацію, що сприяло кращому засвоєнню учнями цього матеріалу.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У процесі вивчення математики з використанням інтерактивних засобів навчання пізнавальний інтерес учнів до уроків математики стає стійким і трансформується у пізнавальну потребу знань з метою досягнення успіху, у розвиток суб'єктивної активності особистості та набуття досвіду творчої самореалізації. Використання відеозадач сприяє створенню необхідного емоційного настрою, спонукає учнів до застосування отриманих знань у життєво-практичних ситуаціях, допомагає формуванню необхідних у житті умінь та навичок.

Література

1. Збірник завдань для державної підсумкової атестації з математики. 9 кл. / за ред. М.І. Бурда, О.П. Вашуленко, Н.С.Прокопенко. – Х.: Гімназія, 2010.- 256 с.
2. Левенберг Л. Ш. Рисунки, схемы и чертежи в начальном курсе математики / Л. Ш. Левенберг. - М.: Просвещение 1979. -126 с.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность / А.Н. Леонтьев. – М., 1975. – 320 с.
4. Мерзляк А.Г. Алгебра: Підручник для 7 класу / Мерзляк А.Г., Полонський В.Б., Якір М.С. – Х.: Гімназія, 2008.- 288с.
5. Скафа О. І. Комп'ютерно-орієнтовані уроки в евристичному навчанні математики / Е.И. Скафа, О.В. Тутова. – Донецьк: Вебер, 2009. – 320 с.

Калмикова М.

учитель світової літератури, старший учитель Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

Рештакова Т.

учитель світової літератури Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 373.5.015.31:82

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Статтю присвячено проблемам розвитку критичного мислення учнів на уроках світової літератури, зокрема розглянуто найбільш ефективні методи й прийоми як складові технології розвитку критичного мислення на прикладі досвіду Слов'янського педагогічного ліцею.

Ключові слова: *критичне мислення, технологія розвитку критичного мислення, мозкова атака, проектна діяльність учнів.*

Калмыкова М.

учитель мировой литературы, старший учитель Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

Рештакова Т.

учитель мировой литературы Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ МИРОВОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Статья посвящена проблемам развития критического мышления учащихся на уроках мировой литературы. В ней рассмотрены наиболее эффективные методы и приемы как составляющие технологии развития критического мышления на примере опыта Славянского педагогического лицея.

Ключевые слова: *критическое мышление, технология развития критического мышления, мозговая атака, проектная деятельность учащихся.*

Kalmykova M.

*a teacher of world literature of Pedagogical lyceum of Slovyansk city council
of Donetsk region*

Reshtakova T.

*a teacher of world literature of Pedagogical lyceum of Slovyansk city council
of Donetsk region*

THE DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF PUPILS AT THE LESSONS OF WORLD LITERATURE

The article deals with the problem of development of critical thinking of pupils at the lessons of literature. The methods and techniques of the process are introduced on the example of Slovyansk Pedagogical lyceum.

Key words: *critical thinking, technology of development of critical thinking, brainstorming, project activity of students.*

Постановка проблеми. Перед сучасною освітою стоїть безліч задач, які передбачають не просто забезпечення учнів якісними знаннями, а й формування компетентної особистості, здатної до адекватної оцінки подій, спроможної творчо розв'язувати поставлені перед нею завдання, що підносить на новий рівень значущість новітніх методів і технологій навчання, спрямованих на підготовку випускника, який може розв'язувати проблеми, що постають перед суспільством, самостійно здобувати необхідні знання, уміло застосовувати їх на практиці.

Особливу увагу педагогів останнім часом привертають продуктивні методи навчання, застосування яких створює умови для пізнавального розвитку школярів, готовності їх до самоосвіти впродовж життя.

Саме тому важливим питанням в контексті викладання світової літератури в старших класах є активне використання технологій *критичного мислення* як засобу створення творчого мікроклімату на уроці літератури, виховання в учнів внутрішньої потреби передавати власне бачення світу, мати власну позицію, оскільки школярі з цікавістю виконують ті види навчальної діяльності, які дають їм матеріал для роздумів, можливість виявляти ініціативу та самостійність, вимагають розумового напруження, винахідливості та творчості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування й розвитку *критичного мислення* учнів розглядається у працях таких дослідників, як А. Байрамов, О. Береза, І. Васюта, С. Векслер, Т. Воропай, О. Коржуєв, М. Лімман, А. Липкіна, Л. Рибак, І. Родигіна, О. Тягло, Г. Строганова, М. Шеремет, які визначають критичне мислення як чинник розвитку особистості, самостійне, інформативне, раціональне, рефлексивне, самодостатнє, аргументоване, багатомірне, соціальне

мислення школяра, «уміле відповідальне мислення, що дозволяє людині формулювати надійні вірогідні судження» (М. Лімпман).

З-поміж головних ознак критичного мислення вчені виділяють таку: це продуктивне мислення, у ході якого формується позитивний досвід, оскільки учень розвиває вміння здобувати й опрацьовувати інформацію, самостійно аналізувати, систематизувати матеріал, удосконалювати мовленнєві й комунікативні вміння й навички.

Аналізуючи технологію розвитку критичного мислення, І. Родигіна [4] зазначає, що учні мають пройти через систематичний процес критичного аналізу та критичної рефлексії.

Технологія критичного мислення, на думку дослідниці, містить три стадії:

перша: актуалізація знань школярів, пробудження інтересу до теми. Мета цієї фази – актуалізувати в пам'яті учнів уже наявні знання; неформально оцінити те, що вони вже знають, зокрема, встановити і їхні помилкові думки та уявлення; визначити мету навчання; зосередити увагу учнів на темі, викликати інтерес до її засвоєння; представити контекст з тим, щоб учні зрозуміли нові ідеї;

друга: осмислення нового матеріалу (нової інформації, поняття, ідеї), знаходження відповідей на попередні запитання. На цьому етапі порівнюються очікування учнів з тим, що вивчається, здійснюється перегляд очікувань та висловлюються нові; постійно відстежується перебіг думок школярів; узагальнюється матеріал та підбиваються підсумки; забезпечується поєднання змісту вивченого з досвідом учнів. Відбувається основна змістовна робота з текстом, причому під *текстом* слід розуміти не лише матеріал підручника, а будь-яке історичне джерело, лекцію вчителя, відеоматеріали тощо;

третья: роздум або рефлексія, з'ясування того, про що учні дізналися, що це для них означає, як це змінює їх попередні уявлення, як вони це зможуть використати. Учні осмислюють вивчений матеріал і формулюють свою особисту думку, ставлення до вивченого матеріалу.

Повноцінний розвиток в учнів здатності мислити критично можливий за умови формування позитивної мотивації навчання й цілеспрямованого педагогічного впливу на розвиток кожного з компонентів розумової і творчої діяльності школяра.

На думку науковців (Л. Мірошніченко, Ю. Султанов, О. Куцевол, О. Ісаєва, А. Вітренко) та вчителів-практиків (Л. Чередник, О. Каєнко, І. Гаврик), особливо цінним є те, що на уроці зарубіжної літератури не просто відбувається знайомство з новим художнім твором, а здійснюється поліфонічне спілкування «письменник – учитель – учень».

Щоб літературні твори були адекватно сприйняті, учитель, як зауважує Р.Ф.Брандесов, має виконувати функції своєрідного «транслятора» – підсилювача художніх емоцій літературного твору, «налагоджувача» невидимого зв'язку між досвідом поколінь.

А відтак нового акценту набуває співпраця на уроці вчителя й учня, що будують свою навчально-пізнавальну роботу навколо художнього твору, інформації про нього, його творця тощо. Саме тому в полі зору педагога-словесника мусить лишитися розв'язання проблеми, як допомогти дитині осягнути насамперед саму себе, відчути радість від свого розуму, емоцій, своєї неповторності, а відтак виховати позитивні почуття, що дають спілкування зі словесними шедеврами. Удається реалізувати такі завдання лише на уроках співтворчості, побудованих на абсолютно паритетних умовах, де вчитель і учень, як рівний із рівним, намагаються осягнути у спільній праці вершини прекрасного, де головне місце в роботі надається учневі, що знаходиться під враженням від спілкування з текстом. На учителя покладаються організаторські функції: як скерувати роботу, у яке русло спрямувати думки, що необхідне для розуміння твору тощо.

Формулювання цілей статті. Мета статті – дослідити сутність і роль застосування методів і прийомів технології розвитку критичного мислення учнів на уроках світової літератури на прикладі досвіду Слов'янського педагогічного ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технологія розвитку критичного мислення представлена вченими як система стратегій, методичних прийомів, призначених для застосування на різних рівнях освіти, у видах і формах роботи; це технологія універсальна, надпредметна, міждисциплінарна, що дає змогу отримати такі освітні результати, як уміння працювати з інформаційним потоком; висловлювати власні думки усно й писемно, чітко та коректно по відношенню до оточуючих; уміння формулювати власну точку зору, власну думку на основі усвідомлення різноманітного досвіду, ідей та уявлень, розв'язувати проблеми; здатність займатися власною освітою; уміння співробітничати й працювати в групі; здатність будувати конструктивні стосунки з іншими людьми.

Досвід практичної роботи свідчить, що реалізація кожної стадії формування технології *розвитку критичного мислення на уроках світової літератури* відбувається ефективно в процесі створення усних і письмових висловлювань як монологічного, так і полілогічного характеру. Ефективність засвідчили такі методи й прийоми: «Доповідач-опонент», «Позначки», «Запитання-відповідь», «Мозковий штурм»,

«Розумова розминка», «Інтелектуальний конфлікт», «Дебати», метод передбачення версій розвитку подій, малюнкове письмо, речення з відкритим кінцем, читання тексту з коментарем, «Пастка», «Уявне інтерв'ю», «Незакінчене речення», «Методика одного речення», написання есе, складання схем (колективне складання схеми сюжетної лінії твору) тощо.

Зупинимося детальніше на розгляді такого методу, як «Мозковий штурм» («мозкова атака»). Зазначимо, що він допомагає знаходити розв'язання конкретної проблеми шляхом вільного висловлення думок всіма учасниками колективного обговорення. Усі учасники «мозкового штурму» за бажанням висловлюють свої ідеї щодо розв'язання проблеми. Замислитися має кожен, і чим більше учнями буде висловлено думок, тим краще. Усі обговорювані ідеї фіксуються, обираються ті, що допомагають дійти істини. Записи на дошці оформлюються у вигляді таблиць, схем, діаграм, словників тощо.

«Методика одного речення» використовується для того, щоб прокоментувати епіграф для заняття, цитату, проблему, зробити узагальнення. Таке загальне групове обговорення надає можливість кожному учневі висловити власну думку чи позицію.

Застосування методу «Мінливі перспективи» дає змогу учням розглянути певну історію, подію, описану у творі, з точки зору різних її персонажів.

Важливим у навчанні літератури ми вважаємо метод «Навчання на протилежностях», оскільки у значній кількості художніх творів наявні персонажі та ситуації, що є протилежними.

Використання прийому «Незакінчене речення» дає змогу школярам виробити вміння вільного викладу власних ідей, порівняння їх з іншими, допомагає вільніше висловлюватися стосовно запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити стисло, але переконливо.

У процесі розвитку критичного мислення ефективним є розвиток наочно-образного мислення. Тут важливу роль відіграють сприйняття й уява учнів, сутність яких полягає в умінні комбінувати різні образи-уявлення. З огляду на сказане, ефективним є прийом «Фантастичний елемент», який сприяє розвитку фантазії, умінню будувати монологи, діалоги. Цей прийом полягає в тому, що учні суттєво змінюють сюжетну канву твору, додаючи до відомої ситуації фантастичну.

Для розвитку писемного мовлення й критичного мислення в практиці навчання активно використовуємо також методи «Співпраця», «Вільне письмо», «Альтернативний початок оповідання», «Редагування», «З авторського крісла» (читання написаного вголос й аналіз тексту),

оскільки, навчившись усно оцінювати будь-яку ситуацію, критично мислити, відстоювати свою точку зору, школярі більш упевнено будують висловлювання на папері. Письмо є допоміжним засобом фіксації свого бачення певної проблеми.

На уроці вивчення нового матеріалу застосовується метод «Знаємо – хочемо дізнатися – дізналися». Учитель креслить на дошці таблицю і просить учнів висловитись, що учням відомо з теми уроку (перш ніж запрошувати їх до слова, необхідно дати час, щоб учні попрацювали в парах і склали список своїх ідей). Як правило, під час такої роботи учні демонструють свої загальні знання, що сприяє взаємонавчанню однокласників.

У процесі вивчення біографії письменника варто звертатися до рольових ігор, таких як *«Інтерв'ю з лауреатом Нобілевської премії»*, *«Дебати Ф.Достоевського та Л.Толстого»*, *«Галерея творчості французьких письменників»*, *«Слідча експертиза у справі Пастернака»* тощо.

Щоб висловити свої ідеї, учні використовують «Т-схему», яка має вигляд великої літери Т. У вертикальному полі з лівого боку учні перераховують причини, за яких різняться образи або твори, а з правого – причини, чому образи (твори) подібні. Ту важливим є постійний зв'язок із українською літературою, музикою, живописом – це інтегровані уроки: наприклад, «Значення символічного образу чуми в однойменному творі А.Камю та образу голоду в «Жовтому князі» В.Барки», «Таємничий образ незнайомки в поезії О.Блока та картині О.Крамського», «Значення сонати Бетховена в оповіданні О.Купріна «Гранатовий браслет», «Жіноче питання» за творами Панаса Мирного «Повія» та Гі де Мопассана «Пампушка», «Символічний образ народу у творах Анни Ахматової «Реквієм» та Ліни Костенко «Брейль. «Шлях на Голгофу» тощо.

Художньо-творча діяльність, на думку багатьох мистецтвознавців та педагогів (Н.Й.Волошина, Н.Є.Миропольська, О.П.Рудницька) є синергетичним результатом споглядання й переживання. Чим багатший чуттєвий досвід дитини, чим глибші емоції і почуття, тим яскравіші образи виникають в її уяві, тим гострішою стає потреба відтворити власні переживання у словах. На уроках значну увагу приділяємо розвитку комунікативних навичок, які розкриваються через усні твори-роздуми, дебати, виступи-промови на захист улюбленого героя, виступ від імені героя, рольові ігри, в яких доводиться виступати в ролі письменника, героїв (як позитивних, так і негативних).

«Художній твір, – зазначав В.Г.Белінський, – рідко сильно вражає душу читача з першого разу: здебільшого він вимагає, щоб в нього

вдивлялись і вдумувалися не раптом, а поступово. Отже, чим більше його перечитуєш, тим далі заглиблюєшся в його організацію, відкриваєш нові, непомітні раніше, риси, бачиш нові барви й дедалі більше ними насолоджуєшся». Важливими в розвитку критичного мислення ми вважаємо прийоми, що забезпечують зосередження уваги на ключових моментах у тексті чи у творчості, акцентують увагу учнів: *читання в парах* (наприклад, для узагальнення матеріалу про новаторський характер творчості В.Вітмена), *твір-п'ятихвилинка* (письмова рефлексія «Чому людина є носієм смерті?» за творчістю А.Камю), *спрямоване читання* (під час обдумування поеми А.Ахматової «Реквієм»), «*Сократівське опитування*» (у процесі обговорення проблеми у творі Г.Белля «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...») тощо.

Важливу роль приділяємо ми створенню максимальних умов для виконання *домашніх завдань* учнями, тому добір кожного з них потребує творчого підходу вчителя (наприклад, скласти карту подій, написати есе тощо).

Для створення в учнів образу живого, а не хрестоматійного поета чи письменника використовуємо літературні спогади. Так, на уроках в 11 класі у процесі вивчення теми «Російська поезія» («срібне століття») рекомендуємо твори І.Северяніна «Медальйони» (сто сонетів-характеристик російських і зарубіжних письменників-класиків різних епох); з цією ж метою звертаємось до літературних спогадів І.Одоевцевої – видатного представника поезії «срібного століття». З її книг «На берегах Неви» та «На берегах Сени» рекомендуємо учням використати спогади поетеси про її геніальних сучасників: Блока, Мандельштама, Гумільова, Ахматову, Буніна та інших.

Зазначимо, що ефективним засобом актуалізації пропонованого матеріалу стануть проблемні запитання як частина домашнього завдання учнів:

– Чому Достоєвського, Л.Толстого, Чехова цінують на Заході більше ніж Пушкіна?

– Чому саме Сергія Єсеніна, а не О.Пушкіна Є.Євтушенко називав найбільш російським поетом? тощо.

Проблемний виклад знань стимулює пізнавальну активність учнів, тому що він поєднаний зі здогадкою, дивом, нерозумінням. Це спонукає учнів до роздумів і пошуку рішень, пробуджує і формує інтерес до навчання, розвиває пізнавальну ініціативу школярів, формує вміння бачити проблему і знаходити шляхи її реалізації, залучає до методів наукового пізнання. Складність проблемної ситуації має бути такою, щоб учні, спираючись на допомогу вчителя, змогли розв'язати її самостійно.

Реалізація технології *розвитку критичного мислення* дала нам можливість залучити старшокласників до активної проектної і науково-дослідної діяльності. Під керівництвом учителів-словесників учнями досліджені цікаві літературознавчі теми: «Слов'янська тематика у творах Проспера Меріме» (н.к. М. Калмикова), «Європейський літературний дискурс у прозі Михайла Коцюбинського (на прикладі творів «Цвіт яблуні», «На камені», *Intermezzo*)» (н.к. М. Калмикова), «Портретное наследие М.Ю.Лермонтова в изобразительном и литературном искусстве» (н.к. М. Калмикова), «Інтертекстуальні елементи творчості П. Зюськінда й Гофмана» (н.к. К. Целковська) тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, методи й прийоми розвитку критичного мислення учнів дійсно мають великий потенціал, реалізацію якого можна безпосередньо пов'язати з формуванням основних груп компетентностей учнів, завданням, що по праву визнається найвідповідальнішими у роботі вчителя, бо стосується життєвих умінь учнів.

У результаті навчання за технологією розвитку критичного мислення учні:

- поліпшують навчальні результати;
- набувають соціальних навичок;
- усвідомлюють позитивне ставлення до ефективної співпраці з метою розв'язання складних проблем;
- набувають умінь висловлювати та обговорювати власні ідеї, формулювати їх чітко і точно, позбуваються страху перед аудиторією;
- набувають вищої самооцінки, упевненості у власних силах;
- не бояться відповідальності за прийняття рішень, вчать бачити альтернативу;
- часто виступають організаторами шкільних заходів;
- краще ставляться до навчання та школи в цілому.

Розвиток критичного мислення учнів на уроках світової літератури сприяє не лише засвоєнню навчального матеріалу, а й набуттю вмінь і навичок, які ефективно можуть бути застосовані в подальшому житті школярів.

Література

1. Васюта І. Использование приемов развития критического мышления на уроках литературы // Литература.- 2005.- № 3.- С. 27.
2. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти // Стратегія реформування освіти в Україні. – К.: «К.І.С.», 2003. – С. 13-14.
3. Подласый И. Продуктивная педагогика. – М.: Народное образование, 2003.
4. Родигіна І. Формування основних груп компетентностей учнів: можливості продуктивного навчання // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. - №2-3. С.180-184.

Бойко О.

учитель інформатики Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 373.5,091.33:004

ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ

Статтю присвячено проблемі організації й вибору оптимальних форм і методів самоосвітньої діяльності учнів на уроках інформатики як одного з головних чинників самоосвітньої компетентності школярів у практиці навчання Слов'янського педагогічного ліцею. Досліджено види й форми проведення уроків інформатики, що позитивно впливають на рівень самоосвітньої діяльності ліцеїстів.

Ключові слова: самоосвітня діяльність, пізнавальна діяльність, самоосвітня компетентність, самостійна робота.

Бойко О.

учитель информатики Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

ОРГАНИЗАЦИЯ САМООБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ

Статья посвящена проблеме организации и выбора оптимальных форм и методов самообразовательной деятельности учащихся на уроках информатики как составляющей самообразовательной компетентности школьников в практике обучения Славянского педагогического лицея. Исследованы виды и формы проведения уроков информатики, которые позитивно влияют на уровень самообразовательной деятельности лицеистов.

Ключевые слова: самообразовательная деятельность, познавательная деятельность, самообразовательная компетентность, самостоятельная работа.

Boyko O.

A teacher of informatics of Slovyansk pedagogical lyceum of Slovyansk city council of Donetsk region

ORGANIZATION of SELFEDUCATIONAL ACTIVITY of STUDENTs at the LESSONS of INFORMATICS

The Article is devoted to the problem of organization and choice of the most optimal forms and methods of selfeducational activity of students at the lessons of informatics as a part of selfeducational competence of schoolchildren in practice of teaching of Slovtansk pedagogical lyceum. Kinds and forms of conducting lesson which positively influence the level of selfeducational activity of students of lyceum are investigated.

Keywords: *selfeducational activity, cognitive activity, selfeducational competence, independent work.*

Постановка проблеми. Школа в усі часи покликана повною мірою забезпечувати розвиток учнів, створювати умови для подальшого їх життя у суспільстві. Вимога сучасної освіти – формувати гуманну особистість, компетентну у різних галузях, здатну відстоювати свою думку. До основних компетентностей, які можуть сформувати особистість, належать соціальна, комунікативна, інформаційна, компетентності саморозвитку та самоосвіти, продуктивної творчої діяльності тощо.

Самоосвітня компетентність є дуже важливою складовою формування особистості, оскільки багато рис характеру людини формується у процесі її розвитку, особливо в юнацькому віці, під впливом виховання та самовиховання. Важливою складовою формування самоосвітньої компетентності на уроках інформатики є самостійна діяльність учнів.

Інформатика сьогодні перш за все має сприяти самоосвіті учнів. Знати інформатику – це вміння не лише вивчити теоретичний матеріал, але й уміння застосовувати знання на практиці, користуватися великим обсягом інформації. Цей підхід передбачає не лише засвоєння учнями готових знань, а й способів міркування, що застосовуються в інформатиці. Учитель же має створювати такі педагогічні ситуації, що стимулюватимуть самостійні відкриття учнів.

Необхідність формування самоосвітньої компетентності, самоосвіти та самопізнання ліцеїстів під час уроків інформатики і зумовила *актуальність проблеми, висвітленої у цій статті.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблеми самоосвіти й самоосвітньої компетентності учнів висвітлено в працях О. Фоміної, Н. Бухлової, І. Єрмакова, В.Онищука, В. Буряка та інших учених. Н.Бухлова розглядає самоосвітню компетентність як якість особистості, що характеризує її здатність до систематичної самостійно організованої пізнавальної діяльності, що спрямована на продовження власної освіти в загальнокультурному і професійному аспектах [5]. В. Онищук вважає, що самоосвітня компетентність не може розвиватися без прагнення людини до самоосвіти; самоосвіту вчений розглядає як вид самостійної роботи учнів, одну з форм їхньої пізнавальної діяльності [2]. Б. Райський, В. Буряк вважають, що самоосвіта – це цілеспрямоване систематичне оволодіння знаннями та вміннями з власної ініціативи, засіб самостійної пізнавальної діяльності [4]. Психологи визначають самоосвіту як свідомий рух людини від того, ким вона себе усвідомлює, до того, ким вона прагне бути. Український педагогічний словник дає таке визначення:

«самоосвіта – освіта, яку отримують в процесі самостійної роботи без проходження систематичного курсу навчання в стаціонарному навчальному закладі. Крім того, самоосвіта є невід'ємною частиною систематичного навчання в стаціонарних закладах, сприяє поглибленню, розширенню та більш міцному засвоєнню знань» [3]. Як бачимо, усі дослідники єдині в тому, що самоосвіта – необхідна умова розвитку особистості й засіб активізації пізнавальної діяльності людини.

Формулювання цілей статті. *Метою статті* є актуалізація питань, пов'язаних із розв'язанням проблеми вибору найоптимальніших форм і методів проведення уроків інформатики з метою залучення школярів до самоосвітньої діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. В останні роки все частіше можна зустріти висловлювання про те, що учень повинен не лише отримати освіту, але й досягнути певного рівня компетентності у способах життєдіяльності в суспільстві. Це потрібно для того, щоб справдити соціальні надії нашої держави про становлення нового працівника, котрий здатен творчо вирішувати складні професійні задачі.

Довгий час вважалося, що отримання теоретичних знань є основною метою освіти. Сьогодні ж отримання знань розглядається скоріш як засіб для розв'язання задач, пов'язаних з розвитком особистості, її соціальною адаптацією, умінням використовувати свої знання на практиці. Саме тому самоосвітня компетентність є однією з ключових компетентностей, що розглядають підхід до знання як інструменту розв'язання життєвих проблем і прийняття ефективних рішень у різних сферах життєдіяльності та формуються в процесі навчання й виховання учнів.

Особистість, в якій сформована самоосвітня компетентність, проявляє особисту ініціативу до здобуття знань, уміє критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, користуватися комп'ютером, володіє іноземними мовами. Вона прагне до самопізнання, самореалізації та творчості в різних видах діяльності, самостійно здобуває інформацію із різних джерел і застосовує нові знання, виробляє вміння діяти, саморозвиватися, оволодіває практичними вміннями та навичками, необхідними для життєвого і професійного вибору.

Формування самоосвітньої компетентності характеризується:

- високим рівнем активності й самостійності пізнання учнів, їхньої самоосвітньої діяльності;
- добровільністю в опануванні новими знаннями;
- цілеспрямованістю й бажанням вивчення нового, цікавого;
- активною й продуктивною діяльністю.

Концепція комп'ютеризації школи ставить перед учителем завдання готувати освічених людей, які на компетентному рівні могли б ефективно застосовувати комп'ютер для розв'язування найрізноманітніших задач, оскільки в сучасних умовах старіння інформації відбувається значно швидше, ніж закінчується етап навчання у середній школі.

Щоб це завдання реалізувати, учитель має зробити процес освіти практико орієнтованим, підпорядковуючи практиці форми, методи, технології; дати знання і на їх основі розвинути самоосвітню компетентність учнів. Тому, готуючись до сучасного уроку інформатики, учитель має:

- уміти розробляти різноманітний дидактичний матеріал;
- створювати завдання для практичного засвоєння учнями матеріалу з різними рівнями складності;
- усіляко інтегрувати навчальний матеріал.

У процесі формування самоосвітньої компетентності учнів шляхом залучення їх до самоосвітньої діяльності на уроках інформатики свою ефективність засвідчили такі методи навчання [1]:

- дидактичні методи, котрі розвивають наукову діяльність учнів, посилюють любов учнів до навчання;
- дедуктивні та індуктивні методи, що сприяють розвитку дослідницької діяльності учнів;
- евристичні методи, які стимулюють учнів до самостійної роботи, застосування нових форм навчання, коли учні вчаться аналізувати, узагальнювати, порівнювати.

У процесі спрямування учнів 8-х класів до самоосвітньої діяльності в процесі вивчення інформатики свою ефективність засвідчили методи колективного та групового навчання, метод рольової гри, а також технологія «рівний-рівному».

Розглянемо деякі форми навчальної діяльності учнів на прикладі роботи Слов'янського педагогічного ліцею.

- *Лабораторні роботи* із застосуванням різнорівневих завдань, для більш точної оцінки ліцеїстів. Наприклад, практична робота у 8 класі на тему «Робота з графічним редактором Paint», у якій учителем передбачено різні за складністю види малюнків з використанням різних інструментів малювання, – від найпростіших (таких як прямокутник, овал, зірка) до більш складних малюнків, котрі складаються з декількох примітивів, і використовують багато видів розфарбовування. Такий вид роботи виконується учнем самостійно з використанням за потреби допоміжної літератури.

- *Факультативні заняття*, що проводяться з метою поглиблення знань з інформатики. Факультативи з інформатики є складовою робочого навчального плану ліцею, проводяться з 8 класу і є дуже потрібними для

покращення знань ліцеїстів з того чи іншого розділу інформатики. Так, наприклад, факультативний курс «Основи роботи в Інтернеті» дає можливість поглибити знання учнів з цього питання, навчитися працювати з довідковою літературою, електронною поштою, брати участь у форумах тощо. Така форма роботи дає змогу учням самостійно працювати з комп'ютером, при цьому користуватися порадами вчителя не тільки наживо, але й за допомогою мережі Інтернет.

- *Робота над творчим проектом* – виконання тривалої самостійної роботи з комп'ютером у межах кількох уроків за індивідуальними завданнями чи завданнями дня груп, орієнтованої на самоосвітню діяльність у виконанні операцій стосовно пошуку потрібних даних, графічних побудов, обчислень; робота вимагає синтезу знань і умінь з усього курсу інформатики чи її окремого розділу. Учитель головним чином здійснює індивідуальний та підсумковий контроль за роботою учнів, але при цьому особливої уваги потребує постановка завдання, методичне його пояснення та чіткі вимоги до виконання й одержання остаточних результатів.

- *Парна робота учнів за комп'ютером.* Парна робота за комп'ютером буває корисною на початку навчання або в процесі вивчення складної теми. Учень, що працює самостійно за комп'ютером один, може не звернутися за допомогою до вчителя, навіть якщо вона йому необхідна. Якщо ж за одним комп'ютером працює двоє, то ряд дрібних проблем, які виникають при розв'язуванні задач, вони можуть вирішити самі шляхом обговорення. Виявлено, що для учня допомога товариша виявляється часом доступнішою, ніж допомога вчителя, а процесі спілкування відбувається процес взаємоосвіти.

- *Урок-практикум* – виконання тривалої самостійної роботи з комп'ютером у межах одного-двох уроків за індивідуальними завданнями, орієнтованими на використання комп'ютера для виконання окремих самоосвітніх операцій стосовно пошуку потрібних даних, графічних побудов, обчислень. Робота вимагає синтезу знань і умінь з цілого розділу або теми курсу. На уроці-практикумі вчителем здійснюється індивідуальний контроль за роботою учнів. Практикум проводиться два-чотири тижні. Вчитель ділить клас на невеликі групи по два-три учні. Кожна група учнів виконує відмінну від інших лабораторну або практичну роботу. Для створення відповідних умов всередині груп важливо уважно віднестися до формування їх складу і розподілу обов'язків між членами групи.

Пропонуємо такі завдання для виконання практичної роботи у 8 класі.

Тема: *Створення малюнку. Редагування малюнку. Робота з кольором.*

Мета: навчитися запускати графічний редактор «Paint» і працювати з його інтерфейсом: виділяти загальні і нові елементи інтерфейсу; повторювати роботу з командами пунктів меню «Файл» і «Виправлення». Самостійно дослідити можливості графічного редактора Paint у роботі з кольором. Вивчити команди зміни властивостей зображення й атрибутів малюнка.

Завдання 1. Завантажте графічний редактор Paint. Вивчіть інтерфейс графічного редактора. Знайдіть загальні елементи інтерфейсу операційної системи Windows. Знайдіть нові, незнайомі вам, елементи інтерфейсу (3 бали).

Завдання 2. Відкрийте файл "Клумба.bmp". Виділіть зображення квітки. Скопіюйте його в область клумби. За допомогою операцій виділення, переміщення і копіювання створіть на екрані зображення квіткової клумби. Збережіть файл без змін (6 балів).

Завдання 3. Побудуйте геометричний орнамент. ("Орнамент.bmp") (9 балів).

Завдання 4: Виконайте малюнок на одну із зазначених тем, використовуючи всі можливості графічного редактора «Paint» (пропоновані теми: обкладинка улюбленої книги, космос, листівка, емблема школи, ілюстрація до літературного твору, орнамент, тема на вибір учня) (12 балів).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Дослідивши проблему самоосвітньої діяльності як основного чинника формування самоосвітньої компетентності учнів на уроках інформатики можна зробити такі *висновки*: на уроках інформатики у 8 класі можна створити умови для розвитку самоосвітньої діяльності учня, що в майбутньому стане міцним підґрунтям формування його самоосвітньої компетентності.

Література

1. Морзе Н. В. Методика навчання інформатики: Навч. посіб.: 3 ч. / За ред. М. І. Жалдака. – К.: Навчальна книга, 2004. – Ч.1: Загальна методика навчання інформатики. – 256 с.
2. Онищук В.А. Урок в современной школе. Пособие для учителей / В.А.Онищук. – М.: Просвещение, 1981. – 191 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 375с.
4. Буряк В.К. Формування у школярів потреби в самоосвіті / В.К. Буряк // Рідна школа. – 2000. - №9. – с. 55-57.
5. Бухлова Н. Діагностика і формування самоосвітньої компетентності учнів.[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.scribd.com/doc/22104432/Розвиток-компетентності-самоосвіти-та-саморозвитку-учнів-на-уроках>

Рожненко О.

учитель трудового навчання та технологій Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

Шановалова О.

учитель трудового навчання та креслення Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 373.5.091.313-027.22

ТВОРЧІ ПРОЕКТИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ Й ТЕХНОЛОГІЙ

У статті описані деякі види проектної діяльності учнів на уроках технологій у старших класах технологічного профілю навчання, її вплив на активізацію пізнавальної активності школярів у практиці навчання Слов'янського педагогічного ліцею.

Ключові слова: *метод проектів, портфоліо проекту, позитивна мотивація, пізнавальна активність учнів.*

Рожненко О.

учитель трудового обучения и технологий Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

Шановалова О.

учитель трудового обучения и черчения Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

ТВОРЧЕСКИЕ ПРОЕКТЫ КАК СПОСОБ АКТИВИЗАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО ОБУЧЕНИЯ И ТЕХНОЛОГИЙ

В статье рассмотрены некоторые виды проектной деятельности учащихся на уроках технологий в старших классах технологического профиля обучения, ее влияние на активизацию познавательной деятельности школьников в практике обучения Славянского педагогического лицея.

Ключевые слова: *метод проектов, портфоліо проекта, позитивная мотивация, познавательная активность учащихся.*

Rozhnenko O.

*the teacher of labour of Slovyansk Pedagogical Lyceum Slovyansk City Council
in Donetsk region*

Shapovalova O.

*the teacher of labour Slovyansk Pedagogical Lyceum Slovyansk City Council in
Donetsk region*

**CREATIVE PROJECTS AS A METHOD of ACTIVATION of
COGNITIVE STUDENT'S ACTIVITY ON LESSONS of LABOUR
TEACHING And TECHNOLOGIES**

In the article some types of project activity of student on lessons technologies are considered in senior classes of technological type of teaching, its influence on activation of cognitive activity of schoolboys in practice of teaching of the Slavyansk Pedagogical Lyceum.

Keywords: *method of projects, portfolio project, positive motivation, cognitive activity of student.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Запровадження компетентнісного підходу у діяльність загальноосвітнього закладу передбачає організацію навчально-виховного процесу, спрямованого на формування життєво компетентної особистості, готової і здатної до активної та успішної життєдіяльності у суспільстві. Це значною мірою залежить від педагогічних технологій, які використовуються педагогами для формування та розвитку особистості учня.

Однією із найбільш продуктивних педагогічних технологій, яка суттєво збагачує навчально-виховний процес та змінює традиційний підхід до навчання та виховання учнів є проектна діяльність, в основу якої покладено інтеграцію та безпосереднє застосування набутих знань учнів під час практичної діяльності, що є актуальним передусім для опанування навчального матеріалу технологічного циклу вдосконалення методики трудового навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі застосування проектно-технологічної діяльності на уроках трудового навчання присвячена незначна кількість наукових праць. Загальні основи проектування розглядалися в працях Т.О.Антонюка, В.С.Безрукової, В.І.Бондаря, О.В.Киричука, А.О.Лігоцького, Ж.Т.Тощенка, Є.С.Полат, L. Fried-Booth, T. Hutchinson, D. Phillips та ін. Окремі питання використання методу проектів на уроках трудового навчання відображено в дослідженнях О.М.Коберника, Г.А.Кондратюка, Н.В.Матяш, М.В.Ретівих, В.К.Сидоренка, В.Д.Симоненка, А.І.Терещука, у роботах яких зазначено, що проект – це система навчання, за якою учні набувають

знань, умінь і навичок у процесі планування та виконання практичних завдань-проектів, що постійно ускладнюються. Під час роботи за проектом чільне місце посідає самостійність учнів та їхня активність, ініціативність, захопленість. Проекти можуть мати індивідуальний, груповий чи колективний характер. В їх основу покладено ідею здійснення навчання на активній основі, через самостійну і практичну діяльність учнів з урахуванням їхніх особистих інтересів [1].

Формулювання цілей статті. Мета статті – описати деякі види проектної діяльності, дослідити роль проектної діяльності учнів на уроках технологій у старших класах технологічного профілю навчання, її вплив на активізацію пізнавальної активності школярів на прикладі діяльності Слов'янського педагогічного ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз педагогічної літератури з проблеми впровадження проектної діяльності в навчально-виховний процес дає можливість з'ясувати, що технологія проектів на сьогодні – одна з найбільш розповсюджених видів дослідницької роботи школярів. Особливістю проектних технологій є діяльнісний підхід до навчально-виховного процесу, спрямований на формування комплексу різноманітних вмінь та навичок, що стало однією із причин зростання інтересу до цієї форми роботи з боку вітчизняної методичної школи. Застосування методу проектів, проектних технологій навчання ґрунтується на позиціях прогресивної педагогіки, що передбачає погляд на виховання як на постійну реконструкцію особистого досвіду учнів, а також відповідність змісту виховання їх інтересам і потребам. Активне залучення школяра до створення тих чи інших проектів дає йому можливість оволодівати новими засобами людської діяльності в соціокультурному середовищі, дозволяє формувати деякі особистісні якості, що розвиваються лише в діяльності і не можуть бути засвоєні вербально; важко переоцінити значення *методу проектів як одного з провідних методів трудового навчання*.

Зазначимо, що сьогодні метод проектів стає інтегрованим компонентом структурованої системи освіти, актуальність якого обумовлюється, передусім, необхідністю формування в учня розуміння сутності й призначення отриманих знань, своєї роботи, уміння самостійно ставити професійні цілі та завдання, обмірковувати способи їх здійснення.

На думку О.Коберника [1; 2], успішність та ефективність проектування на уроці трудового навчання забезпечується за умови правильної й послідовної, організаційно спланованої роботи вчителя й учня. Зміст проектно-технологічної діяльності має складатися з організаційно-підготовчого, конструкторського, технологічного й заключного етапів, на кожному з яких учнями здійснюється відповідна

система послідовних дій, а вчитель при цьому стає дійсно організатором навчально-трудової діяльності [1, с. 32].

Так, на етапі *проектно-технологічної діяльності* учні мають здійснити 1) пошук проблеми; 2) усвідомлення проблемної сфери; 3) вироблення ідей і варіантів; 4) формування основних параметрів проекту; 5) вибір оптимального варіанту; 6) аналіз майбутньої діяльності; 7) прогнозування майбутніх результатів. Заключним етапом цього етапу буде узагальнення і визначення з дизайном, а також із часом, необхідним на виготовлення об'єкту проектування.

Другий, *конструкторський*, етап містить такі стадії: 1) створення ескізу; 2) розробка конструкторсько-технологічної документації; 3) добір матеріалів; 4) вибір інструментів та обладнання; 5) вибір технології обробки деталей виробу; 6) організація робочого місця; 7) економічне й екологічне обґрунтування проекту; 8) міні-маркетингові дослідження, з яких визначають доцільність проекту з точки зору економії матеріалів та енергоресурсів. Упродовж цього етапу учні мають дати повну характеристику проекту з точки зору екологічної безпеки виготовлення, зробити обґрунтування обраної для проекту сировини, дослідити потреби ринку у виробі, виготовленому в результаті проектної діяльності.

На третьому етапі – *технологічному* – учні 1) виконують усі технологічні операції, дотримуючись технологічної, трудової дисципліни й культури праці; 2) здійснюють самоконтроль своєї діяльності; 3) дають оцінку якості виготовленого виробу.

На *заключному* етапі здійснюються 1) кінцевий контроль; 2) випробування проекту; 3) порівняння виготовленої конструкції із запланованою; 4) усунення недоліків; 5) аналіз роботи. Крім того, учні захищають свій проект перед однокласниками шляхом оформлення звітів і презентацій.

Важливим результатом проектно-технологічної діяльності є *портфоліо* – «збірка», «творчий звіт» за результатами проекту. Недаремно деякі вчені характеризують *портфоліо* як оцінну технологію [3].

Портфоліо відображає хід індивідуальної роботи учня або проектної групи. Важливим тут є не стільки те, що за його допомогою можна презентувати зовнішній результат (продукт), скільки саму роботу, і в тому числі її внутрішній результат. Як зазначає А.Терещук, портфоліо розкриває індивідуальний учнівський досвід роботи над проектом. Іншими словами, воно відображає досвід, що накопичувався упродовж усієї роботи над проектом одного учня або всієї проектної групи [3, с.22], тому вважаємо його необхідною складовою творчого звіту за результатами проекту.

Описуючи портфоліо технологічного проекту, за основу беремо його складові, пропоновані А. Терещуком, доповнивши їх фотографіями етапів роботи над проектом та готового виробу:

- плани виконання проекту (завдання для всієї проектної групи, індивідуальні завдання кожного учасника проекту, а також форма досягнення результату в цілому й на кожному етапі роботи);
- уся інформація, зібрана за темою проекту;
- результати аналізу зібраної інформації;
- записи всіх ідей, гіпотез, рішень щодо проекту;
- стислий опис усіх проблем, що виникали в ході роботи над проектом та ідей щодо їх розв'язання
- ескізи, замальовки майбутнього продукту;
- технологічні карти на виготовлення виробу;
- інші робочі матеріали з різних видів робіт за проектом.

Наприклад, працюючи над проектом «Сувенір до Євро-2012» (тема «Дизайн предметів інтер'єру»), учні 11 класу підготували портфоліо, що складалося з таких елементів:

- план проекту виготовлення рамки-сувеніру для гостей Євро 2012;
- матеріали з теми «національні традиції художнього декорування виробів із деревини»;
- обґрунтування вибору варіанту проектного виробу *«майстерність українських деревообробників вражає весь світ, тому на згадку про наш край як сувенір виготовимо рамку для фото з деревини, оскільки багато туристів захочуть залишити на згадку про Євро-2012 фото з чемпіонату»*;
- економічне обґрунтування проекту;
- технологічна картка послідовності виготовлення виробу;
- ескізи, замальовки дизайну виробу;
- рекламний міні-проспект до виробу;
- фото етапів проекту, виробів, виготовлених учнями.

Одним із досить складних видів проектної діяльності вважаємо групові учнівські проекти, що є результатом розв'язання учнями *винахідницьких задач*. Такому виду діяльності передують ґрунтовна попередня робота з учнями щодо набуття знань про сутність винаходів, раціоналізаторських пропозицій, методи й прийоми розв'язання винахідницьких задач, зокрема, метод «мозкового штурму»; умінь застосовувати ці знання на практиці.

Розглянемо процес розв'язання винахідницької задачі (11 клас. Тема «Методи розв'язання винахідницьких задач»):

Умова завдання: Збереження смакових якостей виловленої в океані риби впродовж тривалого транспортування до берега – серйозна проблема: при заморожуванні в ній відбуваються незворотні біохімічні зміни й витрачається, крім того, величезна енергія на підтримку холоду; при перевозці живої риби в трюмах-басейнах смакові якості риби також знижуються через малу її рухливість у тисняві трюму. Другий спосіб є більш економічним, але як примусити рибу «не засинати»?

Опишемо ідеї учнів, що виникли в результаті «мозкового штурму» (їхні переваги й недоліки обговорюються групою, а вчитель коригує процес обговорення, спрямовуючи учнів у потрібне русло):

– *слід виготовити мішалки для перемішування води в трюмі (мінус: при перемішуванні в тісному трюмі загине багато риби, такий пристрій буде дуже громіздким);*

– *слід використовувати насос для утворення руху води в трюмі (мінус: риба буде знов гинути);*

– *виготовити вібратори для води (мінус: пристрої надто громіздкі, потребують електроенергію);*

– *слід постійно підсипати у воду корм для риби (мінус: вода швидко зіпсується);*

– *запустити в трюм рибу-хижака, тоді інша риба буде інтенсивно «рятуватися» й почне активно рухатися (ця ідея є найближчою до правильної відповіді, але її «мінус» у тому, що хижак знищить багато риби, тому вчитель «наводить» учнів на правильне розв'язання проблеми: слід розчинити у воді трюму порошок, який відтворить запах хижака, – фермент тривоги, – що примусить рибу активно рухатися впродовж транспортування до берега).*

Процес і результати розв'язання винахідницьких задач ми запропонували учням оформити у вигляді презентації (що також є одним із видів творчого проектування школярів). Крім того, деякі з учнів виявили бажання самостійно укласти збірку найцікавіших винахідницьких задач, що засвідчило зростання рівня їхньої пізнавальної активності.

Як свідчить досвід, учням важко самостійно опанувати технологію роботи над проектом. Важлива роль на всіх етапах діяльності відводиться педагогу, котрий з одного боку, є організатором проекту, а з іншого, рівноправним членом робочої групи і висуває власні цілі, аналізує ситуацію, пропонує цікаві ідеї для обговорення. Педагоги-наставники можуть поділитися власним життєвим досвідом, допомогти школярам відшукати різнобічні джерела інформації щодо проблеми дослідження, посприяти у контакті зі спеціалістами.

Наші спостереження за технологічним процесом проектної діяльності учнів засвідчили зростання їхньої позитивної мотивації до навчання й підвищення рівня пізнавальної активності. З метою перевірки впливу методу проектів на рівень пізнавальної активності учнів, виявлення їхнього ставлення до продуктивної праці нами було проведено *анкетування* серед учнів 11 класу технологічного напрямку навчання (де метод проектної технологічної діяльності застосовувався нами активно) і 11 клас філологічного напрямку навчання (де такий вид діяльності ми практично не застосовували).

Серед позитивних відповідей, що найчастіше надавалися учнями, наведемо такі: брати участь у технологічних проектах на уроках мені подобається, бо

- це складна відповідальна робота;
- можна на практиці використати знання, одержані на заняттях з ТН;
- є можливість показати перед однокласниками і вчителем свої здібності;
- є змога спробувати, чим буду займатись у майбутньому;
- подобається планування своєї діяльності тощо.

Висновки з даного дослідження. Проектна технологія особливо ефективна для предметів, що мають потенційну здатність до встановлення інтегративних зв'язків з іншими предметами. З цієї точки зору перспективи використання проектної діяльності у навчальному процесі мають технічні дисципліни, що забезпечує позитивну мотивацію і диференціацію в навчанні, активізує самостійну творчу діяльність учнів під час виконання проекту.

Проблема активного впровадження в практику навчання проектів з використанням різноманітних технік декоративно-прикладного мистецтва є перспективною саме для учнів класів технологічного напрямку навчання, оскільки має великий профорієнтаційний потенціал і є достатньо широким полем діяльності для вчителів-практиків.

Література

1. Коберник О.М. Трудове навчання в школі: проектно-технологічна діяльність. 5-12 класи / За ред. О.М.Коберника. О.М. Коберник, В.В. Бербець, Н.В.Дубова – Х.: Вид. група «Основа», 2010 – 256 с.
2. Коберник О.М. Методика організації проектно-технологічної діяльності учнів на уроках обслуговуючої праці / [В.В.Бербець, Н.В.Дубова, О.М.Коберник та ін.]; за заг. ред. О. М.Коберника. – К.: Науковий світ, 2003.– 92 с.
3. Терещук А.І. Методика організації проектної діяльності старшокласників з технологій 10-12 класи : методичний посібник для вчителів / А.І.Терещук, С.М.Дятленко. – К.: Літера ЛТД, 2010. – 128 с.

Шахмаєва О.

*старший учитель, учитель історії Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької області*

УДК 37.016:34

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРАВА Й У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Статтю присвячено проблемам правової освіти, правової культури й свідомості сучасної молоді. Автором досліджено прийоми і форми роботи з формування правової культури старшокласників на уроках права й у позаурочній діяльності на прикладі діяльності Слов'янського педагогічного ліцею.

Ключові слова: *правова культура, практико-орієнтований підхід, інтерактивні технології, дискусійний правовий клуб.*

Шахмаєва О.

старший учитель, учитель історії, права Славянського педагогічного ліцея Славянського городского совета Донецкой области

ФОРМИРОВАНИЕ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ПРАВА И ВО ВНЕУРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Статья посвящена проблемам правового образования, правовой культуры и сознания современной молодежи. Автором исследованы приемы и формы работы по формированию правовой культуры старшеклассников на уроках права и во внеурочной деятельности (из опыта работы Славянского педагогического лицея).

Ключевые слова: *правовая культура, практико-ориентированный подход, интерактивные технологии, дискуссионный правовой клуб.*

Shakhmayeva O.

Senior teacher, teacher of History of of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council in Donetsk region

FORMATION OF LEGAL CULTURE OF STUDENTS DURING THE LESSONS OF LAW AND IN THE EXTRACURRICULAR ACTIVITY

The article is dedicated to the problem of legal education, legal culture and consciousness of modern youth. Methods and forms of working to establish a legal culture during the lessons of law and in the extracurricular activity have been investigated by the author.

Key words: *legal culture, practice-oriented approach, interactive technologies, legal debating club.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Школа є основним інститутом соціалізації особистості. Саме тому вона відіграє

основну роль у процесі формування правової культури, цілеспрямовано формує суб'єкта суспільства, що має чіткі правові орієнтири, діє відповідально, усвідомлює своє рішення та вчинки на основі правових знань. В умовах інформаційного суспільства *правова освіта є державним замовленням*, одною з основних завдань загальноосвітньої школи.

Правова освіта спрямована насамперед на формування *правової культури* – системи виховних та навчальних дій, що має на меті формування в учнів поваги до права, власних установок, та уявлень, які базуються на правових цінностях суспільства; фундаментальної правової грамотності й компетентності, достатніх для захисту прав, свобод та інтересів особистості. Навчання права в загальноосвітній школі має і теоретичний, і широкий прикладний аспект, надає вчителю унікальних можливостей для розв'язання сучасних педагогічних завдань, пов'язаних із формуванням правової культури, дає змогу учням не тільки набувати знань у різних сферах суспільного знання, але і розвивати особливі здібності та практичні навички соціальної дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. У дослідженнях Р.К.Русинова [2], О.С.Демко [1], О.П.Семітка [3] правова культура визначена як певна «якість» правового життя суспільства, рівень розвитку правової свідомості громадян. Особливу увагу вчених приділено формуванню правової культури молоді, що обумовлено необхідністю побудови конфігурації демократичного суспільства і недостатньою розробленістю технологій формування правової культури суспільства [1].

Актуальною в контексті обраної нами проблеми є модель формування правової культури молоді в процесі її соціалізації в освітньому просторі навчального закладу, розроблена О.С.Демко [1], де автором висвітлено етапи правової роботи з молоддю від набуття нею правових знань до формування усвідомлення значущості і цінності правових норм.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є опис і аналіз прийомів і форм роботи з формування правової культури старшокласників на уроках права й у позаурочній діяльності на прикладі діяльності Слов'янського педагогічного ліцею.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства, ступінь засвоєння, та використання ним правових начал державного життя, і

означає не тільки знання і розуміння права, а і правові судження, а головне – позитивну правову свідомість у дії.

Правова культура є невід’ємною складовою освіти учнів, що, зокрема, передбачає:

- знання законодавства (інформованість);
- переконаність у необхідності і соціальної корисності законів і підзаконних актів (мотиваційний аспект);
- уміння користуватися правовим інструментарієм, законом та іншими актами у практичній діяльності (поведінковий аспект).

Розглянемо деякі аспекти формування правової культури учнів у практиці навчання Слов’янського педагогічного ліцею.

Основним підходом до навчання права ми вважаємо діяльнісний практико-орієнтований підхід, коли через моделювання життєвої ситуації учні набувають навичок використання норм права у розв’язанні навчальних і практичних задач. Провідними методами такого навчання нами обрано проблемний метод навчання, метод проектів, застосування технології «рівний – рівному», інших інтерактивних технологій під час проведення уроків, активне залучення ліцеїстів до самостійної й науково-дослідної діяльності.

Ефективними є *уроки із застосуванням відеозавдань*. Учні мають проаналізувати дії учасників побачених подій відповідно до правомірності їх дій. Для ліцеїстів стає очевидним той факт, що грамотно аналізувати ситуацію можна лише на основі ґрунтовних правових знань; в учнів формується усвідомлення необхідності змін у вітчизняному законодавстві.

Дискусії на правові теми – «Смертне покарання: так чи ні», «Роль правоохоронних органів у нашому житті», «Політтехнології виборчого процесу» тощо – спонукають ліцеїстів не тільки висловлювати свої судження стосовно «гарячих» проблем нашого буття, але і шляхом обговорення доходити певного консенсусу.

Вибір теми дискусії часто відбувається в процесі уроку, якщо у ліцеїстів виникають питання, що потребують обговорення, отже, дискусія та її тема ініціюється самими учнями, Учителем визначається час і складається план проведення дискусії. У процесі проведення заходу в учнів формується інтерес до питань сьогодення, бажання змінити правову ситуацію в суспільстві на краще, що є, безумовно, проявом підвищення правової культури.

На уроках правознавства активно застосовуються *правові ігри*, пов’язані з практичним застосуванням правових знань:

- «Вибори»;
- «Передвиборча кампанія»;

- «Мої права споживача»;
- «Судове засідання» тощо.

Останнім часом на уроках правознавства, під час вивчення теми «Робота державних органів влади» у дітей часто виникають запитання з приводу отримання посади депутата або державного службовця. Такі запитання відкривають великі можливості для вчителя з приводу виховання учнів, почуття громадянської відповідальності. З цією ми пропонуємо учням більш детально ознайомитися з біографією видатних державних і політичних діячів, *розробити проекти* за фактами біографій цих людей.

Після презентацій таких учнівських проектів проводяться обговорення, на якому вчителем акцентується увага на особистих якостях історичної особи, її діяльності і позитивних її наслідках для суспільства. Для учнів стає очевидним той факт, що людина, яка має високий рівень правової культури, має водночас і високий рівень правової соціалізації.

Ефективним в аспекті підвищення правової культури ліцеїстів є *розв'язання юридичних задач*.

Учні розбиваються на групи, і кожна з них розв'язує своє завдання. По завершенню цієї роботи керівники груп надають доповіді, пов'язані з аналізом певних юридичних ситуацій. Експертна група, що складається з трьох-чотирьох ліцеїстів, під керівництвом учителя оцінює роботу груп за певними критеріями, які можуть змінюватися, відповідно до мети завдання:

- юридична оцінка ситуації;
- аналіз правомірності судових рішень;
- ефективне використання учнями законодавчої бази й інформації.

Формування правової культури учнів здійснюється системно і цілеспрямовано як на уроках суспільно-гуманітарного циклу, так і в позакласній роботі. Так, упродовж семи років у ліцеї активно функціонує *дискусійний правовий клуб «Діалог»*; зі складу членів клубу формуються волонтерські групи учнів, що готують інформаційні матеріали на різноманітні теми:

- «Дитячий алкоголізм»;
- «Права дитини»;
- «Поведінка у громадських місцях»;
- «Права і обов'язки учнів»;
- «Розмова з інспектором ДАІ» тощо.

Волонтерські групи запрошуються на виховні години класними керівниками ліцею, упродовж яких іде обмін інформацією, а також відбувається відкритий діалог членів клубу з учнями різних вікових

категорій. Таке спілкування, безперечно, дає більше ефекту, ніж бесіди вчителів. Аналіз правових знань учнів після проведення таких заходів різко підвищується. А це свідчить і про підвищення загальної правової культури ліцеїстів.

Волонтери, які проводять таку роботу, часто настільки переймаються проблемами в галузі правових знань, що їх вибір майбутньої юридичної спеціальності стає цілком свідомим.

Неабиякий інтерес в членів клубу викликає робота в так званих «юридичних консультаціях», де ліцеїсти виконують замовлення своїх педагогів стосовно пошуку тої чи іншої інформації, пов'язаної з українським законодавством, яку потім у письмовому вигляді надають своїм «клієнтам».

Така робота має дуже широкий спектр переваг для учнів:

- ознайомлення із законодавством;
- розуміння, що кожна людина може бути сама собі адвокатом у багатьох випадках;
- відчуття своєї необхідності в соціумі,
- можливість бути корисним.

Правові брейн-ринги є одною з улюблених учнями форм проведення як уроків, так і позакласних заходів, де вони перевіряють свої знання, підвищують їх рівень, набувають умінь використовувати знання законів і підзаконних актів, отриманої інформації.

Одним з найважливіших завдань сучасної школи є формування політичної еліти нації, активного носія ідей. У цьому плані безумовно важливою є *робота з обдарованими дітьми в контексті проведення науково-дослідної роботи* в галузі права.

Характеризуючи науково-дослідну діяльність як один із найвищих ступенів творчості учнів, зазначимо, що формування в учнів пошукових та дослідницьких умінь і навичок шляхом залучення їх до наукової роботи в секції «правознавство» Малої академії наук України сприяє зростанню якості їх правових знань, формуванню спеціальних умінь проводити соціологічні опитування, збирати статистичні дані, співпрацювати з правоохоронними органами та органами юстиції; забезпечує подальшу спрямованість особистості на отримання професії, пов'язаної з юриспруденцією.

Головними принципами науково-дослідної роботи з учнями вважаємо принцип свободи вибору, комплексності, цілеспрямованості, протиріччя, які покладено в основу правової освіти в цілому. Роль учителя в цьому процесі – допомогти учневі набутти здібностей генерувати ідеї,

висувати гіпотези, асоціативно мислити, бачити суперечності досліджуваної проблеми.

В останні роки ліцеїстами досліджено проблеми «Торгівля дітьми – одна з найактуальніших проблем сучасної України» (Липова Світлана); «Правові системи світу» (Шаповалов Руслан); «Правова система України і її взаємозв'язок з правовими системами сучасності» (Шажко Сергій). Науково-дослідницькі роботи ліцеїстів отримали позитивні оцінки і призові місця на I етапі конкурсу-захисту наукових робіт учнів-членів Малої академії наук України, регіональному конкурсі-захисті наукових робіт Донбаської державної машинобудівної академії. Усі учні, які були залучені до нестандартних форм набуття правової освіти й правової культури, стали студентами ВНЗ юридичного спрямування.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, набуття правових знань набуває більшої ефективності, якщо їх викладання пов'язується з реаліями сьогодення і відбувається на діяльній основі. Таке навчання сприяє формуванню законослухняних громадян, які вміють здобувати правову інформацію та користатися нею, мислити, приймати рішення, результативно та безконфліктно діяти у різноманітних правових ситуаціях.

Формування правової культури учнів у процесі навчання розвиває вміння працювати з інформацією, аналізувати ситуацію на основі власного життєвого досвіду, формує культуру мислення, необхідну в повсякденному житті.

Література

1. Демко О.С. Правовая культура учащейся молодежи: состояние и технологии ее формирования: дис... канд. социол. наук: 22.00.06 / Демко Ольга Сергеевна; – Белгород, 2006. – 204 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.dissercat.com/content/pravovaya-kultura-uchashcheisya-molodezhi-sostoyanie-i-tekhnologii-ee-formirovaniya>.
2. Русинов Р.К. Правосознание и правовая культура / Р.К.Русинов // Теория государства и права. М., 1997. – С. 332.
3. Семитко А.П. Развитие правовой культуры как правовой прогресс (проблемы теории): автореф. дис. д-ра юрид. наук / А.П.Семитко; – Екатеринбург, 1996. – 32 с.

Іванова Т.

*учитель-методист, учитель хімії Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької ради Донецької області*

Гулак А.

*учень ІІ класу природничо-математичного напрямку навчання ліцею
Слов'янської міської ради Донецької ради Донецької області*

УДК 393.94:398.838(477.62)

**ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ
ВИКИДАМИ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ
РОЗВ'ЯЗАННЯ**

Статтю присвячено дослідженню проблеми забруднення атмосферного повітря шкідливими викидами автомобільного транспорту. Досліджено вплив інтенсивності руху автомобільного транспорту на стан атмосферного повітря у межах м. Слов'янська. Розроблено можливі шляхи подолання цієї проблеми.

Ключові слова: *повітря, автотранспорт, забруднення.*

Іванова Т.

*учитель-методист, учитель хімії Славянського педагогического лицея
Славянского городского совета Донецкой области*

Гулак А.

ученик ІІ класса природно-математического направления Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

**ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ
ВИКИДАМИ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ
РОЗВ'ЯЗАННЯ**

Статья посвящена изучению проблемы загрязнения атмосферного воздуха вредными выбросами автомобильного транспорта. Изучено влияние интенсивности дорожного движения на состояние атмосферного воздуха в городе Славянске. Разработаны возможные пути разрешения данной проблемы.

Ключевые слова: *воздух, автотранспорт, загрязнение.*

Ivanova T.

*teacher of chemistry of Slavyansk pedagogical lyceum Slavyansk city council
Donetsk region*

Gulac A.

*student 11 class of mathematical direction of teaching of Slavyansk pedagogical
lyceum Slavyansk city council Donetsk region*

THE PROBLEM OF POLLUTION OF AIR WITH THE CAR EXHAUST FUMES AND POSSIBLE WAYS OF SOLVING

The article is dedicated to the investigation of the problem of pollution of air with the car exhaust fumes. An influence of car intensity on condition of air in the town Slavyansk is investigated. Possible ways of solving this problem are presented.

Key words: *air, transport, pollution.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Одним з найважливіших чинників успішного соціально-економічного розвитку країни, безпечної життєдіяльності населення є стан навколишнього середовища, збереження і відтворення природних ресурсів.

Головним джерелом забруднення атмосферного повітря (70%) є автомобільний транспорт. Дослідниками виявлено, що вітчизняні автомобілі екологічно “брудніші” за західні моделі. Утім, не є таємницею, що багато іномарок мають спрацьовані двигуни й тому сильно забруднюють повітря. До цього часу в якості палива використовують переважно вкрай шкідливий етильований бензин, складовою якого є свинець. Зазвичай двигуни авто бувають погано відрегульованими, тому їхні газові викиди містять значну кількість вуглекислого газу, сажі. Становище погіршує ще й той факт, що автомобільні викиди концентруються в приземному шарі повітря, а саме, в зоні дихання людини.

Для нормальної життєдіяльності організмам необхідне чисте повітря. У містах, де забруднення атмосферного повітря досить сильне, помітно знижується його прозорість. Тому вуглекислий газ є відносним показником ступеня чистоти повітря, де перебуває людина. Вміст вуглекислого газу в атмосфері впливає на інтенсивність та спектр сонячної радіації, що досягає поверхні землі. Збільшення його кількості створює “парниковий ефект”, зумовлює потепління клімату. У зв'язку з бурхливим розвитком промисловості й спалюванням великих обсягів палива темпи використання запасів кисню та накопичення вуглекислого газу в атмосфері різко збільшились. Унаслідок цього порушився кругообіг вуглецю в природі, що спричинило екологічну кризу - різке погіршення умов існування людини, зумовлене антропогенною дією на навколишнє

середовище. Саме автомобільний транспорт, у результаті діяльності якого в повітря викидається велика кількість оксидів вуглецю, промислових газів, є основним джерелом забруднення повітря, що завдає великої шкоди природному середовищу і людям. З цим пов'язують також поширення онкологічних захворювань. У таких умовах особливої актуальності набуває дослідження проблеми забруднення навколишнього середовища викидними газами автомобілів, викладена у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Вивченням досліджуваної проблеми займалися М. Берлянд, П. Ковальчук, Ф. Стольберг. Забруднення атмосферного повітря – це внесення в атмосферу або виникнення в ній нових, не характерних для неї фізичних, хімічних, біологічних речовин та перевищення природного рівня концентрацій речовин, що є складовими повітря.

Значно сприяють забрудненню атмосферного повітря викиди від автотранспорту. Автомобільний транспорт став найбільш масовим і потужним забруднювачем у містах в усіх розвинутих країнах. На його частку припадає в середньому 31%, а в деяких містах - до 80% шкідливих викидів. У сумарних викидах з гігієнічного погляду особливу небезпеку становлять оксид карбону (78,5%), вуглеводні (14,2%), оксиди нітрогену (7,3%), альдегіди, сажа, аерозоль плюмбуму, поліциклічні вуглеводні. Попри значну кількість досліджень тема є актуальною і своєчасною, адже проблема транспорту та його впливу на довкілля і здоров'я людини посідає важливе місце в сучасній екологічній політиці всіх рівнів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення стану атмосферного повітря в межах міста Слов'янськ Донецької області, можливих змін його складових під дією викидів автотранспорту та розробка шляхів розв'язання даної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Повітряна оболонка Землі формує атмосферу радіусом до 20000м. Атмосферне повітря утворене з різних газів : 78,08 % азоту; 20,95 % кисню; 0,93 % аргону; 0,03 % вуглекислого газу; 0,01 % неону; гелію; метану; радону та ін. Усі вони по-своєму важливі для людини, біосфери, формування клімату. Життя на Землі неможливе без кисню. Він є продуктом життєдіяльності зелених рослин, які виділяють його, споживаючи й розщеплюючи воду та вуглекислий газ під час фотосинтезу. Усі інші живі істоти тільки споживають кисень. Вуглекислий газ надходить до атмосфери як результат

дихання живих істот, спалювання палива, гниття та розкладання органічних речовин. [2]

Найбільша кількість викидів у атмосферу при спалюванні палива припадає на карбон діоксид, рівень концентрації якого в атмосфері невинно зростає. З 1860 по 1960 рік вміст CO_2 в атмосфері зріс від 0,027 до 0,032%; з 1960 до 1970 — 0,033%, сьогодні становить — 0,034%. В атмосфері Землі знаходиться 2,5.1012 т карбон діоксиду. На Землі щорічно спалюється біля 2 млрд. тон вугілля, біля 1 млрд. тон нафти та газу, при цьому в атмосферу викидається 500 млн. тон карбон діоксиду, 120 млн. тон попелу, 60 млн. тон сульфур діоксиду. При спалюванні палива щорічно витрачається 23% кисню, що утворюється при фотосинтезі. Крім того, до повітря потрапляють тверді часточки (дим), утворення яких залежить від складу палива й повноти згоряння, їх склад може бути самий різноманітний: пил незгорілого палива, попіл, силікати, плюмбум хлорид, цинк оксид та ін.

Таким чином, газові викиди при згорянні палива містять: карбон діоксид, карбон оксид, нітроген оксиди (NO , NO_2), сульфур оксиди (SO_2 , SO), вуглеводні (CH_4 , $\text{CH}_2=\text{CH}_2$, $\text{CH}\equiv\text{CH}$), альдегіди, карбонові кислоти, меркаптани, водяну пару, тверді часточки (попіл, незгоріле паливо) та ін.

Отже, основну небезпеку для довкілля і, зокрема, атмосферного повітря, мають відпрацьовані гази автомобілів. У відпрацьовані гази входить більше 1000 різних шкідливих речовин, які здійснюють негативний вплив на людину і довкілля, 200 з них розпізнано. Основними серед них є оксид вуглецю (CO), вуглеводні, альдегіди (загальна формула RCHO), канцерогенні речовини, до яких належать складні ароматичні вуглеводні поліциклічної будови (основний елемент - найтоксичніший і якого найбільше, - бенз(α)пірен - $\text{C}_{20}\text{H}_{12}$), оксиди азоту (загальна формула NO), сполуки сірки (основна сполука - двооксид сірки SO_2), тверді частинки (в основному сажа, що складається з вуглецю - C), сполуки свинцю (PbO_4).

Основним забрудником атмосферного повітря є викиди автомобільного транспорту. Автомобільний транспорт став найбільш масовим і потужним забруднювачем у містах в усіх розвинутих країнах. На його частку доводиться в середньому 31%, а в деяких містах - до 80% шкідливих викидів [2].

Життя людини без використання кисню з атмосфери неможливе. Зменшення вмісту кисню в повітрі спричиняє кисневий голод, який супроводжується запамороченням, болем в області потилиці, зниженням гостроти зору, нудотою. Зменшення вмісту кисню до 8 % веде до падіння температури тіла, анурії, зневоднення і смерті.

Діоксид вуглецю, що є кінцевим продуктом окислення вуглецю, у концентраціях 1—2 % не впливає негативно на організм людини. Збільшення концентрації понад 3 % призводить до прискорення дихання, головного болю, шуму у вухах, підвищення артеріального тиску, серцебиття. Подальше підвищення концентрацій призводить до смерті. Важливу роль у житті людини і природи відіграє озон (O₃), який має великі окислювальні властивості. Озоновий екран Землі затримує згубне для всього живого короткохвильове випромінювання Сонця [4].

Гранично допустимий вміст озону в повітрі 0,000 1 мг/л. У великих концентраціях він викликає подразнення слизових оболонок верхніх дихальних шляхів, головний біль, стомлюваність, слабкість, підвищення потовиділення, а в концентрації 0,02 мг/л може розвинути пнеумонія. Існуючі джерела природного забруднення атмосфери поділяють за походженням на біогенні, абіогенні та техногенні. До перших відносяться гази і тверді часточки, що потрапляють в атмосферу при розкладі органічних речовин, а також внаслідок життєдіяльності живих організмів. Забруднювачі абіогенного походження - гази і пил - надходять у повітря при вулканічній діяльності, з гейзерів і гарячих джерел, унаслідок пилових бур.

Найбільшу небезпеку для життя людини й живої природи становлять забруднювачі повітря штучного (техногенного) походження. Унаслідок діяльності людини в атмосферу щорічно надходять понад 1500 млн. тон діоксиду сірки, 200 млн. тон оксиду вуглецю, понад 40 млн. тон вуглеводів і 20 млн. тон оксиду азоту. Ці гази змішуються з газами атмосфери, частинками пилу, найменшими краплинками рідини й утворюють аерозолі (тумани і дим), що стали візитними картками промислових міст і селищ.

При спалюванні палива атмосфера насичується ще одним продуктом неповного згоряння – оксидом вуглецю, гранично допустимі концентрації якого в атмосфері не мають перевищувати 0,03 мг/л. Ця сполука хімічно більш активна до гемоглобіну крові, ніж кисень. Вона витісняє кисень і не дає можливості нормально функціонувати дихальним ферментам. В організмі людини замість оксигемоглобіну утворюється карбоксигемоглобін.

Господарська діяльність людини суттєво впливає на кругообіг речовин у природі (особливо азоту). При спалюванні вугілля, нафти, торфу, деревини та інших речовин відбувається збагаченням біосфери азотом. Надходячи в атмосферу, оксиди азоту взаємодіють з парами води й утворюють кислотні сполуки, які випадають на поверхню землі у вигляді кислотних дощів, згубних для всього живого.

Оксиди сульфуру та нітроген оксидів, що потрапляють в атмосферу внаслідок роботи ТЕС і автомобільних двигунів, сполучаючись з атмосферною вологою, утворюють дрібні крапельки сульфатної та

нітратної кислот, які переносяться вітрами у вигляді кислотного туману й випадають на землю кислотними дощами.

Ці дощі мають шкідливу дію на фактори навколишнього середовища:

- врожайність багатьох сільськогосподарських культур знижується на 3 - 8 % внаслідок ушкодження листя кислотами;

- кислотні опади спричиняють вимивання з ґрунту кальцію, калію й магнію, що викликає деградацію фауни та флори;

- деградує і гине ліси (особливо вразливими до дії кислотних дощів виявилися кедр, бук і тис);

- отруєється вода озер і ставків, у яких гине риба (у першу чергу, цінні види - лосось, форель тощо) і численні види комах;

- зникають комахи у водоймах, що призводить до зникнення птахів і тварин, які ними живляться;

- зникають ліси у гірських районах (Карпати), що зумовлює збільшення кількості гірських зсувів і селів;

- різко прискорюється руйнування пам'яток архітектури, житлових будинків, особливо тих, що оздоблені мармуром, вапняком;

- вдихання людьми повітря, забрудненого кислотним туманом, спричинює захворювання дихальних шляхів, подразнення очей тощо.

З метою визначення рівня забрудненості повітря у місті Слов'янську Донецької області проведемо його оцінку шляхом визначення показника інтенсивності руху автотранспорту. Оцінку завантаженості вулиць автотранспортом визначаємо за показником інтенсивності руху:

- низька інтенсивність руху - 2,7 – 3,6 тис. автомобілів за добу;

- середня інтенсивність руху - 8 - 17 тис. автомобілів за добу;

- висока інтенсивність руху - 18 - 27 тис. автомобілів за добу. [4]

Дослідження проводилось на ділянці автомобільного руху у межах міста Слов'янська у районі перехрестя вулиць Ленінградської та Свободи (частина міста віддалена від центру) та у районі перехрестя вулиць Генерала Лозановича та вулиці Юних Комунарів (центральна частина міста).

Збір матеріалу проводився 20-21.06.2011 року в місті Слов'янську на перехресті вулиці Ленінградської та вулиці Свободи, на перехресті вулиці Генерала Лозановича та вулиці Юних Комунарів упродовж двох днів. Інтенсивність руху автотранспорту визначали методом підрахунку автомобілів різних типів - 3 рази по 60 хвилин (о 8-й, 13-й, 18-й годинах). Члени екологічного клубу «Едельвейс» Слов'янського педагогічного ліцею були розподілені на 3 групи по 3 особи у кожній. Учасники дослідження протягом вищезазначеного періоду часу знаходились на певних ділянках

автошляху і виконували підрахунки видів автотранспорту, що проходив цим автошляхом. На основі підрахунків було складено таблицю.

Ухил автошляху визначали візуально чи з допомогою екліметра, швидкість вітру - анемометром, вологість повітря - психрометром, вміст СО, пилу, оксидів нітрогену і сульфур, вуглеводнів визначали за стандартними методиками.

Також брали до уваги наявність насаджень, які поглинають пил, та інші забрудники, що зменшують шумове навантаження, регулюють мікроклімат (вміст вологи, кисню, СО, йонів, фітонцидів).

Усі ці впливи різних чинників під час визначення концентрації СО вираховували за формулою (12):

$$K_{CO} = (A + 0,01 NK_m) \times K_a \times K_n \times K_c \times K_B \times K_n, \text{ де}$$

A - фонове забруднення атмосферного повітря ($A = 0,5 \text{ мт/м}^3$);

N - сумарна інтенсивність руху автомобілів на ділянці вулиці (шт./год);

K_m - коефіцієнт токсичності автомобілів за викидами в повітря СО (оксиду карбону);

K_a - коефіцієнт, що враховує аерацію місцевості;

K_n - коефіцієнт, що враховує зміну забруднення атмосферного повітря оксидом карбону, залежно від величини поздовжнього нахилу;

K_c - те саме відносно швидкості вітру;

K_B - те саме відносно вологості повітря;

K_n - коефіцієнт збільшення забрудненості атмосферного повітря оксидом карбону біля перехресть. [4]

Коефіцієнт токсичності автомобілів визначали як середньозалежний для потоку автомобілів за формулою:

$$K_m = P_i \cdot K_m^1, \text{ де}$$

P_i — склад руху, частка одиниці; значення K_m^1 визначають за таблицею.

Значення коефіцієнтів токсичності автомобілів (K_m^1), аерації місцевості (K_a), зміни забруднення повітря СО відповідно до величини поздовжнього нахилу вулиці (K_n), впливу швидкості вітру на вміст СО в повітрі (K_c), впливу відносної вологості повітря на концентрацію СО (K_B), а також коефіцієнту збільшення забрудненості повітря біля перехресть (K_n) є величинами сталими і варіювалися залежно від метеорологічних умов досліджуваних ділянок автомобільного шляху, їх і застосуємо для подальшого визначення ступеня забрудненості повітря шкідливими викидами автотранспорту у межах міста Слов'янська.

Під час дослідження ми виявили, що ступінь забрудненості повітря автотранспортом залежав не лише від інтенсивності руху, вантажності

машин, кількості та характеру викидів, а й типу забудови, рельєфу місцевості, напрямку вітру, вологості й температури повітря.

Таким чином, роблячи оцінку ступеня забрудненості атмосферного повітря відпрацьованими газами на ділянках автомобільного шляху у центрі міста Слов'янська та віддалених від центральної частини міста, було вираховано, що середньодобовий показник концентрації СО у центрі міста дорівнює 82 мг/м^3 , поза межами центральної частини міста – $92,6 \text{ мг/м}^3$. Виходячи з цих показників, ми можемо зробити висновок, що показники викидів СО у атмосферне повітря у межах міста Слов'янська перевищує норму в 4 рази, при середньому показнику 20 мг/м^3 . Перевищення середнього показника забрудненості атмосферного повітря свідчить про те, що загальний рівень забрудненості атмосферного повітря можна розглядати як високий, а це вимагає розробки і проведення необхідного комплексу заходів щодо покращення екологічного стану навколишнього середовища у межах міста Слов'янська Донецької області.

Запропоновано такі шляхи розв'язання проблеми:

- розробка і застосування альтернативних видів палива для автотранспорту;
- упровадження та суворе дотримання системи організаційних економічних, податкових заходів державного врегулювання проблеми шкідливих викидів автотранспорту (наприклад, впровадження та активне застосування на магістральних автошляхах системи попереджувальних знаків, які б інформували водіїв про ступінь шкоди, якої завдає їх авто навколишньому середовищу; застосування автомобільного податку на кожен вид транспорту в залежності від того, який коефіцієнт токсичності він має тощо);
- застосування ряду роз'яснювальних, попереджувальних та інформаційних заходів щодо проблеми забруднення атмосферного повітря викидами автотранспорту (листівки, плакати, біг-борди, попереджувальні знаки на дорогах, акції тощо)

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Проаналізувавши теоретичну літературу з проблеми забруднення атмосферного повітря шкідливими викидами автотранспорту, провівши практичне дослідження стану повітря в місті Слов'янську, ми дійшли таких *висновків*: 1) Вихлопні викиди автотранспорту становлять суттєву загрозу для здоров'я людини; 2) перевищення середнього показника забрудненості атмосферного повітря свідчить про те, що загальний рівень забрудненості атмосферного повітря можна розглядати як високий, а це вимагає розробки і проведення необхідного комплексу заходів щодо покращення екологічного стану

навколишнього середовища у межах міста Слов'янська; 3) запропоновано такі шляхи розв'язання проблеми: розробка і застосування альтернативних видів палива для автотранспорту; упровадження та суворе дотримання системи організаційних економічних, податкових заходів державного врегулювання проблеми шкідливих викидів автотранспорту; застосування ряду роз'яснювальних, попереджувальних та інформаційних заходів щодо проблеми забруднення атмосферного повітря викидами автотранспорту.

Література

1. Белов С.В. Охрана окружающей среды: Учеб. для техн. спец. Вузов / С.В.Белов, Ф.А. Барбинов, А.Ф.Козьяков. – М.: Высш. шк., 1991. – 320 с.
2. Ковальчук П. Моделювання і прогнозування стану навколишнього середовища: навч. посібн. / П. Ковальчук – К.: Либідь, 2003. – 208 с.
3. Лейте В. Определение загрязнений воздуха в атмосфере и на рабочем месте / В. Лейте – Л.: Химия, –1980.–340 с.
4. Мусієнко М.М, Серебряков В.В, Брайон О.В. Екологія. Охорона природи: Словник довідник / М.М. Мусієнко, В.В. Серебряков, О.В. Брайон. – К.: “Знання”, 2002. – 550 с.

Бабенко О.

*кандидат педагогічних наук, директор Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької області*

Пірус А.

*учениця II класу природничо-математичного напрямку навчання
Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької
області*

УДК 37.014.2(477.6)(09)”17/18”

РОЗВИТОК ОСВІТИ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII – ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ

Статтю присвячено проблемі дослідження процесу становлення і розвитку освіти на Катеринославщині в другій половині XVIII – на початку XIX століття. У роботі проаналізовано загальні тенденції й етапи розвитку освіти у губернії протягом зазначеного періоду, вплив цього процесу на подальше формування системи вітчизняної освіти, у тому числі й сучасної Донеччини.

Ключові слова: *освітня система, народна освіта, духовна освіта, світські заклади освіти.*

Бабенко О.

кандидат педагогических наук, директор Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

Пирус А.

ученица 11 класса естественно-математического направления обучения Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

РАЗВИТИЕ ОБРАЗОВАНИЯ ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ ВТОРОЙ XVIII – НАЧАЛА XIX СТОЛЕТИЯ

Статья посвящена проблеме исследования процесса становления и развития образования на территории Екатеринославщины во второй половине XVIII – начале XIX столетия. В работе проанализированы общие тенденции и этапы развития образования губернии в указанный период, влияние этого процесса на дальнейшее формирование системы отечественного образования, в том числе и современной Донетчины.

Ключевые слова: образовательная система, народное образование, духовное образование, светские образовательные заведения.

Babenko O.

Candidat of Pedagogical Sciences, the top academic degree teacher, Director of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council Donetsk region

Pirus A.

student of the 11 class of mathematical direction of teaching of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council in Donetsk region

DEVELOPMENT OF EDUCATION OF THE TERRITORY OF YEKATERINOSLAVSCHINA IN THE SECOND HALF OF XVIII – THE BEGINNING OF XIX CENTURY

The article deals with the investigation of the process of foundation and development of education on the territory of Yekaterinoslavschina in the second half of XVIII – the beginning of XIX century. General tendencies and periods of development of education in this region is analised. The influence of the process on the formation of the system of education in the country, including modern Donetchina, is regarded.

Keywords: educational system, public education, spiritual education, secular educational institutions.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. В умовах оновлення й розбудови української державності суттєвого значення набуває організація і подальший розвиток національної школи. Розбудова української освіти має відбуватися, перш за все, на підґрунті досконалого й усебічного вивчення історії вітчизняної освіти, її набутків та історичних традицій.

Здобутки сучасної української історичної науки у поєднанні із передовими технологіями, відкритістю архівів та доступністю електронних мереж надають досліднику можливість більш якісно простежити процеси, які відбувались на теренах сучасної України.

З огляду на це цікавим є досвід організації освіти в Катеринославській губернії в другій половині XVIII – на початку XIX століття. Вибір часових меж дослідження не випадковий, оскільки з 1786 по 1861 рр. в системі освіти України, як й в усій Російській імперії, відбувалися значні зміни у шкільній справі, пов'язані зі змінами у соціально-економічній та політичній галузях життя тогочасного суспільства. Цей історичний період цікавий тим, що у цей час закладалися основи новітньої педагогіки. Багато нововведень, що впроваджувалися у шкільну практику в другій половині XVIII – на початку XIX століття, є актуальними зараз і викликають інтерес сучасних дослідників.

Утім багато проблем розвитку освіти залишилися поза увагою дослідників історії педагогіки. Так, потребує вивчення досвід організації української національної школи, приватних, духовних навчальних закладів Катеринославської губернії. Ці проблеми і зараз є надзвичайно актуальними і потребують негайного розв'язання. Тому дослідження їх у повному історичному ракурсі дасть можливість глибоко їх осмислити й усвідомити.

Актуальним є й той факт, що *територія сучасної Донеччини* частково входила до складу Катеринославської губернії, отже, новації XVIII – на початку XIX століття запроваджувалися на території нашого проживання. Крім того, *означена проблема є актуальною для розробки саме в умовах Слов'янського педагогічного ліцею як навчального закладу педагогічного спрямування.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Проблема дослідження розвитку освітньої системи Катеринославщини стала цікавою нам через те, що частина території сучасної Донеччини певний час входила до складу Катеринославської губернії, отже, новації XVIII – на початку XIX століття запроваджувалися на території нашого проживання, що, зокрема, знайшло свого відображення в дослідженнях В. Климова, І. Лимана [4], В. Проскурніна [5], О. Саманцова [6] та інших.

Аналіз процесу заселення й територіального формування нашого регіону в цей дав дослідникам змогу зробити висновок про його складність і тривалість. Землі сучасної Донеччини належали до кількох губерній,

кожна з яких мала свій устрій. Цей процес відбувався під впливом зовнішньої політики Російської імперії, та її здобутків – приєднання нових територій. У процесі територіального формування складу губерній увійшли як нові, завойовані, території так й внутрішні, реорганізовані Малоросійські.

На початку XIX ст. значна частина сучасної Донецької області залишилася в складі Катеринославської губернії, Слов'янський район належав Слобідсько-Українській (з 1835 року – Харківський) губернії, а південно-східні землі Донеччини стали територією Облaсті Війська Донського.

Упродовж середини XVIII – початку XIX ст. відбулося не тільки заселення території Катеринославської губернії, – а й *формування системи державного устрою й розвиток тогочасного суспільства шляхом удосконалення системи освіти за російським зразком, поступовим переходом від освіти народної і духовної до освіти світської.*

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – здійснити аналіз процесу становлення і розвитку освіти на Катеринославщині в другій половині XVIII – на початку XIX століття, визначити загальні тенденції й етапи розвитку освіти у губернії протягом зазначеного періоду.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Теза про незадовільний стан освіти була актуальною і в допетровські часи, і в період правління Петра I, і за осіб, які змінили його на престолі. Прихід до влади Катерини II ненабагато покращив ситуацію, хоча вже в 1762 р. імператриця піддала жорсткій критиці систему духовної освіти і намітила програму розбудови відповідних освітніх установ. В інструкції Комісії з церковного майна Катерина поставила завдання розширити мережу духовних семінарій, улаштувати в кількох монастирях кожної єпархії малі гімназії, покращити рівень викладання у вже існуючих навчальних закладах [7]. Причому імператриця посилалась на положення «Духовного регламенту». Утім плани Катерини II у сфері освіти не були реалізовані в повному обсязі. Було підготовлено кілька проектів реформ духовних шкіл, але жоден з них імператриця не підписала.

У 1776 році архієпископ Євгеній Булгарис у Катеринославській губернії відкрив духовне училище у Полтаві. В 1798 р. семінарію перевели з Полтави до м. Новомиргорода Херсонської губернії, в 1803 р. – у м. Катеринослав. Училище передбачалося для дітей духовенства Полтавського і частиною Кобеляцького правління; у ньому не був приурочений становий характер, – у нього могли вступати і діти громадян.

Як і за попередніх часів, духовні заклади освіти готували кадри не лише безпосередньо для духовного відомства, але і для світської бюрократичної системи. Разом з тим, самі підлеглі духовного відомства не були такими вільними в обранні закладу, де б вони бажали отримати знання. Вже при відкритті семінарії в Полтаві по всій території Слов'янської та Херсонської єпархій було повідомлено про необхідність негайної висилки всіх дітей священно- та церковнослужителів, які будуть вимагатись до цього навчального закладу [7].

До мережі навчальних закладів Катеринославської губернії входили училища та гімназії, духовні, комерційні і приватні заклади. Навчальні заклади розподілялися на чоловічі та жіночі. У 1779 році цивільне училище – чоловіче й жіноче – було відкрито і в головному місті Новоросійської губернії.

1784 рік є сприятливим для освіти Новоросійського краю. Григорій Олександрович Потьомкін-Таврійський за наказом Катерини II засновує університет з академією мистецтв. Передбачалось, що в університеті мали навчатись не лише піддані Російської імперії, але і громадяни сусідніх держав, у першу чергу, православні. Цікаво, що проект розбудови університету вже в 1784 р. пов'язувався зі створенням мережі шкіл, які і мали «підготувати людей до кращого розуміння вищих наук». Передаючи розпорядження імператриці, Потьомкін писав, що необхідним є умноження шкіл, щоб вони в містах Катеринославської губернії і Таврійської області за зразком, прийнятим для Санкт-Петербурзьких шкіл, заведені були [3]. Утім, з ентузіазмом розпочата підготовка до влаштування університету не знайшла продовження, і заклад так і не було відкрито (припускаємо, що на Катеринославщині у той період не створилися передумови для його відкриття, не було підтримки місцевих громад, що тільки формувалися внаслідок досить недавнього заселення територій).

У 1786 р. Катериною II був виданий наказ «Статут народних училищ», у якому було сказано про таке: «...У кожному губернському місті передбачалося відкрити головні народні училища, розраховані на 5 років навчання, а в повітових центрах і селах – малі народні училища (2 роки)». Проект був реалізований лише частково.

Статут училищ 1786 став помітною віхою в становленні шкільної справи і, зокрема, педагогічної освіти в Росії. Ніколи в жодному державному документі минулого так багато і докладно не висвітлювалися вимоги до вчителя, як у статуті 1786 р. і в «Керівництві вчителям першого і другого класів народних училищ». У цих документах указувалося, що вчитель повинен володіти такими якостями: християнським благочестям і

добрим нравом, дружелюбністю і чемністю, старанністю, неупередженістю і поблажливістю до дітей: «Должность учительская обязывает еще наипаче стараться быть искусными в том, чему детей обучать будут, паче образ жития своего вести в трезвости и добронравии, а притом в прилежании к должности своей учительской. Учителя не должны быть ни злонравны, ни свирепы, но ласковы и снисходительны к детям, а паче терпеливы» [3].

В 1791 р. Катеринославський приказ громадського нагляду, не маючи достатньо коштів, звернувся до дворянства з клопотанням про збирання пожертв на користь відкриття в губернському місті головного, а в повітових – малих училищ. Із значними труднощами училище в Катеринославі було-таки відкрито.

Зі збільшенням народонаселення потреби до навчання збільшились. Тому відкривалися гімназії, у Катеринославській губернії – у 1805 році, у Таганрозькій губернії – 1809 році.

Як зазначає дослідник І. Лиман, на початку ХІХ ст. за Олександра І система освіти Російській імперії зазнала суттєвих змін. Важливим трансформаціям була піддана структура як світської, так і духовної освіти (хоча такий поділ і є дещо умовним зважаючи на участь духовенства у навчанні світських осіб, на роль релігійного виховання у навчальних закладах для мирян) [4].

Уже в 1802 р. було створено Міністерство народної освіти, на яке покладалось завдання розробки та проведення реорганізації ланцюгів навчального процесу. У 1804 р. імператор підписав “Статут університетів Російської імперії” і “Статут навчальних закладів, підвідомчих університетам”. Цими документами передбачалось створення досить стрункої системи адміністративного управління навчальними закладами за схемою “парафіяльне училище – повітове училище – гімназія – університет”. Документами визначалась і роль духовного відомства у організації навчального процесу в цих закладах.

Утім, на думку І. Лимана, система управління всіма навчальними закладами створена не була. Адже система закладів духовної освіти не включалась у наведену вище схему, як не включались до неї і заклади, що окремими указами імператора були підпорядковані іншим відомствам [4].

В 1807 р. іменним указом був створений Комітет з вдосконалення духовних училищ. Наступного року він подав імператору розроблений за безпосередньою участю М.Сперанського проект реформування системи духовної освіти. На чолі відповідних освітніх закладів стала Комісія духовних училищ, підпорядкована Синоду (пізніше це підпорядкування зберегло лише номінальний характер). Мав діяти ланцюг “парафіяльне

училище – повітове училище – семінарія – академія”. Ланцюг з великим ступенем централізації та уніфікації [4].

Усе вищезазначене дозволяє простежити тенденцію, помічену В.Климовим [2]: з одного боку, держава появляла декларативну увагу до очевидних потреб налагодження системи освіти, а з іншого – прагнула перекласти основний тягар не лише духовної, а і світської освіти на плечі церкви, духовенства і громадськості. Розширювалась участь духовних осіб у вихованні та навчанні студентів світських закладів освіти. Так з’явилися указ Синоду від 18 березня 1803 р. про пошук єпархіальними архієреями можливостей для більш широкого залучення їхніх підлеглих до справи освіти населення, іменний указ від 13 липня 1806 р. про сприяння духовними особами процесу навчання при казенних гірничих заводах, синодальний указ від 16 листопада 1811 р. про викладання у всіх навчальних закладах Закону Божого і запрошення почесного духовенства на екзамені.

Тенденція посилення релігійного впливу на світські заклади освіти знайшла втілення і у створенні в 1817 р. Міністерства духовних справ і освіти [4]. Відмітимо, що новостворене міністерство мало посилити вплив на світські освітні установи не лише православної, але й інших релігій, що стало прямим наслідком зростання релігійно-містичних настроїв імператора і посилення впливу Біблійного товариства. Зрозуміло, що таке обмеження статусу “панівної” віри викликало незадоволення представників православного духовенства, що, в решті-решт, і стало причиною відставки 15 травня 1824 р. міністра зведеного міністерства О.Голіцина і відновлення діяльності Міністерства народної освіти.

Почала розширюватись у Катеринославській єпархії мережа закладів світських. Розпочала діяльність ціла низка установ [4]. На їхнє влаштування, організацію навчального процесу, на характер залучення православного духовенства до викладання у цих закладах великою мірою вплинули зміни, які відбувались у політиці Петербурга. Разом із тим, існувала можливість не чітко дотримуватись положень законодавчих документів, чим і користувалась місцева влада.

Найбільш широко підлеглі духовного відомства залучались до викладання у навчальних закладах двох нижніх ланок. Хоча згідно із статутом у повітових училищах Закон Божий мав викладатись одним із світських учителів, Катеринославська дирекція училищ запрошувала для цього духовних осіб, звертаючись до єпархіального керівництва. Лише в окремих випадках Закон Божий доручалось, частіше тимчасово, читати особам, які не належали до духовного відомства [4].

У Катеринославській губернії також було відкрито багато семінарій. Вони знаходились разом з духовними училищами. Першою була Катеринославська семінарія відкрита у Полтаві у 1804 році. Семінарії відкривались протягом 1804-1841 років. На кінець 1841 були семінарії у Бахмуті, Маріуполі та Катеринославі.

У 1864 р. одночасно були затверджені Положення про народні училища та Положення про земські установи, згідно з якими до компетенції земств входили контроль та організація народної освіти, в тому числі розробка проектів нових шкіл та програм, будівництво шкільних та господарських приміщень, що і відбувалося через повітові училищні ради. Це призвело до появи низки земських шкіл на території губернії. А вже в 80-ті рр. уряд та церква, стурбовані збільшенням кількості земських шкіл, починають вводити церковні школи.

Усе вищезазначене стало передумовою для подальшого розвитку освітніх закладів, у 1897 році в Маріупольському й Бахмутському повітах налічувалося 320 шкіл різних категорій, 115 з яких були церковнопарафіяльними [1, с. 23].

До числа закладів, сприятливих для просвіти, належали бібліотеки. Публічна бібліотека у Катеринославській губернії, відкрита у 1842 році, була однією з прикрас міста. Як структурний підрозділ навчального закладу бібліотека підпорядковувалася керівництву училища або гімназії та вирішувала всі завдання, які висував навчально-виховний процес.

За читацьким призначенням бібліотека навчального закладу підрозділялася на фундаментальну (основну) та учнівську. Початкові фонди нараховували незначну кількість видань: від 100 до 300 примірників. Поповнення фондів відбувалося нерівномірно: були періоди зростання і спаду. Основу бібліотечних зібрань становили пожертвування від активних культурних діячів міста, представників народної освіти та грошові внески.

Таким чином, зазначимо, що упродовж середини XVIII – початку XIX ст. відбулося не тільки заселення території Катеринославської губернії, частину якої складала й сучасна Донеччина, але й розвиток тогочасного суспільства шляхом удосконалення системи освіти, поступовим переходом від освіти народної і духовної до освіти світської, які існували водночас.

Намагання створити в Катеринославській губернії систему навчальних закладів за схемою “училище – гімназія – університет” стало спробою побудови досконалої системи освіти.

Такий устрій освіти обумовив появу системи навчальних закладів, їх підпорядкованість Міністерству освіти – прогресивного процесу, – що сприяв покращенню освітніх послуг, заклавши міцний фундамент для

наступного формування системи освіти в цілому, підніс тогочасну школу на якісно новий рівень, дав змогу спростувати міф про Малоросію як про наукову й освітянську периферію.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. На основі аналізу наукової літератури з обраної проблеми, копій деяких архівних документів з історії Катеринославської губернії зробимо наступні висновки:

1. Формування території Катеринославської губернії відбувалося впродовж тривалого часу, й у різні періоди мало унікальний територіальний та кількісний склад. Цей процес відбувався під впливом зовнішньої політики Російської імперії, та її здобутків – приєднання нових територій. Таким чином, до процесу територіального формування складу губерній увійшли як нові, завойовані, території так й внутрішні, реорганізовані, Малоросійські.

2. Мотивацією для заселення визначених територій виступає активна переможна зовнішня політика Російської імперії, що вимагала військово-господарчих розбудов, і територіальна близькість за рахунок цього державних кордонів до сусідніх країн, що стимулювало зовнішні міграційні потоки.

3. У Катеринославській губернії в період кінця XVIII – початку XIX століття водночас з будівництвом міст і сіл відбувається утворення власної освітньої системи, поступовим переходом від освіти народної й духовної до освіти світської, які існували водночас.

4. Намагання створити в Катеринославській губернії систему навчальних закладів за схемою “училище – гімназія – університет” стало спробою побудови досконалої системи освіти.

Такий устрій освіти обумовив появу *системи* навчальних закладів, їх підпорядкованість Міністерству освіти – прогресивного процесу, – що сприяв покращенню освітніх послуг, заклавши міцний фундамент для наступного формування системи освіти в цілому, підніс тогочасну школу на якісно новий рівень, дав змогу спростувати міф про Малоросію як про наукову й освітянську периферію.

Література

1. Історія міст і сіл України у 26 т. Донецька область. – К.: 1970., 991 с., – С.18.
2. Історія релігії в Україні: Навчальний посібник. Отв. ред.: А.М. Колодний, П.Л. Яроцький. Издательство: К.: Т-во "Знання", КОО, 1999. – 735 с. Режим доступу:
http://pidruchniki.ws/19991130/religiyeznavstvo/istoriya_religiyi_v_ukrayini.
3. [Історія образования в России. Часть III. Педагогика эпохи Екатерины II.](#) Требования к учителям в Уставе 1786 г. Режим доступу:
http://www.nravstvinnost.info/library/news_detail.php?ID=3848.

4. Лиман І. Імперська влада і розвиток системи на території Катеринославської єпархії / І.Лиман // Україна модерна і сучасна (історія, історіографія та джерелознавство). – Дніпропетровськ, 2004. – С. 63 – 68.
5. Проскурнін В. М. Організаційно-педагогічні умови діяльності освітніх округів на регіональному рівні [Текст] : дис. канд. наук : 13.00.01 / В. М. Проскурнін, 2008. – 256 с.
6. Саманцов О.П. Містообразуючі чинники Катеринославської губернії (пер. пол. XIX ст.). / О.П.Саманцов Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/Vcpi/2011_37/Samanzov.pdf.
7. Смолич І.К. История русской церкви. 1700-1917 гг. Режим доступу: <http://www.sedmitza.ru/text/439961.html>.

Самохвалова Л.

заступник директора з науково-методичної роботи Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області, учитель вищої категорії, учитель фізики та астрономії

Риткіна С.

учениця II класу фізико-математичного напрямку навчання за профілем «математика, фізика» Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 621.357.1:637.1

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІН ФІЗИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ МОЛОКА

Статтю присвячено проблемі дослідження фізичних властивостей молока та факторів, що впливають на їх зміни, за допомогою електрохімічного методу окислення-відновлення (електролізу). Досліджено залежності опору молока з різним умістом жирності та води від часу його скисання як технологію визначення стану якості цього продукту.

***Ключові слова:** якість продукту, електроліз, фізичні параметри, електричний опір.*

Самохвалова Л.

заместитель директора по научно-методической работе Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области, учитель высшей категории, учитель физики и астрономии

Рыткина С.

ученица 11 класса физико-математического направления обучения за профилем «математика, физика» Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

**ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИЗМЕНЕНИЕ
ФИЗИЧЕСКИХ ПАРАМЕТРОВ МОЛОКА**

Статья посвящена проблеме исследования физических свойств молока и факторов, которые влияют на их изменения, с помощью электрохимического метода окисления-восстановления (электролиза). Исследована зависимость сопротивления молока с различным содержанием жирности и воды от времени его скисания как технологию определения состояния качества этого продукта.

Ключевые слова: *качество продукта, электролиз, физические параметры, электрическое сопротивление.*

Samohvalova L.

deputy Director for Research and Methodology work of pedagogical lyceum of Slavyansk city council of Donetsk region, the top academic degree teacher, the teacher of Physics and Astronomy

Rytkina S.

the pupil of the 11th form of the physics and mathematics specialization for the profile "Mathematics, Physics" of Slavyansk pedagogical Lyceum Slavyansk City Council of Donetsk region

**THE EXPERIMENTAL STUDY OF THE CHANGES OF THE
PHYSICAL PARAMETERS OF MILK**

The article is dedicated to the problem of the study of the physical properties of milk and the factors, which affect their changes using the electrochemical method of oxidation-reduction (electrolysis). The dependence of the resistance of milk containing different amounts of fattiness and water from time of its souring, as the technology of the determination of the quality of this product, was explored.

Keywords: *the quality of the product, electrolysis, the physical parameters, electrical resistance.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільства особливої актуальності набувають наукові відкриття, пов'язані з упровадженням в усі галузі діяльності людства

новітніх технологій. Технології XXI століття вважають амбівалентними бо залежно від їх використання, вони можуть бути як корисними для людини, так і завдавати їй шкоду.

На сьогодні все частіше нам трапляється те, що сучасні технології, спрямовані на користь людини, можуть мати у процесі свого розвитку негативні побічні наслідки. Саме тому головним призначенням фізики як природничої (прикладної) науки стає застосування наукових знань на практиці з метою кращого їх усвідомлення й контролю інноваційних технологічних засобів.

Необхідність докладного опису експериментальних досліджень фізичних властивостей молока та факторів, які впливають на їх зміни, що може бути використаним у промисловості для визначення якості продукту, а також для електролізу молока як альтернативного джерела енергії, і зумовила *актуальність проблеми, висвітленої у цій статті*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Проблема докладного вивчення молока як харчового продукту, що є найбільш досконалим за своїм складом впливає з досліджень у XIX столітті науковців І. Павлова, С. Боткіна в галузі медицини та фізіології. Досліджуючи під мікроскопом кисле молоко, французький учений Пастер знайшов у ньому дуже маленькі “кульки” й “палички”. Спостерігаючи за ними, Пастер переконався в тому, що кульки і палички в кислому молоці ростуть, і кількість їх швидко збільшується [3].

Сучасні дослідження показали, що в молоці міститься більш ніж 100 цінних компонентів. До складу молока входять вода, білки, молочний жир, молочний цукор (лактоза), мінеральні речовини і мікроелементи (кальцій і фосфор), більшість відомих вітамінів, ферменти, що сприяють травленню; гормони, імунні тіла, гази, мікроорганізми, пігменти тощо.

У нашій країні випускається широкий асортимент молока, що різняться за тепловою обробкою, хімічним складом, наявністю чи відсутністю наповнювачів. Вимоги до молока для європейських виробників визначено Директивою Ради в ЄС/46/92 в галузі санітарно-гігієнічного контролю молока. Для оцінки якості молока використовують різні методи, один із них – фізико-хімічний аналіз – метод Держстандарту, за допомогою якого можна визначити густину, вологість, кислотність, вміст жиру тощо [1].

Аналізуючи цей метод оцінки якості продукту, можемо констатувати, що такі дослідження неможливо проводити в домашніх умовах через відсутність обладнання та реактивів. Найбільш зручним у

цьому плані видається метод електрохімічного окислення-відновлення – метод електролізу.

Під *електролізом* розуміється сукупність процесів електрохімічного окислення-відновлення на занурених в електроліт електродах, у процесі проходження крізь нього електричного струму. Дослідження електролізу належать Фарадею, Гітторфу, Квінке, Кольраушу, Вант-Гоффу, Арреніусу, Якобі – роботи цих учених знаменують собою зближення фізики з хімією, що з часом стає ще більш тісним [2].

Ретельні досліді науковців свідчать, що процес електролізу неоднаковий у всіх випадках і залежить від низки чинників, наприклад, природи електроліту, оптимізації самих електролізних процесів. Одним із таких чинників є *електричний опір* речовини. Це пояснюють тим, що рідини мають різну молекулярну будову, отже, гальмівна дія зіткнень заряджених частинок виявляється різною.

Усе вищезазначене уможливорює зробити висновок, що метод електролізу дозволяє розробити технологію визначення зміни фізичних параметрів молока під час його скисання, як метод оцінки якості продукту.

Формування цілей статті (постановка завдання). *Метою статті* є актуалізація питань необхідності опису технології дослідження якості продукту, на прикладі молока, через визначення змін фізичних параметрів речовини за допомогою електрохімічного методу окислення-відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження якості молока з різним вмістом жиру та методом електролізу безпосередньо пов'язано з ґрунтовним вивченням фізичного змісту цього явища.

Носіями електричного струму в рідинах є іони, утворені внаслідок дисоціації – розпаду молекул під дією розчинника. Унаслідок хаотичного теплового руху іонів відбувається зворотний дисоціації процес – молекулізація, за якого знову утворюється нейтральна молекула. Через іонну провідність проходження струму пов'язано із перенесенням речовини. На електродах відбувається виділення речовин, що входять до складу електроліту. На аноді негативно заряджені частинки віддають свої зайві електрони (окислювальна реакція), а на катоді позитивні іони отримують електрони (реакція відновлення) [4]. Оскільки кислотність молока обумовлюємо присутністю в ньому кислих солей, то електричний струм викликає в молоці хімічні зміни: з розчину виділяються продукти розпаду розчиненої речовини-розчинника (зростає концентрація молочної кислоти, отже, збільшується кількість вільних іонів). У процесі пропускання через розчин електричного струму позитивно заряджені іони починають переміщатися до негативно зарядженого електрода – катода.

У процесі експериментальних досліджень, зроблених упродовж вересня-грудня 2010 року в умовах Слов'янського педагогічного ліцею, було проведено 3 досліді. Для експерименту ми використовували: скляну судину (електролітичну ванночку), джерела струму, з'єднувальні дроти, амперметр, вольтметр, омметр.

У першому та другому досліді було досліджено електричний опір молока. Для цього складемо електричне коло. Експериментальні дані записували в зошит у вигляді таблиці, будували графіки, діаграми.

Використовуючи 1,5 %, 2,5 %, 3,2 % молоко, ми під'єднали електроди приладу омметра до скляної посудини з молоком і знімали покази цифрового індикатора при кімнатній температурі (18 °С) кожні 7 годин. Пропускаючи електричний струм крізь молоко, ми простежили зміну фізичних параметрів (електричного опору) досліджуваної рідини під час його скисання. У процесі дисоціації у водних розчинах молочної кислоти відбувалася взаємодія її молекул із полярними молекулами води. Оскільки молочна кислота, як і всі органічні кислоти, відноситься до слабких електролітів, то вона лише частково розпадається на іони "+", а зі зростанням концентрації молочної кислоти збільшується кількість вільних іонів, які рухаються до відповідних електродів, тим самим зменшується опір речовини.

Аналіз отриманих результатів, дозволили дійти висновку, що опір молока під час скисання зменшується й має майже однакове значення (5 кОм) для всіх порцій із різним умістом жиру. Цей експеримент дозволив визначити (за опором молока) скисло молоко чи ні.

Використовуючи розведене водою цільне молоко (10%, 20%, 30%, 40%, 50%), склали електричне коло: налили молоко до електролітичної ванни, під'єднали до джерела струму і зняли покази амперметра та вольтметра. За даними визначали питомий опір цільного та розведеного водою молока. Так, цільне молоко має опір – $1,75 \cdot 10^6$ Ом·мм²/м; молоко 10% з умістом води – $1,89 \cdot 10^6$ Ом·мм²/м; 20% води – $2,07 \cdot 10^6$ Ом·мм²/м; 30% води – $2,16 \cdot 10^6$ Ом·мм²/м; 40% води – $2,27 \cdot 10^6$ Ом·мм²/м; 50% води – $2,53 \cdot 10^6$ Ом·мм²/м. У процесі дослідження ми визначили, що коли молоко більш розведене, то його питомий опір більший за значенням і навпаки.

Приєднавши електролітичну ванну з цільним молоком до вольтметра ми встановили, що стрілка прибору ворухнулася й показала певне значення (1 В). Це означало, що наша установка стала працювати як гальванічний елемент.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Отже, на підставі ґрунтовного аналізу поставлених експериментів дійшли висновків:

- опір молока під час скисання зменшується і має однакове значення для всіх порцій із різним умістом жиру;

- більш розведене молоко має питомий опір більший за значенням;

-молоко можна використовувати як гальванічний елемент.

Даний спосіб визначення зміни фізичних параметрів молока (електричного опору) може з великим успіхом використовуватися вдома та в промисловості для визначення якості продукту. Удосконаливши наше дослідження, молоко можна в майбутньому використовувати як нове (альтернативне) джерело енергії, як гальванічного елементу (наприклад, для примітивного освітлювального приладу – ліхтарика).

Література

1. Кургенев П. Качество молока // П.В. Кургенев [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.isuct.ru/e-lib/sites/default/files/oht19052010.pdf>
2. Мухин В. Окислительно-восстановительные процессы: уч. пособ. / В.А. Мухин. – Омск: ОмГУ, 2009. – 184с.
3. Твердохлеб Г. Технология молока и молочных продуктов / Г.В. Твердохлеб [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.books.ru/books/tekhnologiya-moloka-i-molochnykh-produktov-232724/>
4. Робинсон Р. Растворы электролитов / Р. Робисон – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_coliers

Бабенко О.

*кандидат педагогічних наук, директор Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької області*

Набієва Е.

*учениця ІІ класу філологічного напрямку навчання за профілем «іноземна
філологія» Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради
Донецької області*

УДК 393.94:398.838(477.62)

ИНТЕГРАЦИЯ ПОХОВАЛЬНЫХ ПЕСЕНЬ БОЙКІВ У ФОЛЬКЛОРНО- ЭТНОГРАФИЧНУ СИСТЕМУ ПІВНІЧНОЇ ДОНЕЧЧИНИ

Статтю присвячено проблемі дослідження й збереження українського фольклору, зокрема такого фольклорного жанру, як поховальні пісні західноукраїнського субетносу – бойків, депортованих 1951 року на територію Східної України. Досліджено історичні, етнологічні й фольклористичні аспекти процесу інтеграції поховальних пісень бойків у фольклорну систему Північної Донеччини.

Ключові слова: *поховальний обряд, поховальні пісні, бойки, трансформації поховальних пісень.*

Бабенко О.

кандидат педагогических наук, директор Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

Набиева Э.

ученица 11 класса филологического направления обучения по профилю «иностранная филология» Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

ИНТЕГРАЦИЯ ПОХОРОННЫХ ПЕСЕН БОЙКОВ В ФОЛЬКЛОРНО-ЭТНОГРАФИЧЕСКУЮ СИСТЕМУ СЕВЕРНОЙ ДОНЕТЧИНЫ

Статья посвящена проблеме исследования и сохранения украинского фольклора, в частности такого фольклорного жанра, как похоронные песни западноукраинского субэтноса – бойков, депортированных в 1951 году на территорию Восточной Украины. Исследовано исторические, этнологические, фольклористические аспекты процесса интеграции похоронных песен бойков в фольклорную систему Северной Донетчины.

Ключевые слова: похоронный обряд, похоронная песня, бойки, трансформации похоронных песен.

Babenko O.

Candidat of Pedagogical Sciences, the top academic degree teacher, Director of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council Donetsk region

Nabieva E.

student 11 class of philological direction of teaching of Slavyansk pedagogical lyceum Slavyansk city council Donetsk region

THE INTEGRATION OF BOYKIS' FUNERAL SONGS INTO THE FOLKLORE SYSTEM OF NORTHERN DONETSK REGION

The article is dedicated to the development of the problems of preservation of the traditions' subethnic culture of western ukrainians, mainly, funeral songs of boykis', who were deported in 1951 to the territory of Eastern Ukraine. It is investigational historical, ethnologic, folklore aspects of the integration of boykis' funeral songs into the folkloric system of Northern Donetsk Region.

Key words: funeral songs, funeral ceremony, boykis', transformations of boykis' funeral songs.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку української держави, коли суспільство звернулося до проблем національної культури, збереження традицій українського етносу, першочерговими є завдання глибокого дослідження витоків і першоджерел українського народу, зокрема його багатой фольклорної спадщини.

Комплексні фольклорно-етнографічні дослідження, що проводяться протягом 2005-2009 рр. на території сіл Слов'янського, Олександрівського районів Донецької області пошуковими групами Слов'янського педагогічного ліцею дали можливість ґрунтовно дослідити фольклорну прозу і поезію Донеччини, описати маловідомі раніше факти історії нашого регіону. До таких розвідок, зокрема, належить опис етнокультурної ситуації, що склалася на території Донецької області внаслідок примусового переселення сюди західних українців у 1951 році, що ввійшло в історію українського народу під назвою «Акція-51».

Необхідність детального опису фольклорного матеріалу, що з'явився на території Донеччини внаслідок депортації українського субетносу – бойків, – його трансформації упродовж понад п'ятдесяти років зумовила *актуальність проблеми, висвітленої у цій статті.*

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Проблема докладного вивчення інтеграції фольклору бойків у фольклорно-етнографічну систему Північної Донеччини логічно впливає з дослідження історичних подій депортації західних українців на території Південної та Східної України періоду лютого-жовтня 1951 р. Цій темі присвячено наукові праці Н. Кляшторної [1], Ю. Сливки, О. Юристовського [5], що дають можливість детально проаналізувати процес переселення бойків на землі Донецького регіону.

Після Другої світової війни популярним вирішенням проблеми національних меншин в європейській політиці стали так звані «трансфери населення» (обміни). О. Юристовський, аналізуючи умови і наслідки Договору між СРСР і Польською Республікою про обмін ділянками державних територій від 15 лютого 1951 р., який був заявлений тодішніми радянськими урядовцями як «новий акт братньої допомоги», «результат взаємовідносин нового типу», зауважує, що за Договором СРСР взамін на запаси нафти і природного газу отримав ще не розроблені пласти кам'яного вугілля. Але паралельно радянські правителі розв'язали проблему «залюднення» рідкозаселених степів України – Сталінської (нині Донецької), Херсонської, Миколаївської, Одеської областей, «по-радянськи» розв'язавши й національне питання – денаціоналізувавши, русифікувавши переселенців (бойків) [5, с. 242]. До прихованих причин депортації, на думку О. Юристовського, належать сподівання компартійно-кадебістського режиму на ліквідацію соціальної бази українського підпілля.

Колишні депортовані досліджуваних нами сіл Михайлівка, Яковлівка Олександрівського району Донецької області згадували, що, переїхавши на

нове місце, вони опинилися в *абсолютно нових побутових, релігійних, культурних умовах*. Місцеві жителі інакше одягалися, сповідували православну християнську віру, у той час як переселенці були греко-католиками. До того ж для Донецького регіону радянського періоду характерними були атеїстичні настрої, що унеможливило побудову храмів і організацію повноцінного функціонування церкви депортованих. Звичними ремеслами бойків були ткацтво, тваринництво, чому сприяли місцеві кліматичні умови. Натомість для Північної Донеччини характерним було хліборобство, вирощування городини. Збереглися свідчення переселенців про різний рівень побутової культури бойків і східняків, зокрема, про відсутність традиції вживання горілки бойками, відсутність спиртних напоїв у поховальному обряді бойків тощо.

Усе вищезазначене дає змогу зробити висновок, що 1951 р., унаслідок проведеної на території України депортації населення Івано-Франківської і Львівської областей, відомої як «Акція-51», відбулася спроба знищення бойків – субетнічної групи українського народу, що вирізнялася певними рисами традиційно-побутової культури.

Формування цілей статті (постановка завдання). *Метою статті є аналіз історичних, етнологічних, фольклорних аспектів проблеми інтеграції поховальних пісень бойків у фольклорно-етнографічну систему Північної Донеччини, опис і аналіз фольклорного матеріалу за результатами польових досліджень, проведених у селах Михайлівка, Яковлівка Олександрівського району Донецької області, куди 1951*

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Дослідження *поховальних пісень як жанру українського фольклору* безпосередньо пов'язане з ґрунтовним вивченням поховального обряду як одного з найдавніших прошарків української, слов'янської, європейської культур.

Українська поховально-поминальна обрядовість стала об'єктом уваги етнографів із XIX ст. завдяки своїм консервативності, сталості форм та трактуванням сенсу обрядодій. Уперше специфіка особливостей поховальної обрядовості була зафіксована мандрівниками, а з XVI–XVII ст. нею зацікавлюються вже письменники, а згодом – і науковці-етнографи, фольклористи. Із середини XX ст. сфера поховальної обрядовості в спеціалізованій літературі розглядалася як під час дослідження етнографічних особливостей окремих регіонів, так і як окрема проблема (роботи Н. Велецької, С. Ульяновської та ін.). Значущими для визначення ролі і місця голосінь, поховальних пісень у поховальному обряді українців є сучасні праці С. Мишанича [3], В. Єр'оміної.

Перші писемні джерела, що засвідчують факт індивідуального виконання голосінь як частини поховального обряду сягають X-XII ст. І хоча голосіння широко використовувалися й поза обрядом поховання (голосили з приводу неврожаю, важкої хвороби, сирітської долі, примусового заміжжя, самотності старості), найпоширенішим різновидом жанру є поховальні голосіння. Саме вони, на думку С. Мишанича, є ключовим жанром для розуміння генезису, поетики й стилю народної ліричної пісні, українських дум і балад [3, с.149].

Фольклористи (Г. Волков, М. Новосад [4], С. Мишанич [3], О. Семенов) зауважують, що *голосіння – плачі, тужіння, заводина, йойкання, похоронні, поховальні пісні* – (в науковій літературі немає чіткого розмежування кожного з наведених термінів) – це елемент родинно-обрядової творчості; народнопоетичні твори, пов'язані з похоронним обрядом; складне багатоконпонентне, сформоване історично явище, окремі елементи якого можуть відноситися до різних епох, формацій і відбивати різні стадії художнього мислення народу У їх основі лежать стародавні уявлення про те, що померлий продовжує існувати в невідомому далекому краю, але його зв'язок з оточенням, у якому він перебував до смерті, триває. Голосіння нагадують поетичний некролог, де померлий виступає перед живими як ідеал. М. Новосад зауважує, що голосіння побутує тільки як складова частина (ланка) того чи іншого обряду або екстремальної життєвої ситуації. Поза цим його функції та існування уявити в народному житті неможливо [4].

Становлення індивідуальної форми голосінь розпочалося, на думку С. Мишанича, зі втратою ними магічної функції, тобто у період їх відносного відриву від обряду поховання [3, с. 167], що відбулося ще в давні часи, коли голосіння зазвучали на поминках. Це й спричинило появу різних за формою й змістом голосінь (зокрема, виникнення поховальних (або похоронних) пісень). Дослідженнями початку ХХ ст. засвідчене, крім того, широке введення до репертуару плачок *псалмів*, які співаються над померлим. Спираючись на дослідження М. Грушевського, Ф. Колесси, С. Мишаничем схарактеризовано основні мотиви, використовувані у поховальних піснях [3].

В основі поховальних пісень – жива розмовна мова, переважно побутова лексика. Серед художніх засобів таких пісень учені виділяють різноманітні *повтори окремих рядків, слів, алітерації та асонанси, зіткнення тощо; ліричні звертання (до Бога, долі, близьких людей, природи); постійні епітети, порівняння, поодинокі метафори, метонімії, синекдохи, гіперболи, літоти; традиційні паралелізми; образи-символи*.

Важливою жанровою особливістю поховальних пісень є вживання в них поетичної символіки. У похоронних піснях традиційним є набір символів *дорога, гості*. Дорога – це головна категорія простору між “своїм” і “чужим” світом, серцевина переходу із одного світу в інший, оскільки саме через її посередництво відбувається роз’єднання двох сфер (у нашому випадку – життя земне і потойбічне: позаду залишається земне). Обов’язковим компонентом, зв’язаним у народній свідомості з дорогою, є гості. Так, у похоронному ритуалі померлий іде дорогою в гості на той світ, де її чекає вічне життя. Різні символи означають не лише певні образи, але й виступають виразниками того чи іншого почуття, створюючи певний емоційний колорит [2].

Жанрова специфіка поховальних пісень проявляється у вживанні *звертань*, які використовуються тут значно ширше, ніж у інших жанрах фольклору. Звертання посилюють емоційність виражених думок і почуттів, які висловлюються на адресу певної особи. Характерним є досить широке вживання *порівняльних зворотів*. Розгортання метафоричного контексту активізує образ порівняння, він набуває додаткової виразності, наочності, дає поштовх для розвитку подальших асоціацій. Крім того, частим є вживання *повторів, тавтологічних виразів, синтаксичного паралелізму, риторичних запитань, вигуків* та інших прийомів традиційної пісенної стилістики [2].

Аналіз наукових праць з етнології, теорії фольклору та його жанрів дав нам змогу прокласифікувати фольклорний матеріал, зібраний у результаті власних польових досліджень, більш точно охарактеризувати змістові, стильові, стилістичні нюанси досліджуваних пісень.

У процесі польових досліджень, зроблених нами упродовж вересня – грудня 2009 року в селах Михайлівка, Яковлівка Олександрівського району Донецької області, де нині проживають депортовані в 1951 р. представники Бойківщини, було зібрано й записано 11 пісень. Зміст 8 пісень дає змогу визначити їх як *поховальні пісні*, зміст двох пісень визначено нами як церковні пісні – псалми. Фольклорний матеріал записувався на відеокамеру (у деяких випадках паралельно велися записи на папір) з паспортизацією місця, часу, даних про виконавця, з наступною розшифровкою записів, де максимально збережена вимова виконавця, характерні для його діалекту фонетизми, лексеми й синтаксис.

Респонденти С.Геряк, К.Лило зазначають, що звичай «співати при труні» на Бойківщині поширений був значно ширше, ніж на Донеччині, для якої в радянський період досить характерними були атеїстичні настрої, що унеможливило виконання «божественних, церковних пісень». Однак у фольклорній спадщині східняків зберігся звичай виконувати при

труні саме «церковні пісні». На сьогодні жодне поховання в означених селах не обходиться без виконання поховальних пісень жінками, що належать до різних етносів українського народу, але вже давно живуть однією родиною і мають спільний фонд «похоронних пісень», що поповнюється під час спілкування, запрошення «співати над покійником в інше село», спілкування з «нашим, западенським, батюшкою» (бойки відвідують греко-католицьку церкву – прим. наша), що спеціально приїхав із Західної України і радить своїм прихожанам співати деякі пісні (церковного змісту) над покійником.

Зібрані нами в процесі польових досліджень пісні мають **характерні для поховальних пісень мотиви**:

– прохання не вмирати, повернутися до родини:

Прийди, мамо рідна, верни на хвилину,

Нам тяжко без тебе, ми любим тебе («Зібралась родина...»);

– докори за те, що небіжчик осиротив родину:

А хто ж зі мною стане сиротою?

Я сама на світі, як билина, стою («Страдальня мати»);

– величання покійника:

Моя ти підпоро, мій ти світе ясний («Страдальня мати»);

Матусю рідненька, квітó найдорожча («Зібралась родина...»);

– опис труни, гроба (*темна домовина, кіндровая труна, темний гріб, чотири дошки, сумна труна, тверде ложе*):

Ой, яка темна твоя могила

І яка тяжка твоя земля! («Ой, тату-тату...»);

– сумування покинутих родичів:

Прийду до хати – тебе немає,

Гляну в подвір'я – тебе нема.

Ой, тату-тату, а хто ж засяде

На твоє місце біля стола?.. («Ой, тату-тату...»);

– відчай батьків, що втрачають дітей:

Я тебе купала гіркими сльозами,

Стерегла я тебе перед ворогами.

А нині плачу, бо тебе вже трачу,

Що тя, любий сину, більше не побачу («Страдальня мати»);

– вислів відчуття про неможливість повернення померлого до життя:

Ти своїй матінки навіки не знайдеш («Забриніли ріки»);

Прийти я не можу, бо тіло зарите

Глибоко в сирії землі («Зібралась родина...»).

Разом із тим мотиви зібраних пісень порівняно з центральними мотивами поховальних пісень, виділеними М. Грушевським, Ф. Колесою, мають **ряд особливостей**:

– усі вони змальовують перехід душі покійника до Бога, тобто мають чітке релігійне спрямування, що насамперед пояснюється глибокою релігійністю бойків;

– у піснях відсутній мотив сподівання на світле життя душі після смерті – навпаки, згадується, що *«душа піде на вічні муки»*;

– пісні описують обряд поховання («Кажуть люди, що я умру», «Святий Боже, святий кріпкий»);

– деякі пісні спрямовані на конкретного адресата: *сина* («Страдальна мати»), *матір* («Зібралась родина вся біля могили»), *сироту* («Забриніли ріки...»), *батька* («Ой, тату-тату...»), причому залежно від обставин плачки замінюють в піснях образи батька-матері («Зібралась родина вся біля могили»);

– деякі пісні виконуються *від імені померлого* («Святий Боже, святий кріпкий...»), «Кажуть люди, що я умру», «Прощавай, родино»).

Зміст пісень *«Нікого не бачу із учеников», «Святими ногами із храма виходив»* дають змогу визначити їх як церковні пісні поховальної тематики – *псалми*, що підтверджено визначення їх самими респондентами як *псалмів*. Вони чітко вирізняються використанням російських калюк, змістом, що свідчить про їх належність до фольклорного фонду Східної України; у деяких інших піснях також знаходимо зразки зросійщеної лексики (*спасенія, колеги, останеться, обіди*), що увійшла в тексти пісень упродовж 60-ти років побутування їх на Донеччині.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, на підставі ґрунтовного аналізу фольклорного матеріалу можемо зробити *висновки*: 1) поховальний фольклор побутує на території с. Михайлівка, Яковлівка Донецької області; 2) фонд досліджуваних поховальних пісень суттєво поповнився внаслідок інтеграції у фольклорно-етнографічну систему Північної Донеччини поховальних пісень бойків, примусово переселених на територію Донеччини в 1951 році; про належність цих пісень до фольклорної спадщини етносу бойків свідчать особливості тематики, фонетичні особливості їхнього виконання, 3) поховальні пісні депортованих бойків упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. зазнали трансформацій, що підтверджує наявність у текстах пісень російських калюк, фонетизмів;

у фольклор бойків увійшли пісні, які за своєю тематикою суттєво відрізняються від етнічних поховальних пісень Бойківщини.

Література

1. Кляшторна Н. Акція-51. Останні свідки / Н.О. Кляшторна [Передмова О. Юристовського. Післямова Д. Петречко]. – Вінниця: ДП «ДКФ», 2006. – 232 с.: іл.
2. Мельников П. (Андрей Печерский). В лесах: В 2 кн. / П.И. Мельников – Кн. 1. – Минск: Беларусь, 1977. – 621 с.
3. Мишанич С. Фольклористичні та літературознавчі праці: у 2 т. / С. Мишанич – Донецьк: Донецький національний університет, 2003. – Т.1. – 2003. – 558 с.
4. Новосад М. Народнопісенні традиції в контексті соціокультурного буття українців / М.Г. Новосад // Культура і сучасність: Альманах. – К.: Міленіум, 2007. – №2. – 211.
5. Юристовський О. З історії депортації населення українських бескидів // О.І. Юристовський [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vnv/2008_10/241-251.pdf

Падалка Р.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Слов'янського державного педагогічного університету

Дудіна О.

учениця II класу філологічного напрямку навчання за профілем «іноземна філологія» Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської місії ради Донецької області

УДК 81'373.23:821.161.2.09

АНТРОПОНІМІКОН ТВОРІВ Г.КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА ЯК МОВНИЙ КОД ДОЛІ ГЕРОЇВ

У статті доведено, що сучасна українська літературна мова являє собою складну систему, яка складається з низки окремих підсистем, серед яких належне місце посідає антропонімія. Патроніми посідають належне місце в характеристиці персонажів творів Григорія Квітки-Основ'яненка, бо доповнюють відомості про них, разом з іменами та прізвищами.

Ключові слова: антропонім, апелятив, прізвище, семантичні групи, формант.

Падалка Р.

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка и литературы Славянского государственного педагогического университета

Дудина О.

ученица 11 класса филологического направления обучения по профилю «иностранный филология» Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

АНТРОПОНИМИКОН ПРИЗВЕДЕНИЙ Г.КВИТКИ-ОСНОВЬЯНЕНКА КАК ЯЗЫКОВОЙ КОД СУДЬБЫ ГЕРОЕВ

Содержание статьи доказывает, что современная украинская литература есть сложной системой, среди которой одно из важных мест занимает антропонимия. Патронимы и имена характеризуют персонажей произведений Григория Квитки-Основьяненко, потому как дополняют сведения о них.

Ключевые слова: антропоним, апеллятив, семантические группы, фамилия, формант.

Radalka R.

Candidate of Sciences, an Associate Professor of the department of Ukrainian language and literature of Slovyansk State Pedagogical University

Dudina O.

student of the 11 class of philological direction of teaching of Slavyansk pedagogical lyceum Slavyansk city council in Donetsk region

ANTHROPONIMIKON OF KVITKA-OSNOVYANENKO'S WORKS AS A LANGUAGE CODE OF THE DESTINY OF THE CHARACTERS

Modern Ukrainian language is a complicated system that consists of a number of separate subsystems. Anthroponimiya takes a prominent place among them. Names and surnames of Kvitka-Osnovyanenko's characters describe them giving additional information about people.

Key words: anthroponym, semantic group, surnames, formant, appellative.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Імена людей, як і певні географічні назви, що виникли саме на ґрунті імен, є, можливо, одним із найдавніших прошарків української мови. Власні імена та прізвища є, безсумнівно, своєрідним дзеркалом, у якому відбиваються певні риси характеру людини, її внутрішній світ, поведінка і навіть доля. Думаємо, що така зацікавленість людськими іменами не є випадковою й пояснюється, очевидно, дослідженням взаємозв'язку імені й людської долі, що є доволі актуальним у новітній період. У статті вперше виділено й описано лексико-семантичне значення імен та прізвищ у творах Квітки-

Основ'яненка в контексті особистісних характеристик персонажів; її результати мають значення для подальшого вивчення української антропонімії й ономастики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Найвідомішими дослідниками людських імен є: Б.М.Ажнюк, С.П.Бевзенко, І.В.Глинський, В.О.Івашко, А.П.Коваль, Л.Т.Масенко, Р.І.Осташ, Г.П.Півторак, Ю.П.Тараненко, Й.Ю.Федас, П.П.Чучка, Л.М.Щетинін та інші.

Так, зокрема, Б.М.Ажнюк досліджував українські власні назви в англійському написанні, С.П.Бевзенко займався старокиївською антропонімією, І.В.Глинський розглядав ім'я в контексті особистісних характеристик людини, В.О.Івашко подав певні поради, як вибирати ім'я. Цікаву розвідку про імена (їх пригоди) здійснив А.П.Коваль, Р.І.Осташ – про типи імен за походженням, Г.П.Півторак – про історію власних імен, а Й.Ю.Федас – про красу імен.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті – показати вплив імен та прізвищ на особистісні характеристики персонажів у творах Григорія Квітки-Основ'яненка, а також довести значущість прізвищ та імен під час аналізу художнього твору.

Мета роботи зумовлює виконання таких **завдань**:

- виявити основні джерела походження українських прізвищ;
- з'ясувати лексико-семантичне значення імен та прізвищ у творах Григорія Квітки-Основ'яненка;
- показати взаємозв'язок між іменем, прізвищем та головними рисами характеру персонажів творів Квітки-Основ'яненка.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Квітка-Основ'яненко надав персонажам своїх творів такі імена та прізвища, які викликають певні емоції в читача, формують певне ставлення до персонажа. Можна сказати, що письменник звертався до значення імен та прізвищ, щоб передати внутрішній світ персонажа та показати вплив імені на його долю. Прокоментуємо це на прикладі творів талановитого письменника.

У повісті «Маруся» головний персонаж твору – Наум Дрот. Працьовитий, мудрий, набожний, чесний, дотримується всіх народних звичаїв та обрядів. Ім'я Наум має давньоєврейське походження, й означає: *той, хто розраджує розрадник*. Наум – давньоєврейський пророк. Люди з таким іменем – гарні чоловіки, уміють любити й

підтримувати, біля них завжди відчуваєш себе захищеним. Прізвище ж означає силу, у цьому випадку силу волі чоловіка. Наум твердо вірить, що Бог змилується над ними й буде щастя, працює. Після смерті єдиної дочки Наум розуміє свою безвихідь, що вже не вдіє нічого, горю не допоможе сльозами, залишається попросити в Господа милості, сили пережити таку велику втрату. Він, дійсно, як той металевий дріт, збирає всі сили і йде по життєвому шляху далі. Це перший доказ того, що ім'я та прізвище відіграють у житті людини важливу роль.

Настя – дружина Наума – роботяща, слухняна, добра жінка, гарна господиня. Настя – ім'я давньогрецького походження, що *воскресіння*, повернення до життя. Це жінка гарна, добра душею, віддає себе дітям, любить чоловіка й чудово з ним живе. І коли з'являється на світ донечка, відбувається воскресіння душі Насті, воскресіння її почуттів, адже збулась мрія – вона стала матір'ю, повертається до життя, бо є задля чого жити. Тобто ім'я, надане з дитинства, вплинуло на долю героїні, передбачило кожний крок і призвело до того, що сталося повернення, воскресла душа бідної жінки по народженню дитини, любої Марусеньки.

Маруся є центральним образом повісті. У її духовному світі найважливіше – почуття, настрої. Вона приймає всі страждання як Богом визначене випробування. Ім'я Маруся є варіантом імені Марія, має українське походження, означає *піднесена*. Вона довкола себе розливає тепло, біля якого постійно гріються люди, що потребують уваги та щирих почуттів. Чому ж так сталося? За що було покарано дівчину? Відповідь – в імені. За Біблією, Марія – матір Божа, пройшла через страждання заради свого сина. Доля випробувала її, та вона гідно пронесла свій хрест і була нагороджена. Мабуть, саме таку долю автор хотів показати нам в образі Марусі. Маруся помирає через хворобу, так і не відчувши почуттів кохання та щасливого родинного життя. Маруся не забуває Бога, навіть на смертному одрі просить Божої милості. І Бог начебто змилується над нею та забирає у свою обитель, підносить її на небеса, залишаючи на землі спогади людей про Марусю як дівчину, добру, розумну, милу.

Ідеальній дівчині – ідеальна пара: вродливий і розумний хлопець Василь, що означає величний, царський. Мабуть, автор надав герою таке ім'я, щоб показати величність його вчинків у коханні до Марусі. Василь несе все життя спогади про велике кохання, так і не одружившись ні з ким.

Якщо зважити на генетично-стилістичний аспект, то характерним є те, що майже всі прізвища героїв Квітчиних творів утворені від загальноживаних слів, які використовуються в простонародній мові, у розмовному стилі.

Саме тому так привертає увагу прізвище одного з головних героїв твору – *Забрьохи*. Для повного доказу того, що автор саме таку людину хотів змалювати у творів, звернемося до наукових джерел і визначимо, що ім'я *Микита* – давньогрецького походження й означає «переможець». Цікаво, що такі егоїстичні люди не люблять, щоб ними командували, їм заперечували. Вони наполегливі лідери, не можуть ні до чого й ні до кого пристосуватися й не терплять вищості. Не мають друзів, а це повністю відповідає рисам характеру нашого героя. Тепер звернемося до генетичного аспекту прізвища. Часто в народі можна почути: «Який же ти забрьоханий!». Слово «забрьоханий» має значення «забруднений», «заяложений». У його образі змальоване типове самодурство, жорсткість, хабарництво. Це теж є основою прізвища, бо ці риси закладені у внутрішній суті *Забрьохи*.

Автор додав до прізвища певну морфему (значущу частину слова), яка несе велике семантичне наповнення. Якщо на початку «*Конотопської відьми*» ми бачимо не *Забрьоху*, а *Забрьошенка*, який лише одержавши батькову посаду й разом з нею вищий соціальний статус, позбавляється надалі патронімічного суфікса **-енко**, що додавався до батьківського прізвища, і «став він із *Забрьошенка* вже й сам *Забрьоха*», тобто, суфікси несуть певне семантичне навантаження.

Сотенний писар *Прокіп Ригорович Пістряк* змальований сатирично. У нього по батькові – *Ригорович* – зменшувальне від *Григорович*. Мабуть, автор підкреслив так його недотепність, невченість. Учення писаря – це пустота, бо його ніхто не може зрозуміти, тому вченість його нічого не варта.

Привертає увагу й прізвище пана *Халявського*. Воно утворене від іменника «халява». Звісно, від такої людини теж чекати щось гарного неможливо. Ми одразу відчуваємо ставлення автора до *Дем'яна Омеляновича*. Прізвище утворено лексико-семантичним способом, відноситься до групи прізвищ, які означають частину одягу та взуття. У цьому випадку «халява» є в чоботі, вона велика й падає в будь-який бік, незалежно від того, хто вбуває чобіт. Пан *Халявський* змальований як людина, якій завдяки відьмі вдалося одружитись не думавши, не гадавши, так би мовити «на халяву».

Прізвище *Зубиха* дозволяє нам уявити бабусю з агресивним характером, яка під час досягнення своєї мети перегризе все, що завгодно. Генетично прізвище *Зубиха* походить від прізвиська, яке часто давали людям на селі за їхні фізичні та психічні вади. Ще можна зробити припущення щодо характеру людини, адже за повістю ми знаємо, що *Явдоха* наробила всім лиха, тобто «усім зуби показала, всіх покусала».

У комедії «Шельменко-денщик» використано імена та прізвища, які теж несуть певне семантичне навантаження. Так, прізвище Шельменко утворено від іменника «шельма» й називає людину, здатну до шахрайства, хитру, винахідливу. Саме таким є *Шельменко*. Це денщик, який робив різні «винаходи», навіть вдавався до брехні й зміг обвести всіх довкола пальця та одружити молодят.

Ще один персонаж твору офіцер *Скворцов*. Прізвище його походить від назви птаха – «скворця». Він настільки був закоханий, що говорив слова, немов співав пісню, радісно щебечучи, тільки б погодилась його кохана на шлюб.

Не менш цікаве прізвище *Шпак*. Його носить багатий поміщик. Це безглузда людина, позбавлена будь-яких позитивних якостей характеру. Прізвище *Шпак* походить від іменника, що називає птаха. Ми знаємо, що шпаки тягнуть все до свого житла, пихаті й ненажерливі. Таким і є наш персонаж.

Героїня повісті «Козир-дівка» *Ївга* – за твором смілива, вольова селянська дівчина, яка не мириться з обставинами й сама прагне вплинути на них. Їм'я прибуло до нас із Греції. Відомо, що цей антропонім означає «благородна». Благородність *Ївги* полягає в тому, що вона йде за бідним безродним хлопцем на край світу, попри те, що він хотів вкрасти батькові гроші. Крім цього, любить його надалі, прагне визволити його з неволі.

Батько *Ївги* – *Трохим Макуха*. Ім'я це має грецьке походження й означає «годувальник», «вихованець». *Трохими* ліниві, у міру неслухняні, не здатні оцінити себе з боку: «у чужому оці пилінку помітять, у своєму дровини не побачать». Колорит доповнює прізвище героя. *Макуха* має таку властивість: коли її розпарюють водою, розбухає: чим більше води, тим більше розбухає. Проведемо паралель з характером *Макухи*. Трохим жив небідно, бо любив гроші. Чим більше їх було, тим краще, бо це гріло душу. Але, не дивлячись на це, не міг він ладу дати господарству. Спочатку жінка керувала, тоді *Ївга* стала, бо якщо довірити батькові, усе б давно пропало.

Бідний *Левко* «був і обмитий, і обпатраний, щонеділі була й сорочечка біленька, і буханець м'якенький, на зиму були й чобітки, і хоч старенький, та був і кожушок». Можливо, його бідність стала причиною того, що *Левко* потрапляє в таку халепу: його ув'язнюють. З одного боку, якимось автор ставиться з почуттям жалю до *Левка*, а з іншого боку, наче сердиться на його мовчання. Ім'я *Левко* – зменшене від імені *Лев*.

Ще один доволі цікавий аспект містить назви дівчат за батьком, які активно функціонують у творах Квітки-Основ'яненка. Очевидно, автор добре знав, що наймення дочок по Україні побутували в одній формі, утворюючись від імені, прізвиська чи назви професії батька за допомогою

суфікса **-івна**, тому в його творах функціонують такі назви дівчат, як *Одарка Макотрусівна* (ім'я по батькові за родом діяльності батька), *Пазька Левусівна* (патронім за ім'ям батька), *Маруся Дротівна* (патронім за прізвиськом), *Явдоха Горшковозівна* (патронім за назвою професії).

Отже, сучасна українська літературна мова являє собою складну систему, яка складається з низки окремих підсистем, серед яких належне місце посідає антропонімія.

Імена і прізвища розкривають історію роду, впливають на життя й долю людини, відображають внутрішній світ особистості. Ця думка підтвердилася в процесі нашого дослідження [1; 4]. На прикладі творів Григорія Квітки-Основ'яненка ми ще раз переконалися в тому, що ім'я, ім'я по батькові та прізвище – це невелика словесна формула, що становить ніби окремий код кожної людини, поряд з її генетичним та мовним кодом. Інформація, закладена в тому чи тому антропонімі, є дуже суттєвою під час розкриття психолого-особистісних характеристик як окремої людини взагалі, так і літературних персонажів зокрема. Тому не випадково, на наш погляд, автори художніх творів зверталися й звертаються до антропонімів як до одного із засобів створення характеру літературного персонажу [1; 4].

Спостереження показали, що всі імена, обрані автором для персонажів власних творів, тісно переплітаються з їх діями-вчинками, певними рисами характеру. Квітка-Основ'яненко доволі матеріально іменує своїх персонажів, тому не випадково читач, пізнаючи сутність змальованої у творі людини, отримує вже доволі вичерпну інформацію з її імені, імені по батькові чи прізвища. Крім цього, антропоніми у творах названого автора – це жива історія, що пов'язує нас із культурою, поетичною мовою, ментальністю нашого народу.

У процесі дослідження виявлено основні джерела походжень українських прізвищ; з'ясовано лексико-семантичне значення імен та прізвищ у творах Г. Квітки-Основ'яненка; показано взаємозв'язок між антропонімами та рисами характеру персонажів у творах Квітки-Основ'яненка; показано значущість антропонімів при аналізі художнього твору.

Антропоніми, використані Г.Квіткою-Основ'яненком, перебувають у тісному взаємозв'язку з особистісними характеристиками його персонажів, а тому відіграють важливу роль у розкритті моральних цінностей того чи того персонажа. У власних найменуваннях людей, які функціонують у творах названого письменника, відображається широке побутування загальних назв недорослих, молодих осіб і синів із суфіксом **-енко (-єнко)** і **-ук (-юк), -чук**. У низці антропонімів творчості Григорія Квітки-Основ'яненка знайшли свій вияв народні найменування заміжніх жінок.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок у цьому напрямку. Результати дослідження увиразнюють думку про те, що антропоніми є невід'ємною складовою частиною лексичної підсистеми в системі національної мови, а також містять низку ознак, які властиві лексиці взагалі й антропонімії зокрема.

Антропонімікон літературної спадщини видатного українського письменника Квітки-Основ'яненка є складовою частиною загальнонародної антропонімної підсистеми в системі сучасної української літературної мови.

Ця праця є своєрідною складовою частиною тієї великої роботи, якої потребує збирання, систематизація й дослідження того багатого й значеннєвого матеріалу, що його містить історичний і сучасний український антропонімікон.

Література

1. Белей Л.О. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVII – XX ст. : дис. ...кандидата філол. наук: спец. 10.02.01. / Л.О.Белей. – Ужгород, 1996. – 393 с.
2. Глинський І.В. Твоє ім'я – твій друг / І.В. Глинський. – К. : Веселка, 1985. – 238 с.
3. Горбаневский М.В. В мире имен и названий / М.В. Горбаневский. – М. : Знание, 1987. – 208 с.
4. Железняк І.М. До історії українських прізвищ / І.М. Железняк // Мовознавство. – 1976. – № 5. – С.65-72.
5. Квітка-Основ'яненко Г.Ф. Вибрані твори / Г.Ф.Квітка-Основ'яненко. – К.: Дніпро, 1987. –312с.

Кравець О.

*старший учитель, учитель історії Слов'янського педагогічного ліцею
Слов'янської міської ради Донецької області*

Хаблак Д.

*учень II класу природничо-математичного напрямку навчання ліцею
Слов'янської міської ради Донецької ради Донецької області*

УДК 94(477.62):[341.485]”19”

ГОЛОД 1946-1947РР. НА ТЕРИТОРІЇ ДОНЕЧЧИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)

Статтю присвячено дослідженню проблеми повоєнного голоду 1946-1947 рр. на Донеччині як соціальної, економічної, політичної проблеми України того часу. Дослідження виконане у тому числі на основі свідчень респондентів-очевидців тих подій.

Ключові слова: повоєнний голод, продовольча політика держави, соціальні настрої, свідчення очевидців.

Кравець Е.

*старший учитель, учитель истории Славянского педагогического лицея
Славянского городского совета Донецкой области*

Хаблак Д.

*ученик 11 класса естественно-математического направления обучения
Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой
области*

ГОЛОД 1946-1947 ГГ. НА ТЕРРИТОРИИ ДОНЕТЧИНЫ (ПО МАТЕРИАЛАМ ПОЛЕВЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ)

Статья посвящена исследованию проблемы послевоенного голода 1946-1947 гг. на Донетчине как социальной, экономической, политической проблеме Украины того времени. Исследование выполнено в том числе на основе свидетельств респондентов-очевидцев тех событий.

Ключевые слова: послевоенный голод, продовольственная политика государства, социальные настроения, свидетельства очевидцев.

Kravets O.

*Senior teacher, teacher of History of pedagogical lyceum of Slavyansk city
council in Donetsk region*

Hablak D.

*student of the 11 class of mathematical direction of teaching of Slavyansk
pedagogical lyceum Slavyansk city council in Donetsk region*

THE FAMINE OF 1946-1947 ON THE TERRITORY OF DONETSK REGION (ON MATERIALS OF FIELD STUDIES)

The article deals with the problems of the postwar famine of 1946-1947 in Donetsk region as a social, economic and political problems of Ukraine during that time. The study was performed including evidences based on the responses of witnesses of those events.

Key words: postwar famine, food policy of the state, social attitudes, eyewitness.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Повоєнний період є одним із ключових етапів історії радянського державного устрою і суспільства. Ці роки залишили практично без змін політичну й економічну системи в СРСР. Населення країни увійшло в мирне життя, сподіваючись, що за порогом війни залишилось усе найстрашніше і важке. Однак ейфорія перемоги з ідеологізацією мирного існування була розвіяна реальними життєвими обставинами. 1946–1947рр. в Україні стали роками голоду.

Тема голоду 1946–1947рр. в радянські часи замовчувалася, через що науковцям була недоступною. Усе менше залишається свідків тих страшних подій, отже, усе менше шансів залишається задокументувати ці відомості для історії, зокрема для історії Донеччини, що й обумовлює актуальність нашого дослідження. Актуальною потребою є опублікування документів і матеріалів із питань повоєнного голоду, глибоке вивчення архівних документів та свідчень очевидців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Проблема голоду повоєнних 1946-1947 рр. знайшла свого відображення в наукових дослідженнях І. Біласа, І. Воронова, В. Зими, І. Кожукала, А. Перковського, С. Пирожкова, І. Маковічука [6], Ю. Пилявця [3; 6], де висвітлено загальні закономірності й характерні особливості голоду, його руйнівний вплив на подальшу соціально-демографічну ситуацію в країні; розкрита в монографії «Україна: історія» О.Субтельним [4].

У розвідці Ю. Пилявця і І.Воронова зазначено: «Історія повоєнних років, зокрема голодомору 1946–1947 рр. в Україні, не писана ще в такому обсязі, як історія страшних 1932–1933 рр» [3].

За даними дослідників У. Рабенчука, О. Веселової [8, 2], у жодній із постанов, що стосувались продовольчої проблеми, не згадувались і не брались до уваги продовольчі труднощі населення. На сьогодні завдяки невеликій кількості свідчень про голод ми знаємо: у середньому за картками люди отримували від двохсот до ста грамів хліба. Розгортався масовий голод. Більшість голодуючих українських селян рятувалися як могли: змушені були їсти траву, кору дерев, різні сурогати, збирали колоски на полях. Але влада у червні 1947р. відновила закон «про п'ять колосків», відомий народу ще під час голоду 1932–1933рр.

Згідно історичних джерел після чергових звернень Л. Кагановича, М. Хрущова у травні 1947р. їм було дозволено взяти на пайкове постачання хлібом 636 тис. людей, виділити 300 тис. продовольчих пайків для хворих на дистрофію. [1].

Екстремальні умови голоду мали стресовий характер впливу на суспільство, вони несли загрозу як фізичному, так і психологічному здоров'ю людей. У ситуації небезпеки, постійного напруження, невпевненості у завтрашньому дні, відчаю зазнала кардинальної зміни поведінка людей, яка призвела до руйнації соціальних, правових, моральних норм та ціннісних орієнтацій. Одним із проявів такої руйнації стало залишення батьками своїх дітей, причому робилося це часто

привселюдно. Дітей кидали на дорогах, сільрадах, лікарнях, часто це супроводжувалось записками: «Дівайте їх, куди хочете!» [8].

Незважаючи на голод та скрутне продовольче становище, влада досить успішно провела у лютому 1947р. вибори до Верховної Ради. У результаті вибори пройшли спокійно, за комуністів проголосувало 99,47% виборців. На деяких бюлетенях було зроблено написи: «Нагодуйте народ», «Врятуйте від голоду», «Дайте хліба, хочу їсти!», «Товаришу депутат! Дайте хліба – гину» [8].

В архівних документах чітко простежується зростання смертності, особливо в другій половині 1947р., спостерігається спад народжуваності, дитяча смертність, загальне скорочення кількості населення. Серед дорослих більше вмирили чоловіки, ніж жінки, серед дітей частіше вмирили хлопчики.

Через дефіцит свідчень підрахувати точну кількість жертв голоду 1946-1947 рр. дуже важко. Експертні оцінки засвідчують різну кількість людей померлих від голоду: від 300 до 1млн. осіб. Більшість дослідників – Й. Антохін, І. Білас, В. Пархоменко, – уважають цей голод штучним, створеним дітищем сталінської політики. Тому важливим і актуальним є сьогодні аналіз свідчень очевидців тих подій, їх оцінки масштабів і причин голоду.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета роботи – дослідити та проаналізувати причини, характер повоєнного голоду, соціальні умови життя та соціальні настрої під час голоду 1946 – 1947рр. на основі проведених нами польових досліджень з метою збору свідчень очевидців тих подій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У процесі польових досліджень, проведеними нами впродовж червня-листопада 2011 р., нашими респондентами стали близько 40 осіб, переважно жінки, віком від 89 до 73 років, мешканці сучасного міста Слов'янськ та сіл Слов'янського району Донецької області. Опитувані надавали відповіді на питання про причини голоду, події того часу, що найбільше запам'яталися.

Усі опитані зазначили, що 1946 рік став першим повоєнним мирним роком. Для багатьох він примусив заново переосмислити сенс життя, багатьом приніс страждання та втрати близьких та рідних людей, *які пережили страхіття війни і померли у мирний час від голоду.*

Так, у спогадах Бондаренко Ганни Тимофіївни є свідчення того, що у їхньому селі мешканці «усе літо просили дощику, бо було дуже спекотно та засушно. Усі дивились на небо і очікували хоча б кілька крапель дощу. Той урожай, що вдалось зібрати, мій татусь у снопах на возику возив на тік. В кінці дня батько прибирав возик, збирав у вузлик опалу пшеницю

разом із землею. Один з сусідів доніс на нього. Батька заарештували, засудили, відправили до Сибіру. За що?... А у нього вдома залишилось нас п'ять маленьких діточок».

У спогадах Вострякової Валентини, Недобачій Прасков'ї, Підлубного Миколи чітко замальовуються картини після збору врожаю: «Приїздили до сіл комісії, рахували, скільки зернових зібрали, які овочі вирости, - усе це записували. Ми повинні були здати майже все до останнього, а потім тільки залишалося дивитися, як іде від людей увесь урожай...».

Отже, ці спогади підтверджують основні причини голоду – посуху, великі хлібозаготівельні плани, вилучення врожаю, репресивну політику влади.

Вострякова В.Д. згадує: «Хліба майже не було. А їсти дуже хотілося. Часто варили лободу. Висушимо, перемелемо, зваримо з висівками і їмо. Родина їла, а я – ні: не сприймав цього організм. Я їла тільки цибулю, смажену у печі, хліб, що давали у школі, те, що збирали у лісі. Також улітку 1947р. збирали листя липи, додавали трішки муки, лободи, мололи та пекли хліб».

Лиха Олександра Іванівна згадує: «Їсти було нічого, виживали хто як міг. Ото, помню, варили супи з всіляких трав, наїстися не наїлися, та ще й животу боліли. На поле було страшно ходити, бо був випадок, коли хлопчина отримав тюрму за те що зірвав той малесенький колосок. Допомогали вижити хлопці, які нам кілька возили (в'ялену та живу), ось тільки не помню, звідки вони були. Кільку додавали усюди, вона була основним складовим усіх блюд, ось так і жили. Ще, помню, у сорок сьомому мати десь добула малесеньку картопельку, так-от ми її посадили, і вона вродила... Це було щастя... Їли не тільки саму картоплю, а й лушпайки з неї.

На той час я була беременна і лежала в роддомі. До нас привезли жінку, яка дуже сильно опухла, та й не мала сили, щоб піднятися. Багато людей вмирало, ховали їх на городі, бо сил не було похорон справляти. Всі люди були сірі, слабі, як приведення...».

Ісакова Фекла. згадує, що її батько працював у лісництві столяром. Їхню продукцію відправляли на заводи, в обмін давали борошно, крупу. У них було невелике господарство, вони вирощували овочі, збирали жолуді, з яких робили коржики. У школі їм робили ліпеники із зернових залишків, які дівчинка відносила додому молодшим братам.

Дяченко Лариса під час голоду вчилася у сьомому класі. Більш за все їй запам'яталось холодна темна школа, замерзле чорнило, замість зошита газета, у якій писали між рядками, та голод. Мати давала дівчинці кукурудзяний коржик, який вона з'їдала, вийшовши з дому. У школі їм

давали 50гр. чорного хліба. Він був для школярів самим смачним у світі. У багатьох дітей були пухлі ноги, важко було ходити. Тяжко було вчитись, коли весь час думалось про їжу.

Мешканка с. Райгородок Топчій Ада згадує, що від голоду врятувала їх корова, яку берегли як зіницю ока. Найсолодшим спогадом дитинства став горщик меду, що звідкись принесла мати.

Упродовж нашого дослідження ми зібрали факти про тих селян у яких хтось мешкав або працював у місті. Становище цих людей було дещо іншим.

Так Гетьман Наталія, жителька міста Краматорськ, згадує: *«Батько працював ковалем на заводі імені Леніна (НКМЗ). Там робітникам видавали невелику кількість борошна. Мати з нами (7 дітьми) засаджувала город. У школі годували непогано. Давали хліб, овочі, цукор. Ми з братами та сестрами блукали по полях у пошуках їжі. Раділи, коли знаходили мерзлу картоплю, буряки. Відносили частину додому та до школи, з братами бігали у поле, видивлялись, з якої нірки вигляне суслик, потім наливали туди води, і коли він вилазив, хапали його, скручували йому шию і відносили додому. Випадків смерті я не згадую».*

Котлярова Антоніна згадує про те, що її матуся працювала на заводі, і хліб отримувала за картками 100 – 150гр. на людину. Поки мати працювала та майже увесь день стояла у черзі за хлібом, не дивлячись на спеку чи холод, Антоніна чекала на неї вдома. Завдяки заводу вижили.

Таким чином, опитані респонденти, де б вони не жили – чи в селі, чи в місті – на території Донеччини, відчували на собі всі поневіряння голодного дитинства. Основним раціоном була лобода, кропива, жолуді, домашні тварини, ховрашки, горобці, з яких робили різноманітні «страви», які вигадували самі, проявляючи кмітливість. Саме завдяки такій нехитрій їжі нашим предкам-землякам вдалось вижити.

Зі спогадів наших респондентів ми, також, чітко дослідили, що літо 1946р. дійсно було посушливим, і сотні людей очікували рятівника-дощу. Респонденти підтвердили дані наукової й історичної літератури про непомірно високі хлібозаготівельні плани, репресивну політику тогочасної влади.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Дослідивши та проаналізувавши причини, характер, політику партії, соціальні умови життя та соціальні настрої під час голоду 1946 – 1947рр., зібравши та систематизувавши джерельну базу з даної проблеми; проаналізувавши соціальну політику держави періоду 1946 – 1947рр. та свідчення людей, які пережили голод 1946 – 1947рр., можна зробити такі висновки:

- голод 1946 – 1947рр. став великою бідною українського народу, спричиненою політикою тогочасної влади;
- найсильніше проблеми голоду означеного періоду позначилися на жителях східних регіонів України, зокрема, жителях Донеччини;
- голоду найбільше зазнали жителі села, оскільки в містах Донеччини, де промисловість добре розвинена, працівники заводів отримували додаткове харчування;
- голод наніс психологічну, душевну травму моральному здоров'ю українського народу;
- позбавлене державної підтримки населення змушене було рятуватись самотужки, часто йдучи на злочин та нелюдські вчинки, переступаючи моральні норми;
- в основному протести проти дій влади виражались у розмовах чи у листах до рідних. Відкрито проти дій влади ніхто не виступав.

Отже, позбавлення населення продуктів харчування шляхом запланованого вилучення зерна, й іншої сільськогосподарської продукції через непосильні реквізиційні податки, невидача колгоспникам заробленого тяжкою працею на трудовні, зняття забезпечення за продовольчими картками значної частини населення, репресивний тиск вивезення хліба з України – ось основні причини голоду 1946–1947рр. Це була війна проти власного народу.

Література

1. Білас І. Голокост в Україні 1946–1947рр. / І.Білас // Науковий збірник Українського Вільного Університету (УВУ) – Мюнхен, 1992р. – С. 58–76.
2. Веселова О. Післявоєнна трагедія: голод 1946–1947рр. в Україні / О.Веселова // Український історичний журнал – 2007р. – №4, – С. 98–102.
3. Воронов І. Голод 1947–1947рр. / І.Воронов, Ю.Пилявець. – К., 1991р., – С. 47.
4. Жуковський А. Нариси Історії України / А. Жуковський, Ю. Субтельний. – Л., 1992.–132 с.
5. Кононенко В. Суспільно–політичні настрої та моральний стан населення України в повоєнний період (1945–1953р.).[Текст]: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / В.В.Кононенко. – НАН України, Інститут історії України. – 2004р.– С. 169.
6. Маковійчук І. Пилявець Ю., Голод на Україні у 1936 – 1937рр.// У/Ж. – 1990р.– №8 – С. 18.
7. Маковійчук І., Пилявець Ю. Голод 1946 – 1947рр. в Україні // Сторінки історії України ХХ століття. Посібник для вчителя. – К., – С. 179.
8. Рабенчук О. П. Соціальні настрої та поведінка населення України в період голоду 1946 – 1947рр. // Український історичний журнал – 2006– №4 – С. 87–100.

Іванова І.

учитель англійської мови Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

Бредюк Л.

учениця II класу філологічного напрямку навчання за профілем «іноземна філологія» Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 393.94:398.838(477.62)

ЕЛЕКТРОННИЙ ПСЕВДОНІМ ЯК ЗАСІБ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИРАЖЕННЯ АНГЛОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Статтю присвячено дослідженню електронних псевдонімів як засобу особистісного самовираження англомовних користувачів мережі Інтернет. Досліджено взаємозв'язок електронного псевдоніма із соціальним типом особистості.

Ключові слова: електронний псевдонім, нікнейм, соціальний тип, особистість.

Іванова І.

*учитель английского языка Славянского педагогического лицея
Славянского городского совета Донецкой области*

Бредюк Е.

ученица II класса филологического направления обучения по профилю «иностранный филология» Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

ЕЛЕКТРОННИЙ ПСЕВДОНІМ ЯК ЗАСІБ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИРАЖЕННЯ АНГЛОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Статья посвящена изучению электронных псевдонимов как средства личностного самовыражения англоязычных пользователей сети Интернет. Исследована взаимосвязь электронного псевдонима с социальным типом личности.

Ключевые слова: электронный псевдоним, никнейм, социальный тип, личность.

Ivanova I.

*teacher of English of Slavyansk pedagogical liceum Slavyansk city council
Donetsk region*

Bredyuk E.

*student 11 class of philological direction of teaching of Slavyansk pedagogical
liceum Slavyansk city council Donetsk region*

ELCTRONIC PSEUDONYM AS A MEANS OF PERSONAL IDENTIFICATION OF ENGLISH-SPEAKING USERS OF THE INTERNET

The article is dedicated to the study of electronic pseudonym as a means of personal identification and representation of English-speaking users of the Internet. Connection of electronic pseudonym with the social typology of personality is investigated.

Key words: *electronic pseudonym, nickname, social typology, personality.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Технічний прогрес в умовах глобалізації призводить до появи й розвитку нових способів масового спілкування в мережі Інтернет, що об'єднують численні соціальні й вікові групи з різними психологічними показниками.

Нові інформаційні технології, що дають змогу зберігати та швидко передавати великий обсяг інформації, залучати до роботи аудіо- й відеоканали спілкування, взаємодіяти одночасно з великою кількістю користувачів по всій земній кулі, стали реальністю сьогодення. Комп'ютер повністю змінив не тільки характер поведінки людини з інформацією, але й уявлення людини про процес комунікації. У зв'язку з цим правомірним є виділення спілкування, що відбувається через комп'ютер, як особливий тип комунікації. Новизна явища, нерозробленість питання про статус віртуальної комунікації й відсутність теоретичних положень про її структуру й мовні особливості носіїв цього типу комунікації зумовлюють інтерес психологів, лінгвістів, філософів і соціологів до цього феномена. Питання особистісного самовираження посідає особливе місце у просторі віртуальної комунікації.

Оскільки віртуальна комунікація є явищем ще недостатньо вивченим, то електронний псевдонім у якості об'єкта особистісного самовираження потребує більш детального дослідження і зумовлює актуальність проблеми, висвітленої у цій статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор, виділення нерозв'язаних раніше частин загальної проблеми, яким присвячено означену статтю. Вивченням категорії псевдоніма займалися вчені В.

Віноградов, М. Голомідова, В. Дмитрієв, М. Карамазов, О. Масанов, В. Мочалкіна, Н. Подольська, О. Реформатський, Б. Унбегаун. Учений В. Віноградов першим увів до науки про теорію мови поняття мовної особистості, яке раніше входило до понятійного апарату психології, соціології та філософії. Учений пов'язує авторство із індивідуальним відбором і використанням мовних засобів, які створюють певне відношення того, хто пише до змісту твору. Така своєрідність, на думку В. Віноградова, виявляється в індивідуальному стилі автора, у його місці й функціях у системі літератури свого часу, у його відношенні до інших стилів, у його впливі на розвиток національної мови. Комплексне вивчення цих аспектів дає можливість представити автора як мовну особистість – індивідуальність, що виражає себе *за допомогою мови*.

Комунікація за допомогою мережі власне й передбачає спілкування з людиною-образом, людиною-фото і людиною з тією історією життя, яку вона сама собі створила. Спілкування людини віртуальної поступово втрачає тілесність, радість тактильного, візуального, вербального контакту.

Можливість варіювати власну історію життя та створювати новий образ задля спілкування з певною людиною чи участі у тематичному форумі дає змогу людині віртуальній прожити багато потенційно можливих життєвих ситуацій. Сучасна молода людина здатна створити величезну кількість моделей свого життя, варіювати життєві історії, тіло та зовнішність, змінюючи адресу електронної пошти та створюючи сайт чи новий інтернет-щоденник. Вона має можливість сама створити і прожити ймовірніше та потенційне життя (тобто віртуальне).

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виявлення специфіки віртуальної комунікації, визначення місця і ролі псевдоніму у процесі спілкування у мережі Інтернет, проведення лінгвістичного аналізу електронних псевдонімів англomовних користувачів віртуального простору з метою визначення їх впливу на самовираження особистості у віртуальному просторі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Мовне спілкування – складний і багатогранний процес, який може виступати в той самий час і як процес взаємодії індивідів, і як інформаційний процес, і як відношення людей, і як пр *характерними рисами* віртуального комунікативного простору є суб'єктивність інформації, інтерактивність, гіпертекстуальність, креативність, глобальність, анонімність.

Однією із значущих проблем сучасної лінгвістики є вивчення суб'єктивної частини висловлювання, що спрямована на відбиття уявлень людини про саму себе і про оточуючий світ.

Нові інформаційні технології, які дають змогу зберігати, швидко передавати великі обсяги інформації, залучати до роботи аудіо- і відеоканали спілкування, взаємодіяти з великою кількістю учасників, стали реальністю. Комп'ютер змінив не тільки характер використання інформації, але й уявлення людини про процес комунікації. Саме тому правомірним є виділення спілкування, що відбувається за допомогою комп'ютера як особливого типу комунікації.

Комп'ютерне спілкування ввело до загального вжитку слово “віртуальний” (virtual від ср. лат. *virtualis* – можливе). У комп'ютерній термінології під віртуальним розуміють об'єкт, що “реально не існує або той, що сприймають не таким, яким він реалізований”. Визначення “віртуальна реальність” означає світ, що утворений за допомогою комп'ютерних засобів. Він реально не існує, але комп'ютер може діяти на слухові, зорові й інші органи відчуття людини, і викликати у неї ілюзію занурення в цей світ. Одночасно із розвитком комп'ютерного спілкування виникає переосмислення місця й ролі людини у Всесвіті, її участі у пізнанні й осмисленні самої себе [2].

Поява нового виду комунікації – комп'ютерного спілкування – дає можливість говорити про формування особливого комунікативного простору, який має певні специфічні умови спілкування.

Характерними рисами віртуального комунікативного простору є суб'єктивність інформації, інтерактивність, гіпертекстуальність, креативність, глобальність, анонімність [4].

Можливість варіювати власну історію життя та створювати новий образ задля спілкування з певною людиною чи участі у тематичному форумі дає змогу людині віртуальній прожити багато потенційно можливих життєвих ситуацій. Сучасна молода людина здатна створити величезну кількість моделей свого життя, варіювати життєві історії, тіло та зовнішність, змінюючи адресу електронної пошти та створюючи сайт чи новий інтернет-щоденник. Вона має можливість сама створити і прожити ймовірніше та потенційне життя (тобто віртуальне).

Крім того, що сучасна віртуальна людина здатна створювати власний образ та спілкуватись від імені змодельованої нею персони (підмінюючи таким чином себе на Іншого), в онлайн-режимі спілкування вона здійснює комунікативний акт також з образом Іншого, його фото, надаючи йому певних характеристик. Відтак, не маючи можливості побачити справжнього, реального Іншого, “добудовує” його образ, часто навіть створює, моделює його.

Під час установлення контакту користувач презентує себе самого віртуальному суспільству. Вибір персонажа або ролі комунікантом

визначається, перш за все, оригінальністю, яскравістю й незвичністю. Співрозмовники мають бути вражені безмежністю творчої уяви автора повідомлення або непередбачуваністю характеру персонажа. Момент вступу в дискусію, як правило, дуже важливий для учасників спілкування тому, що вся увага одразу спрямовується на нового учасника комунікації. Якщо автор відрізняється від інших своєю ерудицією, гумором або неординарною точкою зору, то його погляди сприймаються іншими незалежно від його досвіду.

Віртуальний комунікант прагне голосно заявити про себе як про яскраву особистість. Маска-псевдонім дозволяє учаснику комунікації створити почуття інтриги: під цією маскою можна сховатися, розіграти партнера, а можна, навпаки, дозволити собі розкритися. Одна й та сама людина-текст сприймається по-різному залежно від дискусійної групи.

Псевдонім виконує певну роль тоді, коли реальне ім'я не може бути використане через певні причини. Вибір псевдоніма не викликаний тією суспільною необхідністю, якою зумовлений вибір звичайних імен. Під час вибору псевдоніма автор керується своїми власними бажаннями, незалежно від зовнішніх умов (наприклад, конспірація, слідкування за модою тощо). Тому під псевдонімом ми розуміємо неосновне ім'я, що було утворене як наслідок цілеспрямованого самоіменування.

У віртуальному середовищі учасники спілкування виступають під вигаданими іменами, які мають назву "нікнейми".

Нік або нікнейм (від англ. *nick, nickname* – прізвисько) – особисте, переважно вигадане ім'я, яким називають себе користувачі Інтернету в різноманітних чатах, форумах, месенджерах, а також у Вікіпедії, на сайтах та вікі-сайтах [2].

Нікнейм слід розглядати як неофіційне особисте ім'я, що самостійно обирається його носієм з метою приховування особистості, є результатом креативної діяльності, використовується у різних сферах опосередкованого молодіжного спілкування, що здійснюється у письмовій формі. Нікнейм – це унікальне явище у сфері особистої номінації, яке має свою особисту специфіку. Нікнейм є мовним знаком культури. Процес породження імені, з одного боку, має індивідуальний характер, а з іншого – відображає систему соціально-культурних цінностей певного соціуму. У цьому сенсі нікнейми можуть бути схарактеризовані як мовні форми вираження інтенцій і установок їх носіїв і "винахідників", а також їх соціальних ролей.

– Ураховуючи вище зазначене та аналізуючи категорію нікнейму, можна дійти висновку, що утворення унікального електронного псевдоніма з метою спілкування у мережі Інтернет є процесом демонстрації особистості свого "Я", набутого соціального статусу й

виконання певної соціальної ролі в умовах віртуальної реальності й специфічного соціуму.

– У соціологічних дослідженнях широко розповсюджені типології, які об'єднують типи особистостей як носіїв (ознак) певних спільнот (класів, соціальних груп): робітники, службовці, студенти тощо. У нашому дослідженні ми звернемося до типології особистості за ознакою характеру, складену вченим М. Корнєєвим. За характером розрізняють такі типи особистості:

– 1. **Традиціоналісти.** Орієнтовані в основному на цінності боргу, порядку, дисципліни, законслухняності, а вираження таких якостей, як креативність, прагнення до самореалізації, самостійність у цього типу особистості досить низька.

– 2. **Ідеалісти.** Виражене критичне ставлення до традиційних норм, незалежність і зневага авторитетів, установка на саморозвиток, чого б це не коштувало, здатність ідеалізувати навколишній світ, бачити його “в рожевих окулярах”.

– 3. **Фрустранти.** Низька самооцінка, самопочуття пригніченості, відчуття себе нібито викинутим з потоку життя.

– 4. **Реалісти.** Поєднують у собі прагнення до самореалізації з розвиненим почуттям обов'язку і відповідальності, здоровий скептицизм з самодисципліною і самоконтролем.

– 5. **Гедоністи.** Орієнтовані, у першу чергу, на отримання задоволення “тут і зараз”, і ця гонитва за “насоладами життя” набуває, перш за все, форм задоволення споживчих бажань [1].

– Тож спираючись на подану типологію, спробуємо довести гіпотезу про те, що електронний псевдонім є одним із головних засобів особистісного самовираження учасників віртуальної комунікації та залежить від соціального типу особистості на основі емпіричного матеріалу.

Вибір нікнейму відбувається під впливом різних немовних факторів із залученням мовного матеріалу. Основна із умов вибору віртуального імені – його інформативність. Ми проаналізували ряд факторів, що обумовлюють функціонування імені у віртуальній мережі, а саме: яку інформацію покладено в основу імені; якими мовними засобами користується автор для передачі цієї інформації; виявили особливості реалізації імені у контексті віртуального спілкування.

Аналіз психолінгвістичних досліджень дає нам змогу зазначити, що віртуальна реальність дозволяє людині реалізувати свій творчий потенціал, втілити у віртуальне життя те, чого людина не може собі дозволити у реальності. Комуникант керується стратегією “я – особистість віртуальна”.

Подана стратегія має за мету – позначити певну молоду, достатньо активну за життєвою позицією, людину, яка завжди відкрита для спілкування. Таку стратегію можна втілити за допомогою однієї із двох тактик, ми визначили як тактику *номінації, що характеризує особистість*, і тактику *приховування особистості*. [4]

Тактика *номінації, що характеризує особистість*, використовується для демонстрації та характеристики людської індивідуальності. Тому віртуальний псевдонім виділяє саме той аспект, який, на думку автора, є найважливішим для нього. Це може бути характеристикою загальної спрямованості комуніканта (*Me_Zantrop, Romantik*), описом емоційного стану користувача у даний момент (*Joy 76, Sad*) або презентацією інтересів, хобі (*Gambler, Mad about Mariinsky, Webmaster*). Професійні пріоритети також важливі для учасників віртуальної комунікації (*Linguist, Dr. Sandy*). Деякі комуніканти повністю не відкривають своєї особистості, але лише надають співрозмовникам натяк на певний типаж. Це може бути виражено за допомогою асоціацій, що виникають у людини при зустрічі з чимось лагідним, пухнастим (*Lady cat, Possum*) або якостей тварин, що приписують людині (*Guerrilla, Wandervogel*).

Тактика *приховування особистості* використовується в тому випадку, коли автор не бажає ідентифікувати себе як певний тип особистості, надаючи перевагу холодним, відстороненим стосункам із учасниками спілкування. Як правило, такі комуніканти тримають себе високомірно, без бажання вступають у контакт із співрозмовниками (*Nevermind, A.N.Onym*).

Шляхом суцільної вибірки з сайтів відомих англomовних соціальних мереж Vebo та Netlog було довільно обрано 396 електронних псевдонімів для подальшого їх аналізу. Збір матеріалу для дослідження проводився з 02.09.2011 по 23.10.2011 р.

Під час проведення дослідження нами було проаналізовано 396 електронних псевдонімів, із них 150 імен жіночого роду, 112 імен чоловічого роду та 134 псевдоніми, які не можна віднести ані до чоловічого, ані до жіночого родів.

Зібраний лексичний матеріал дав змогу нам виокремити певні ознаки, згідно яких ми розподілили електронні псевдоніми на 11 умовних груп, створивши *власну класифікацію електронних псевдонімів*: 1) особливості поведінки, звичок; 2) інтелектуальні характеристики; 3) гендерні ознаки; 4) життєві пріоритети; 5) поведінка в соціумі; 6) професійні ознаки; 7) ознаки психічного стану; 8) соціальний статус; 9) етнічні ознаки; 10) антисоціальна поведінка; 11) вікові ознаки.

Розподіл 150 віртуальних псевдонімів, які відносяться до жіночого роду за тематичними особливостями, у процентному відношенні виглядає

таким чином. Псевдоніми, що вказують на особливості поведінки та звичок комунікантів використовують 28,67 % учасників Інтернет - спілкування (~Pure Sugar~, Latina_tami), 14,67 % додають до віртуального псевдоніму ознаку, яка вказує на вікові особливості (Devil_babygirl_17, Tracey 14). Гендерну ознаку містять 14,67 % жіночих електронних псевдонімів (HOT CHICKS, ~*Twiztid kNown girl*~). Електронні псевдоніми, що розкривають соціальний статус особистості та вказують на її інтелектуальні здібності становлять 8,67 % на кожну групу з-поміж загальної кількості (Single and looking, Clever, *Beauty runs within*). Віртуальні псевдоніми, що визначають життєві пріоритети свого власника, займають 9,32 % від загальної кількості електронних жіночих псевдонімів (Leader of the murderers, ~Princess of the Night~). 5,33 % електронних псевдонімів жіночого роду можна віднести до категорії зооморфізмів (Kitten, LadyCat, Butterfly). 2 % складає група псевдонімів, що розкривають ставлення автора до оточуючих (StepDaddysGirl, Jine alone in dorm).

Серед 112 проаналізованих електронних псевдонімів чоловічого роду процентне відношення вживання псевдонімів за запропонованими категоріями виглядає наступним чином: псевдоніми, що вказують на особливості поведінки та звичок комунікантів використовують 25 % учасників Інтернет-спілкування (Druggy Doggy, Ball Park). 5,36 % користувачів-чоловіків додають до віртуального псевдоніму ознаку, яка вказує на вікові особливості (Andr6, Mike_13). Лише 11,61 % комунікантів використовують в електронному псевдонімі ознаку тієї статі, до якої належать (Crazy_man, Profitman). Електронні псевдоніми, що розкривають соціальний статус особистості, становлять 0,89 % з-поміж загальної кількості (Stickhandler). Група псевдонімів – нерухомих об'єктів становлять 2,68 % (Key, Nosehead). Категорія зооморфізмів зустрічається у 1,79 % випадків чоловічих електронних імен (Tiger, Froggie). Наступні категорії електронних псевдонімів представлені по 3,57 % від загальної кількості проаналізованих псевдонімів, серед них: категорія імен, що вказують на професійну, етнічну ознаку та категорія антисоціальної поведінки, наприклад такі псевдоніми як Chief, Meatwagon, Brickwall, Digger.

Нами визначено електронні псевдоніми, рід яких неможливо встановити (наприклад, TOO YOU, APL, Atje, TG).

Проаналізувавши електронні псевдоніми за розробленою класифікацією, можна зробити висновок, що електронний псевдонім є одним із найголовніших засобів самовираження й самопрезентації користувача у просторі віртуального спілкування. Але розглянувши частоту вживання тієї чи іншої категорії електронних псевдонімів, ми робимо висновок, що електронний псевдонім є інструментом для більш

яскравого, емоційного і глибокого зображення власної особистості. За допомогою електронного псевдоніма автор прагне, у більшості випадків, не приховати своє власне “я”, а навпаки, реалізувати себе в умовах віртуального спілкування як особистість комунікативну, яскраву та неординарну, про що свідчать результати аналізу частоти вживання певних категорій електронних псевдонімів.

Але, у той самий час, електронний псевдонім є одним із найточніших інструментів для вивчення особистості його власника. Бо вживання електронного псевдоніма обумовлене специфікою віртуального спілкування і відображає соціальний тип особистості (традиціоналіст, ідеаліст, фрустрант, реаліст, гедоніст).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Таким чином, можемо зробити наступні висновки: 1) “Життя” завуальованих особистостей у віртуальному просторі змішує межі між реальним і віртуальним, спілкування втрачає певність і стає імпровізованим спектаклем, одним із найважливіших засобів якого є електронний псевдонім; 2) залежно від семантичних особливостей електронних псевдонімів та їх словотворчих особливостей, той чи інший псевдонім виступає в ролі засобу самовираження користувачів мережі Інтернет; 3) утворення унікального електронного псевдоніма з метою спілкування в мережі Інтернет є процесом демонстрації особистістю свого “Я”, набутого соціального статусу й виконання певної соціальної ролі в умовах віртуальної реальності і специфічного соціуму; 4) вживання електронного псевдоніма обумовлене специфікою віртуального спілкування і відображає соціальний тип особистості (традиціоналіст, ідеаліст, фрустрант, реаліст, гедоніст).

Література

1. Бергер П. Социальное конструирование реальности / Бергер П., Лукман Т. - М.: Academia-Центр: Медиум, 1995. – 322 с.
2. Дорот В.Л. Толковый словарь современной компьютерной лексики / Дорот В.Л., Новиков В.А. – СПб.: БХВ - Петербург, 2001. – 782 с.
3. Леонович О.А. В мире английских имен: [учеб. пособие по лексикологии] / Леонович О.А. – М.: ООО “Издательство АСТ”: ООО “Издательство Астрель”, 2002. – 160 с.
4. Gibson J. Introduction to Human Communication / Gibson J., Hanna M. - Wm. C. Brown Publishers, USA, 1992. – 483 p.
5. Шевчук Д. Культура 2.0: антропологічний аспект [Електронний ресурс] / <http://kulturolog.org.ua/index.php/Materiali-internet-konferencii-2011/shevchukd.html>

Горбань Н.

учитель-методист, учитель біології та основ екології Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

Заверуха Я.

учениця 11-го класу природничо-математичного відділення Слов'янського педагогічного ліцею Слов'янської міської ради Донецької області

УДК 504.61:[632.15:629.33]/.36]

ВПЛИВ ВИКИДІВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ НА ВМІСТ ФОТОСИНТЕТИЧНИХ ПІГМЕНТІВ ДЕЯКИХ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН М. СЛОВ'ЯНСЬКА

У статті розглянуто проблеми оптимізації навколишнього середовища шляхом створення газостійких насаджень різних типів, впливу викидів автомобільного транспорту на процеси життєдіяльності рослин.

Ключові слова: фотосинтезуючі пігменти, хлорофіли, каротиноїди.

Горбань Н.

учитель-методист, учитель биологии и основ экологии Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

Заверуха Я.

ученица 11-го класса естественно-математического отделения Славянского педагогического лицея Славянского городского совета Донецкой области

ВЛИЯНИЕ ВЫБРОСОВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТА НА СОДЕРЖАНИЕ ФОТОСИНТЕЗИРУЮЩИХ ПИГМЕНТОВ НЕКОТОРЫХ ДРЕВЕСНЫХ РАСТЕНИЙ г. СЛАВЯНСКА

В статье рассмотрены проблемы оптимизации окружающей среды путем создания газоустойчивых насаждений разных типов, влияния выбросов автомобильного транспорта на основные процессы жизнедеятельности растений.

Ключевые слова: фотосинтезирующие пигменты, хлорофиллы, каротиноиды.

Gorban N.

*teacher of biology and bases of ecology of Slavyansk pedagogical liceum
Slavyansk city council Donetsk region*

Zaveruha Y.

*student of 11th class naturally-mathematical separation of Slavyansk
pedagogical liceum Slavyansk city council Donetsk region*

**INFLUENCE OF EXTRASS OF MOTOR TRANSPORT ON
MAINTENANCE OF ФОТОСИНТЕЗИРУЮЩИХ PIGMENTS OF
SOME ARBOREAL PLANTS SLAVYANSK**

The problems of optimization of environment by creation of the gas-resistant planting of different types, influences of extras of motor transport on the basic processes of vital functions of plants are considered in the article.

Key words: *photosynthesis pigments, chlorophyll, carotenoids.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. За останні роки міста України зазнають великого транспортного навантаження. На долю автотранспорту припадає близько 70% від загальної кількості викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря. Наслідком такого ступеня забруднення біосфери є погіршення загального стану здоров'я міського населення [5].

Незважаючи на новітні технології захисту атмосфери від забруднення, значна частина аеротоксикантів все ж таки потрапляє у навколишнє середовище. Для утилізації та знешкодження забруднювачів біосфери велике значення надається біологічним методам оптимізації навколишнього середовища, а саме широкому використанню зелених насаджень. Відомо, що певні види рослин здатні акумулювати й переробляти в ході своїх метаболістичних процесів значну кількість поллютантів, виконуючи тим самим ряд фітомеліоративних функцій (шумозахист, покращення мікрокліматичних умов). Але рослини теж зазнають значної шкоди під впливом техногенного забруднення. Особливий антропогенний тиск відчувають насадження, розташовані вздовж транспортних магістралей промислового міста. Токсична дія газів впливає на морфолого-анатомічні та фізіолого-біохімічні процеси в рослинах (фотосинтез, дихання, ріст, розвиток, транспірацію). Тому важливою проблемою сучасних міст є створення газостійких насаджень різних типів [4, 5, 6]. Це й обумовлює *актуальність* обраної нами теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше проблем, котрим присвячується означена стаття.

В основу проблеми газостійкості рослин покладено дослідження Ю.Кулагіна, В.Ніколаєвського, Є.Мозолевської.

Фахівці доводить, що адаптація рослин до впливу забруднювачів можлива у вузькому діапазоні концентрацій хімічних речовин-поллютантів і за умови, що природні фактори не є стресовими для рослин [5]. Оскільки аеротехногенне навантаження є новим екологічним фактором, у рослин ще не сформувалися специфічні захисні механізми від такої стресової дії і газостійкість рослин пояснюється наявністю у них механізмів адаптації до екстремальних факторів навколишнього природного середовища, тобто наявністю преадаптивних структур, що виявляється у морфолого-анатомічних та фізіолого-біохімічних особливостях рослин [1, 2, 4].

Невидимі пошкодження виявляються у змінах фізіологічних функцій, що за ступенем чутливості до фітотоксикантів можна розташувати в порядку її зменшення у ряді: фотосинтез, дихання, біосинтез вторинних речовин, транспірація, ріст та розвиток [3]. В.Джигирей, Л.Лук'янова, Є.Мозолевська, В.Польовий зазначають, що аерополлютанти більше пошкоджують органи рослин, що беруть участь у процесах фотосинтезу, а найбільш чутливими ланками є транспорт електронів та ферментні комплекси, фотосинтетичні пігменти: хлорофіл *a*, каротини; менш чутливим є хлорофіл *b* [2].

Проаналізувавши роботи ряду фахівців даної наукової галузі (О.Аксенової, Р.Шуберта, В.Джигирей, О.Загопольського, Г.Ількана, Ю.Кулагіна) можна констатувати, що питання, пов'язані з вивченням впливу аеротоксикантів на рослини, є малодослідженими в контексті проблеми газостійкості рослинних фотосинтетичних комплексів. Актуальним є механізм змін фотосинтетичної функції рослин у відповідь на дію автомобільного транспорту, оскільки порушення фотосинтезу є найпершим невидимим пошкодженням, що з'являється у рослин і призводить до появи видимих морфологічних та анатомічних змін, пов'язаних з руйнуванням пігментних комплексів. Вивчення цього механізму має практичне значення, оскільки дасть можливість більш повно зрозуміти явище газостійкості рослин до відпрацьованих газів автотранспорту та обґрунтувати список рослин, рекомендованих для насадження як уздовж автомобільних шляхів з інтенсивним рухом, так і для озеленення інших територій міста [2,3,4].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження питань газостійкості рослин до дії викидів автомобільного транспорту в умовах урбоєкосистеми на прикладі м.Слов'янська Донецької області.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів. Уперше проведене фундаментальне вивчення змін фотосинтетичної функції рослин у відповідь на дію автомобільного транспорту в умовах м. Слов'янська проводилось в рамках держбюджетної науково-дослідної теми № 10-1вв/17 Донецького національного університету "Діагностика екологічного стану територій індустріального регіону за допомогою розробленої технології комплексної біоіндикації", яка виконується на кафедрі фізіології рослин ДонНУ на замовлення Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

Практичне значення роботи полягає в тому, що отримані в ході експерименту дані дають змогу більш повно вивчити явище газостійкості рослин до відпрацьованих газів автотранспорту та обґрунтувати список рослин, рекомендованих екологічній службі міста для насадження як уздовж автомобільних шляхів з інтенсивним рухом, так і для озеленення інших територій Слов'янська.

Покликаючись на сучасні наукові джерела, під фотосинтетичними пігментами будемо розуміти основні пігменти рослин, що здійснюють поглинання квантів світла в процесі фотосинтезу.

– Хлорофіл (від гр. *chlorós* - зелений і *phýllon* - лист), зелений пігмент рослин, за допомогою якого вони уловлюють енергію сонячного світла і здійснюють фотосинтез. Локалізований хлорофіл в особливих клітинних структурах - хлоропластах або хроматофорах - і пов'язаний з білками і ліпідами мембран.

Каротиноїди – це одна з груп фотосинтетичних пігментів рослин і водоростей, що забезпечує захисні механізми від негативного впливу факторів навколишнього середовища.

Для рослин фундаментальне значення має функція каротиноїдів, пов'язана з процесом фотосинтезу, який став основою всього життя на землі, коли геохімічні джерела енергії на нашій планеті були вичерпані (після глобальної енергетичної кризи, що сталася на нашій планеті близько 5 мільярдів років тому). Рослини абсорбують енергію сонячного світла і завдяки цьому синтезують з вуглекислого газу і води органічні речовини, що і є основою як тваринного, так і людського харчового ланцюга. У процесі фотосинтезу виділяється кисень, що входить до складу атмосфери, в якій більшість органічних молекул могли швидко руйнуватися, якщо б не були захищені від подібних побічних ефектів цього процесу (також як і від інших несприятливих факторів). У запобіганні негативних проявів таких процесів, як індукування енергії та безпека органічних молекул від руйнування окисленням, ключова роль належить каротиноїдам.

У ході дослідження нами використовувались спектрофотометричний метод та метод Хольма-Ветштейна. Усі досліди проводились у триразовій повторюваності. Отримані експериментальні дані оброблялись за методом дисперсійного аналізу; порівняння середніх значень проводили за методом Дункана та Даннета з використанням комп'ютерних програм.

На території міста Слов'янська було визначені ділянки з різною інтенсивністю руху автотранспорту, згідно з чим до доріг 3-ї категорії (з інтенсивністю руху від 3000 до 6000 автомобілів за добу) відноситься вул. Миру; доріг 2-ї категорії (з інтенсивністю руху від 6000 до 16000 автомобілів за добу) – вул. Володарського; доріг 1-ї категорії (з інтенсивністю понад 16000 автомобілів за добу) – вул. Свободи.

– З метою порівняння уміст фотосинтетичних пігментів досліджувався у листках дерев-об'єктів парку Слов'янського курорту, як найбільш екологічно стабільній території.

Одним із показників стійкості рослин до дії аеротоксикантів є кількість фотосинтетичних пігментів у їхніх листках та співвідношення суми хлорофілу а і хлорофілу b до вмісту каротиноїдів.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що найменш стійкою до забруднення автомобільним транспортом серед насаджень вздовж дороги 1-ї категорії виявилася верба біла, а найбільш стійким – каштан кінський.

Нами визначався вміст фотосинтетичних пігментів у листках деревних насаджень вздовж дороги по вулиці Володарського, що за інтенсивністю руху автотранспорту відповідає 2й категорії доріг (середня інтенсивність руху).

Досліджувана ділянка 2 розташована територіально найближче до центру міста і, окрім автомобільних викидів, на рослини впливають і викиди підприємств, до складу яких відносяться такі речовини, як оксид сірки (IV), оксиди азоту, аміак, сірковуглець. Тому на рослини діє комплекс забруднювачів, серед яких частина має синергічну дію (наприклад, оксид сірки (IV) та оксид азоту (IV)).

Свій внесок у забруднення повітря тут робить і приватний сектор, що ускладнює загальне екологічне становище у цьому районі міста через викиди сміття, паління листя та інше.

Отже, найбільш толерантним до забруднювачів, як і на дорозі I категорії, виявився каштан кінський. Майже не поступається за рівнем цих показників і липа серцелиста. Про це свідчать як високий результат співвідношення пігментів, так і показник співвідношення суми хлорофілів до каротиноїдів в її листках.

Ділянкою 3 нашого дослідження була вулиця Миру, що відноситься до доріг 3-ї категорії за інтенсивністю руху автотранспорту (низький рівень). При аналізі отриманих даних звертає увагу найменша кількість хлорофілу *a* у верби білої - 0.2 мг/г та перевищення вмісту хлорофілу *b* у порівнянні з вмістом хлорофілу *a* майже у шість разів – 1.19 мг/г, а також високий вміст каротиноїдів у листках цієї рослини – 0.71 мг/г. На нашу думку, це можна пояснити тим, що однією з функцій хлорофілу *b* та каротиноїдів є захист хлорофілу *a* від деструкції і таке перевищення вмісту цих пігментів можна розглядати як адаптацію рослини до аеротехногенного навантаження спричиненого автомобільним транспортом.

Кількість хлорофілів *a* і *b* у каштану кінського знову, як і у попередніх експериментах, була найбільшою і дорівнювала 1.6 мг/г та 0.71 мг/г відповідно.

З метою порівняння уміст фотосинтетичних пігментів досліджувався у листках дерев-об'єктів парку Слов'янського курорту, як найбільш екологічно стабільній території. Найнижчий вміст пігментів в листках цих дерев був у тополі білої, а найвищий, як і на попередніх ділянках – в листках каштана кінського.

Результат підтвердив більшу стійкість каштану кінського до дії поллютантів. Аналіз вмісту хлорофілу *b* відносно вмісту хлорофілу *a* показав, що найбільше перевищення вмісту хлорофілу *b* спостерігалось у каштану кінського та тополі білої (у 3,0 та 2,9 рази відповідно), що свідчить про дещо більші можливості цих рослин адаптуватися до впливу аеротоксикантів

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку у цьому напрямку. Результати дослідження впливу викидів автомобільного транспорту на вміст фотосинтезуючих пігментів деяких деревних рослин м. Слов'янськ дають нам змогу зробити наступні висновки.

1. В умовах дії відпрацьованих газів автотранспорту спостерігаються зміни вмісту хлорофілів *a*, *b* та каротиноїдів в листках деревних рослин.

2. На дорогах з різною інтенсивністю руху автотранспорту (1-а, 2-а та 3-а категорії) мінімальний компенсаційний механізм має верба біла, у листках якої виявлено найнижчий вміст хлорофілу *a* відносно хлорофілу *b* та низький вміст хлорофілів відносно вмісту каротиноїдів.

3. Тополя біла має достатньо високий потенціал адаптації за рахунок збільшення вмісту хлорофілів *a* та *b* в листках.

4. Липа серцелиста компенсує дію викидів автотранспорту за рахунок більш високого вмісту хлорофілів відносно каротиноїдів.

5. У листках каштана кінського виявлено найбільший вміст хлорофілу *a* в порівнянні з іншими дослідженими деревами також

стабільно великий вміст хлорофілів відносно каротиноїдів. Цей вид, як і липа серце листа, найкраще адаптується до дії атмосферних забруднювачів уздовж доріг 1-ї та 2-ї категорій.

6. За стійкістю до дії відпрацьованих газів автотранспорту досліджені рослини можна розташувати в ряд: каштан кінський, липа серцелиста, тополя біла, верба біла (в порядку зменшення стійкості). Однак, унаслідок ураження каштану кінського шкідливими комахами і, як наслідок, втрати частини листя вже у липні, можна рекомендувати липу серцелисту для озеленення автомобільних шляхів м. Слов'янська.

Література

1. Аксенова О.В. Экология. – М.: Знание, 1999. – 287 с.
2. Джигирей В. Екологія та охорона навколишнього середовища: навч. посіб. / В. Джигирей. – К.: Знання, 2000 – 203 с.
3. Кулагин Ю.З. Древесные насаждения и промышленная среда. – М.: Наука, 1974. – 215 с.
4. Мозолевская Е.Г. Экология, мониторинг и рациональное природопользование. М.: МГУЛ, 2002. -249 с.
5. Николаевский В.С. Биологические основы газоустойчивости растений. – Новосибирск: Наука, 1979. – 280 с.
6. Полевой В.В. Физиология растений. – М.: Высш. шк., 1989. – 464 с.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНА ШКОЛА

БАБЕНКО О.	3
ПАРТИЦИПАТИВНЕ УПРАВЛІННЯ ЯК МОТИВАЦІЙНИЙ КОМПОНЕНТ ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ПЕРСОНАЛУ НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ	
САМОХВАЛОВА Л., ОМЕЛЬЧЕНКО О.	15
ВИКОРИСТАННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НА УРОКАХ ФІЗИКИ	
ПРОСКУНІН В.	27
ІНТЕГРАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ В РОЗВИТКУ НАУКОВОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ВІКОВОЇ ГРУПИ У СИСТЕМІ ПРОФІЛЬНОЇ ОСВІТИ	
СОКОЛЕНКО Т., НІКІТІНА Н.	33
ДИДАКТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В УМОВАХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ НОВОГО ТИПУ	
ГОНЧАРЕНКО О., КАРАЇМЧУК І.	39
ЗАСТОСУВАННЯ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ В ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЗАХИСНИКА ВІТЧИЗНИ	
СЬОМКІН В., БЕСЕДІН Б., БОЙКО С.	46
ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ В УЧНІВ ЯК ЧИННИК ЇХ НАВЧАЛЬНИХ ДОСЯГНЕНЬ	
САМОХВАЛОВА Л.	54
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧНІВ ЯК ОСНОВА ЦІЛІСНОГО НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ (НА ПРИКЛАДІ МОДЕЛІ ЛІЦЕЙСЬКОГО НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА «КВАНТ»)	
МАТЮШИНА Л.	61
ВИХОВНА СИСТЕМА «ШКОЛА-РОДИНА» ЯК ОСЕРЕДОК СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЛІЦЕЮ)	
ГАНЗЕРА Г., ПЛЕСКАНЬОВА Л.	70
РОЗВ'ЯЗАННЯ ТЕКСТОВИХ ЗАДАЧ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ АНІМАЦІЙНИХ ФІЛЬМІВ.	70
КАЛМИКОВА М., РЕШТАКОВА Т.	77
РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ	

Бойко О.....	85
ОРГАНІЗАЦІЯ САМООСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНФОРМАТИКИ	
Рожненко О., Шаповалова О.	91
ТВОРЧІ ПРОЕКТИ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОКАХ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ Й ТЕХНОЛОГІЙ	
Шахмаєва О.....	98
ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ НА УРОКАХ ПРАВА Й У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ	
Іванова Т., Гулак А.....	104
ПРОБЛЕМА ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ВИКИДАМИ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ ТА ШЛЯХИ ЇЇ РОЗВ'ЯЗАННЯ	
Бабенко О., Пірус А.....	112
РОЗВИТОК ОСВІТИ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ	
Самохвалова Л., Риткіна С.	121
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІН ФІЗИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ МОЛОКА	
Бабенко О., Набієва Е.	126
ІНТЕГРАЦІЯ ПОХОВАЛЬНИХ ПІСЕНЬ БОЙКІВ У ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНУ СИСТЕМУ ПІВНІЧНОЇ ДОНЕЧЧИНИ	
Падалка Р., Дудіна О.....	134
АНТРОПОНІМІКОН ТВОРІВ Г.КВІТКИ-ОСНОВ'ЯНЕНКА ЯК МОВНИЙ КОД ДОЛІ ГЕРОЇВ	
Кравець О., Хаблак Д.....	141
ГОЛОД 1946-1947рр. НА ТЕРИТОРІЇ ДОНЕЧЧИНИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПОЛЬОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ)	
Іванова І., Бредюк Л.....	148
ЕЛЕКТРОННИЙ ПСЕВДОНИМ ЯК ЗАСІБ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИРАЖЕННЯ АНГЛОМОВНИХ КОРИСТУВАЧІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ	
Горбань Н., Заверуха Я.....	157
ВПЛИВ ВИКИДІВ АВТОМОБІЛЬНОГО ТРАНСПОРТУ НА ВМІСТ ФОТОСИНТЕТИЧНИХ ПІГМЕНТІВ ДЕЯКИХ ДЕРЕВНИХ РОСЛИН М. СЛОВ'ЯНСЬКА	

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ СТАТЕЙ

Шановні автори статей! Збірник наукових праць “Гуманізація навчально-виховного процесу” є фаховим виданням із педагогічних наук (Бюлетень ВАК України № 3, 2010 р.). Свідомство про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 8844 09.06.2004 р. видано Державним комітетом телебачення і радіомовлення України. Періодичність видання – 4 рази на рік. Містить наступні розділи: ВИЩА ШКОЛА; ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ; ЗАГАЛЬНА ШКОЛА; ПОЧАТКОВА ШКОЛА; ВИХОВАННЯ; ДОШКІЛЬНЕ ВИХОВАННЯ; ПСИХОЛОГІЯ; СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА; ДЕФЕКТОЛОГІЯ.

Згідно з Постановою Президії ВАК України № 7–05/1 від 15.01.2003 року „Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліку ВАК України” та подачею інформації у загальнодержавну електронну базу даних “Україніка наукова” та в Український реферативний журнал “Джерело” (Серія 3. Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво) змінюються правила щодо оформлення наукових праць. До друку приймаються лише статті, де присутні необхідні елементи, які потрібно виділити напівжирним шрифтом:

1. Прізвище та ім'я автора(ів) статті (українською, російською та англійською мовами).
2. Посада, вчене звання, місце роботи (українською, російською та англійською мовами).
3. УДК.
4. Назва статті (українською, російською та англійською мовами).
5. Анотації (українською, російською та англійською мовами). Українська анотація повинна бути до 10 речень, російська та англійська – до 5 речень.
6. Ключові слова (українською, російською та англійською мовами).
7. **Постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями.
8. **Аналіз останніх досліджень** і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.
9. **Формулювання цілей статті** (постановка завдання).
10. **Виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.
11. **Висновки з даного дослідження** і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.
12. **Література** друкується в кінці статті (оформлення списку використаної літератури повинно відповідати вимогам ДСТУ. Бюлетень ВАК України. – № 3. – 2008). Джерела подаються у квадратних дужках [1, с. 3]. Для нумерації використовуйте список. Не ставте цифри вручну та не оформлюйте літературу у таблиці.

Посилання на роботи, що не публікувались неприпустиме.

Статті подаються повністю підготовленими до друку в 1 екземплярі з додатком дискети А “3,5” чи на іншому електронному носії або електронною поштою. Набір тексту здійснюється у форматі Microsoft Word (*.doc, rtf), на папері формату А 4 (книжковий), береги скрізь по 2,5 см., вирівнювання по ширині, абзац – 1,25, шрифт 14 TNR, через 1,5 інтервали.

Текст має бути уважно вчитаний і перевірений. Статті друкуються в авторській редакції. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Для авторів без вченого ступеня рукопис супроводжується рецензією кандидата (доктора) наук.

Не користуйтеся для форматування тексту пробілами, табуляцією і т.ін.

Не ставте переноси вручну, не користуйтеся автоматичним переносом.

Не використовуйте у документі колонтитули, зноски.

Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і будуватися за допомогою майстра таблиць редактора Word з арабською нумерацією.

Формули підготовлені в редакції формул MS Equation 2.0.

На окремому аркуші подається довідка про автора (не рахується як друкована сторінка, не входить в оплату за статтю): прізвище, ім'я, по батькові, звання, посада, місце роботи, домашня адреса, контактні телефони.

Обсяг статті – 7 – 20 аркушів (до 20 000 знаків з пробілами).

Оплата за 1 сторінку – 25 гривень.

Публікації та оплату за статті надсилати за адресою: Людмилі Анатоліївни Черкашиній. Кафедра педагогіки. Слов'янський державний педагогічний університет. вул. Г.Батюка, 19, м. Слов'янськ, Донецької обл., Україна 84116 або E–mail: nauka2004@rambler.ru (електронна скринька Валерія Івановича Сипченка); tomaluda@mail.ru (електронна скринька Людмили Анатоліївни Черкашиної).

Тел.: (06262) 3–98–16 – кафедра педагогіки. Завідувач кафедри – Сипченко Валерій Іванович.

З матеріалами збірників можна ознайомитися на сайті: www.intellect-invest.org.ua

Авторський екземпляр збірника надається авторові особисто в розмірі 30 грн. або надсилається (тільки на домашню адресу) поштою накладною платою в розмірі 30 грн.

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ СТАТТІ

Омельченко С.

– докторант Луганського національного педагогічного університету імені Тараса Шевченка, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки Слов'янського державного педагогічного університету

УДК 613

ТРАДИЦІЇ СЕЛИЩА ТА ШКОЛИ ЯК СИСТЕМОУТВОРЮЮЧИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

У статті доведено необхідність створення сисемоутворюючого компоненту формування здорового способу життя. На думку автора таким компонентом мають стати традиції селища та школи в оздоровчому просторі певного регіону.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, традиції, сисемоутворюючий компонент.

Омельченко С.

– докторант Луганского национального педагогического университета имени Тараса Шевченко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры педагогики Славянского государственного педагогического университета

ТРАДИЦИИ ПОСЁЛКА И ШКОЛЫ КАК СИСЕМООБРАЗУЮЩИЙ КОМПОНЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ

Содержание статьи доказывает необходимость наличия системообразующего компонента в процессе формирования здорового образа жизни. Автор доказывает, что именно традиции посёлка и школы могут стать доминирующим компонентом формирования здоровья школьников.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, традиции, системообразующий компонент.

Omelchenko S.

– a Doctorate of Lugansk National Pedagogical University after T. Shevhenko an Associate Professor of Educational Sciences an Associate Professor of the department of Pedagogics of Slavansk State Pedagogical University

THE TRADITSONS OF THE VILLAGE AND SCHOOL AS A SYSTEM-FORMING COMPONENT HEALTHY LIVING

The author characterizes the sources of man's life; modern psychologists' views on the problem of physical health and the questions of healthy mode of life. Different ways of mode of life; style of life, quality of life, level of life are considered. The main principles of healthy mode of life and social-economic conditions of their realization are analyzed. The traditions of the village and school as a system-forming component healthy living

Keywords: healthy way of life, traditions, system-forming component.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливим науковими чи практичними завданнями. Важливим аспектом у контексті формування здорового способу життя підлітків, у межах функціонування відкритої соціально-педагогічної системи, є визначення сисемоутворюючого компоненту. На нашу думку таким компонентом мають стати традиції селища та школи.

Ми виходили з того, що звернення до традицій, духовно-морального виховання підростаючого покоління дасть можливість створити природне середовище в просторі взаємодії соціальних інститутів з формування здорового способу життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Багато науковців, педагогів-практиків розглядають проблему використання українських виховних традицій у системі сучасного розвитку, формування та соціалізації особистості (О. Вишневський, В. Омеляненко, П. Щербань, Ю. Руденко, А. Кузьмінський, В. Кузь, З. Сергійчук, С. Литвин-Кіндратюк, Б. Кіндратюк, О. Кобрій, М. Чепіль та ін.).

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У статті традицію розглядаємо як елементи соціальної та культурної спадщини; досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, що склалися історично і передаються з покоління в покоління та базуються на вічних морально-духовних категоріях і поняттях. Вперше робимо спробу представити їх як

системоутворюючий компонент формування здорового способу життя підрастаючого покоління. Для нашого дослідження важливим є визначення ролі традиції, звичаїв та обрядів у поліпшенні самопочуття, настрою та здоров'я людини.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. „Традиції, звичаї та обряди, які супроводжують дати, свята та інші урочистості народного календаря, передбачають різні види діяльності, зокрема, трудової, стиль поведінки, способи харчування, що відповідають біоритмам природи і людини. Це першооснова забезпечення гармонійності між природою та людиною, об'єктивними обставинами та її діяльністю, поведінкою, відчуття нею комфортності самопочуття, настрою” [1, с. 13].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що використання традицій має стати підґрунтям для розробки нових і вдосконалення існуючих методологій і методик з теорії та практики формування здорового способу життя молоді. Треба з дитинства вчити цінувати, берегти та зміцнювати своє здоров'я. Дуже важливо, щоб навчання здорового способу життя стало традиційним, системним, передбачало комплекс систематичних заходів, спрямованих на формування в учнів розуміння, важливості піклування про своє здоров'я, фізичний розвиток.

Література

1. Народна педагогіка: світовий досвід / уклад. А. Кузьмінський, В. Омеляненко. – К. : Знання Прес, 2003. – 134 с. (навч.-метод. комплекс з педагогіки).
2. Мудрик А.В. Соціальна педагогіка : учебник для высш. пед. учеб. заведений / Мудрик А.В. ; под ред. В.А. Слостенина. – М. : Изд. центр «Академия», 1999. – С. 73 – 75. – Библиогр. : в конце разделов.
3. Оржеховська В.М., Тарасова Т.В. Духовність – це здоров'я молодого покоління : навч.-метод. посібник / Оржеховська В.М., Тарасова Т.В. – [вид. 2-е, доп.]. – Тернопіль, 2005. – 216 с. ; іл.
4. Основи національного виховання : концептуальні положення / В.Г. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергійчук та ін. ; за заг. ред. В.Г. Кузя та ін. – К. : Інформ. вид. центр „Київ”, 1993. – Ч. 1. – 152 с.
5. Щербань П.М. Прикладна педагогіка : навч.-метод. посібник / Щербань П. М. – К. : Вища шк., 2002. – 215 с., іл. – Библиогр. : в кінці розділів.

Звернення до авторів публікацій

Шановні автори! На останніх сторінках нашого збірника постійно міститься інформація щодо правильного оформлення статі, але, на жаль, не всі дотримуються цих вимог. Вважаємо за доцільне дати деякі пояснення.

Відомості про публікацію подаються до Українського реферативного журналу «Джерело», яке висуває саме такі вимоги. Відсутність одного з елементів, унеможливилює подачу інформації.

Інформаційний ресурс

Інформація вводиться програмою-конвертером без додаткового опрацювання оператором. Тому вона має відповідати викладеним вимогам.

Відомості про кожне окреме серіальне видання оформлюється у вигляді текстового файлу в кодовій таблиці 866(MS-DOS) або 1251(Windows).

У тексті не допускаються пусті рядки, «р о з р я д к а», вирівнювання правого краю, відступ від лівого краю, наявність знаків переносу, елементи псевдографіки та інші нетекстові символи. Службові символи представляються кодами з першої половини таблиці FSCII, знак номера – латинською літерою N.

Супровідна інформація про видання повинна включати наступні елементи:

1. Бібліографічний опис серіального видання (назва, рік видання, том або випуск, номер).

2. Кількість поданих статей.

Дані про статтю наводяться мовою оригіналу публікації й повинні мати порядковий номер згідно з переліком обов'язкових елементів:

Z – службовий символ-роздільник даних про окремі статті

11 Мова тексту статті (укр, рус, англ)

12 1-й автор (прізвище та ініціали)

13 2-й автор (прізвище та ініціали), 3-й автор (прізвище та ініціали),

14 Назва статті = паралельна назва (українською або російською мовами для англomовних статей)

15 Номери першої та останньої сторінок статті

16 Кількість бібліографічних посилань

17 Реферат (див. практичний посібник В.І. Лутовинової Реферування як процес мікроаналітичного згортання інформації. – К., 2007. – 71 с.) або анотація

18 Ключові слова (коротко, не більше, ніж 1/2 строки)

19 Індекс УДК.

Деякі автори або не прописують, або просто пишуть три літери УДК. Для того щоб уникнути неприємностей – не ставте УДК власноруч. Класифікація надається довідково-бібліографічним відділом бібліотеки ВНЗ, де ви працюєте. За правильність надання УДК несуть відповідальність працівники бібліотеки. Кожній новій статті присвоюється своя УДК. Якщо у статті відсутня УДК, то для викладачів з інших вузів ця послуга платна, згідно затвердженого преїскурантну бібліотеки СДПУ (Курсив наш, примітка редакції збірника).

З метою більш повного відображення результатів вітчизняних наукових робіт у світовому інформаційному просторі та організації міждержавного обміну реферативною інформацією пропонуємо надсилати дані трьома мовами: українською, російською англійською (якщо вони є у виданні)

Українською мовою

21 1-й автор (прізвище та ініціали)

22 2-й автор (прізвище та ініціали), 3-й автор (прізвище та ініціали),...

- 23 Переклад назви статті
- 24 Реферат (анотація)
- 25 Ключові слова

Російською мовою

- 31 1-й автор (прізвище та ініціали)
- 32 2-й автор (прізвище та ініціали), 3-й автор (прізвище та ініціали),...
- 33 Переклад назви статті
- 34 Реферат (анотація)
- 35 Ключові слова

Англійською мовою

- 41 1-й автор (прізвище та ініціали)
- 42 2-й автор (прізвище та ініціали), 3-й автор (прізвище та ініціали),...
- 43 Переклад назви статті
- 44 Реферат (анотація)
- 45 Ключові слова

Зразок

1. **Гуманізація навчально-виховного процесу** : збірник наукових праць. – Спецвип. 3 / [За заг. ред. проф. **В.І. Сипченка**]. – Слов'янськ : СДПУ, 2010. – 356 с. – 2. 52

11 укр

12 Саяпіна С. А.

13 Коркішко О. Г.

14 **ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

15 120 – 124

16 5

17 У статті висвітлюються і розкриваються особливості організації творчої діяльності студентів педвузу, педагогічні умови професійно-творчого самовираження майбутнього фахівця системи дошкільної освіти. Розглянуто деякі теми психолого-педагогічних дисциплін щодо використання їх у формуванні навичок самостійної творчої педагогічної діяльності.

18 творча діяльність, фахівець дошкільної освіти, творче самовираження, педагогічні умови.

19 УДК 378. 147-057. 87

21 Саяпіна С. А.

22 Коркішко О. Г.

23 **ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

24 У статті висвітлюються і розкриваються особливості організації творчої діяльності студентів педвузу, педагогічні умови професійно-творчого самовираження майбутнього фахівця системи дошкільної освіти. Розглянуто деякі теми психолого-педагогічних дисциплін щодо використання їх у формуванні навичок самостійної творчої педагогічної діяльності.

25 творча діяльність, фахівець дошкільної освіти, творче самовираження, педагогічні умови.

31 Саяпина С. А.

32 Коркішко Е. Г.

33 **ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ БУДУЩЕГО ВОСПИТАТЕЛЯ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ**

34 В статье рассмотрены и раскрыты особенности организации творческой деятельности студентов педвуза, педагогические условия профессионально-творческого самовыражения будущего специалиста системы дошкольного образования. Выделены некоторые темы, используемые в формировании навыков самостоятельной творческой педагогической деятельности.

35 творческая деятельность, специалист дошкольного образования, творческое самовыражение, педагогические условия.

41 Sayarina S. A.

42 Korkishko E. G.

43 FORMING OF CREATIVE PERSONALITY OF FUTURE EDUCATOR IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL PREPARATION

44 In the article are grounded the features of organization by creative of students' activity in pedagogical institution, and are revealed the pedagogical terms of professionally creative self-expression by future specialist in the system of preschool education. Some topics used in the formation of independent creative pedagogical activities are outlined in the article.

45 creative activity, specialist of preschool education, creative self-expression, pedagogical terms.

Перш ніж подати статтю до друку уважно прочитайте вимоги і неухильно дотримуйтесь їх. Деякі автори оформлюють статті, згідно вимог, які надають інші фахові видання або на власний розсуд. У публікації повинні відповідати поля, шрифт, інтервал, структурні елементи, література тощо. Часто трапляються випадки, коли автор використовує автоматичні перекладачі Pragma чи Ruta Plaj або інші.

Попередження: статті, які не відповідають зазначеним вимогам опубліковані не будуть! Авторів про це не буде повідомлено, стаття не повертається. Слідкуйте за тим, у якому вигляді ви подаєте свою статтю. Дуже важко працювати з непідготовленими статтями. Пам'ятайте: «Статті подаються повністю підготовленими до друку. Статті друкуються в авторській редакції. Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій».

Не ставте абзац, використовуючи клавішу «Пробіл» та «Табуляцію». Алгоритм призначення абзацу такий: верхня панель «**Формат**» – Абзац – Вкладка «Отступы и интервалы» (треба не неї натиснути). Отступ: слева, справа 0; Интервал: перед, после 0. Первая строка. Отступ – 1, 25. Интервал – полуторный. Тепер треба натиснути вкладку «Положение на странице». Поставить «галочки»: запрет висячих строк, не отрывать от следующего.

Дотримуйтесь правил ДСТУ щодо оформлення літературних джерел.

Вважаємо прохання щодо дотримання вимог та деякі пояснення стануть вам у нагоді. Сподіваємось на порозуміння і подальшу співпрацю.

ВИМОГИ ДСТУ ДО ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, ЩО ПОДАЮТЬСЯ ДЛЯ ПУБЛІКАЦІЇ У НАУКОВОМУ ФАХОВОМУ ВИДАННІ

1. Формули та рівняння розташовують безпосередньо після тексту, в якому вони згадуються, посередині сторінки. Вище і нижче кожної формули та рівняння робиться пропуск одного вільного рядка. Формули та рівняння нумеруються, з розміщенням цифри в дужках, в крайньому правому положенні рядка. Пояснення значення кожного символу та числового коефіцієнта формули та рівняння слід наводити з нового рядка. Формули, що йдуть одна за одною і не розділені текстом, відокремлюються комою. Якщо формула не вміщується у рядку, її можна переносити на знаках =, >, <, +, -, *, або шляхом точкування (...). Знак, на якому робиться перенесення повторюють на початку того рядка, на який перенесено частину формули. Не допускається перенесення на знаку ділення.

2. Ілюстрації повинні розміщуватися по тексту статті або на окремих аркушах. Ілюстрації супроводжуються відповідною назвою, позначаються скороченим словом “Рис.” і порядковим номером.

3. Таблиці нумерують, якщо їх більше ніж одна. Нумераційний і тематичний заголовок пишуть вгорі праворуч таблиці. Тематичний заголовок не повторюється над продовженням або завершенням таблиці, якщо вона не поміщається на одному аркуші. Зазначається лише “Продовження табл....”, або “Завершення табл....”.

4. Оформлення списку використаної літератури повинно відповідати наступним вимогам ГОСТ 7.1:2006 “Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання”. Звертаємо увагу авторів статей, що у процесі складання списку використаних джерел необхідно дотримуватися зазначених у стандарті форм запису.

Детально розглянемо **найсуттєвіші зміни**, передбачені новим стандартом:

1. Змінені *правила вживання великої та малої літер.* У списку джерел з **маленької букви** пишуть відомості, що відносяться до заголовку (підруч. для вузів, матеріали конф., тези, навчально-методичний посібник тощо), відомості про відповідальність (ред., упоряд., редкол. та ін.), наприклад:

Психологія : підруч. для вузів.

Психологія : словарь / отв. ред. Гончарук П. В.

2. Відбулися зміни в написанні знаків пунктуації! У новому стандарті застосовують проміжок в один друкований знак *до і після* приписного знака: тире (–), скісна риска (/), дві скісні (//), двокрапка (:). Виняток – крапка (.) та кома (,) – проміжки залишають тільки після них.

Таким чином запис реквізитів статті одного автора з періодичного друкованого видання матиме наступний вигляд:

Прізвище ініціали автора. Назва статті. / ім'я, по батькові автора або ініціали і прізвище автора // Назва журналу. – Рік. – №. – С. ?–?.

Наприклад: Волинець І. М. Краєзнавчі матеріали на уроках зарубіжної літератури / І. М. Волинець // Світло. – 2002. – № 4. – С. 112–116.

3. Зміни внесені до запису статті двох і більше авторів: *Прізвище ініціали першого автора. Назва статті. / ініціали прізвище першого автора, ініціали, прізвище другого автора // Назва журналу. – Рік. – №. – С. ?–?.*

4. Алгоритм оформлення статті з електронного видання: *Прізвище ініціали автора. Назва статті [Електронний ресурс] / ім'я, по батькові автора або ініціали прізвище автора // Назва журналу. – Рік. – №. – Режим доступу: електронна адреса, за якою розміщена стаття <http://www...>*

Наприклад: Кабан Л. В. Оцінювання інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів регіону [Електронний ресурс] / Лариса Василівна Кабан // Народна освіта. – 2007. – Випуск 1. – Режим доступу:

<http://www.narodnaosvita.kiev.ua/vupysku\1\statti\2kaban\2kaban.htm>

Зразки записів використаних у процесі написання статті джерел представлено у таблиці:

Характеристика джерела	Приклад оформлення
Один автор	<p>1. Тимошик М. С. Книга для автора, редактора, видавця: практ. посіб. / Микола Степанович Тимошик. — 2-ге вид., стереотипне. — К. : Наша культура і наука, 2006. — 560 с.</p> <p>2. Бондар Ю. В. Національний інформаційний простір новітньої України: становлення та функціонування у процесі політичної трансформації суспільства : монографія / Ю. В. Бондар. — К. : Міжрегіон. Акад. упр. персоналом, 2007. — 184 с.</p>
Два автори	<p>1. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. — К. : Прецедент, 2006. — 93 с.</p> <p>2. Суберляк О. В. Технологія переробки полімерних та композиційних матеріалів : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Суберляк, П. І. Баштанник. — Львів : Растр-7, 2007. — 375 с.</p>
Три автори	<p>1. Мацько Л. І. Стилїстика ділового мовлення та редагування ділових документів / Мацько Л. І., Кравець Л. В., Солдаткіна О. В. — К. : Ун-т "Україна", 2005. — 281 с.</p>
Чотири автори	<p>1. Методика нормування ресурсів для виробництва продукції рослинництва / [Вітвіцький В. В., Кисляченко М. Ф., Лобастов І. В., Нечипорук А. А.]. — К. : НДІ "Украгпромпромпродуктивність", 2006. — 106 с.</p> <p>2. Механізація переробної галузі агропромислового комплексу : підруч. для учнів проф.-техн. навч. закл. / О. В. Гвоздєв, Ф. Ю. Ялпачик, Ю. П. Рогац, М. М. Сердюк. — К. : Вища освіта, 2006. — 478 с.</p>
П'ять і більше авторів	<p>1. Психологія менеджмента / [Власов П. К., Липницький А. В., Луцихіна І. М. и др.]; под ред. Г. С. Никифорова. — Х. : Гуманитар. центр, 2007. — 510 с.</p> <p>2. Формування здорового способу життя молоді : навч.-метод. посіб. для працівників соц. служб для сім'ї, дітей та молоді / Т. В. Бондар, О. Г. Карпенко, Д. М. Дикова-Фаворська та ін. — К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2005. — 115 с.</p>
Без автора	<p>1. Історія Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря / [авт. тексту В. Клоє]. — К. : Грані-Т, 2007. — 119 с.</p> <p>2. Основи перекладу: граматичні та лексичні аспекти : навч. посіб. / за ред. В. К. Шпака. — К. : Знання, 2005. — 311 с.</p> <p>3. Рекомендації щодо складання бібліографічного опису в картках для каталогів і картотек (у зв'язку з набуттям чинності ДСТУ ГОСТ 7.1:2006) / уклад. О. Б. Рудич. — К. : Кн. Палата України, 2007. — 60 с.</p>
Багатотомний документ	<p>1. Межгосударственные стандарты : каталог в 6 т. / [сост. Ковалева И. В., Рубцова Е. Ю.; ред. Иванов В. Л.]. — Львов : НТЦ "Леонорм-Стандарт", 2005. — (Серия "Нормативная база предприятия"). Т. 1. — 2005. — 277 с.</p> <p>2. Бондаренко В. Г. Теорія ймовірностей і математична статистика. Ч.1 / В. Г. Бондаренко, І. Ю. Канівська, С. М. Парамонова. — К. : НТУУ "КПІ", 2006. — 125 с.</p>
Матеріали конференцій, семінарів	<p>1. Проблеми обчислювальної механіки і міцності конструкцій : зб. наук. праць / наук. ред. В. І. Моссаковський. — Дніпропетровськ : Навч. кн., 1999. — 215 с.</p> <p>2. Економіка, менеджмент, освіта в системі реформування агропромислового комплексу : матеріали Всеукр. конф. молодих учених-аграрників ["Молодь України і аграрна реформа"], (Харків, 11-13 жовт. 2000 р.) / М-во аграр. політики, Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва. — Х. : Харк. держ. аграр. ун-т ім. В. В. Докучаєва, 2000. — 167 с.</p>

Словники	<p>1. Географія : словник-довідник / [авт.-уклад. В. Л. Ципін]. — Х. : Халімон, 2006. — 175 с.</p> <p>2. Тимошенко З. І. Болонський процес в дії : словник-довідник основ. термінів і понять з орг. навч. процесу у вищ. навч. закл. / З. І. Тимошенко, О. І. Тимошенко. — К. : Європ. ун-т, 2007. — 57 с.</p>
Атласи	<p>1. Анатомія пам'яті : атлас схем і рисунків провідних шляхів і структур нервової системи, що беруть участь у процесах пам'яті : посіб. для студ. та лікарів / О. Л. Дроздов, Л. А. Дзяк, В. О. Козлов, В. Д. Маковецький. — 2-ге вид., розшир. та доповн. — Дніпропетровськ : Пороги, 2005. — 218 с.</p>
Законодавчі та нормативні документи	<p>1. Медична статистика статистика : зб. нормат. док. / упоряд. та голов. ред. В. М. Заболотько. — К. : МНІАЦ мед. статистики : Медінформ, 2006. — 459 с. — (Нормативні директивні правові документи).</p> <p>2. Про затвердження Порядку надання навчальній літературі, засобам навчання і навчальному обладнанню грифів та свідоцтв Міністерства освіти і науки України : наказ Міністерства освіти і науки України від 17.06.2008 № 537.</p>
Дисертації	<p>1. Петров П. П. Активність молодих зірок сонячної маси: дис. ... доктора фіз.-мат. наук : 01.03.02 / Петров Петро Петрович. — К., 2005. — 276 с.</p>
Автореферати дисертацій	<p>1. Новосад І. Я. Технологічне забезпечення виготовлення секцій робочих органів гнучких гвинтових конвеєрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.02.08 „Технологія машинобудування” / І. Я. Новосад. — Тернопіль, 2007. — 20 с.</p>
Частина книги, періодичного, продовжуваного видання	<p>1. Козіна Ж. Л. Теоретичні основи і результати практичного застосування системного аналізу в наукових дослідженнях в області спортивних ігор / Ж. Л. Козіна // Теорія та методика фізичного виховання. — 2007. — № 6. — С. 15—18, 35—38.</p> <p>2. Гранчак Т. Інформаційно-аналітичні структури бібліотек в умовах демократичних перетворень / Тетяна Гранчак, Валерій Горовий // Бібліотечний вісник. — 2006. — № 6. — С. 14—17.</p> <p>3. Валькман Ю. Р. Моделирование НЕ-факторов — основа интеллектуализации компьютерных технологий / Ю. Р. Валькман, В. С. Быков, А. Ю. Рыхальский // Системні дослідження та інформаційні технології. — 2007. — № 1. — С. 39—61.</p>
Електронні ресурси	<p>1. Богомольний Б. Р. Медицина екстремальних ситуацій [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студ. мед. вузів III—IV рівнів акредитації / Б. Р. Богомольний, В. В. Кононенко, П. М. Чуєв. — 80 Min / 700 MB. — Одеса : Одес. мед. ун-т, 2003. — (Бібліотека студента-медика) — 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. — Систем. вимоги: Pentium ; 32 Mb RAM ; Windows 95, 98, 2000, XP ; MS Word 97-2000.— Назва з контейнера.</p> <p>2. Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси в науці, культурі та освіті : (підсумки 10-ї Міжнар. конф. „Крим-2003”) [Електронний ресурс] / Л. Й. Костенко, А. О. Чекмарьов, А. Г. Бровкін, І. А. Павлуша // Бібліотечний вісник — 2003. — № 4. — С. 43. — Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/articles/2003/03klinko.htm</p> <p>3. Биков Ю. І. Теоретико-методологічні проблеми моделювання навчального середовища сучасних педагогічних систем [Електронний ресурс] / В. Ю. Биков // Інформаційні технології і засоби навчання. — 2006. — № 1. — Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/ITZN/em1/emg.html. — Заголовок з екрана.</p>

ПРЕЗИДІЯ ВИЩОЇ АТЕСТАЦІЙНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

10 лютого 2010 р.

№ 1-05/1

Затвердити перелік наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук.

Затверджено постановами президії ВАК України
від 27.05.2009 р. № 1-05/2
від 08.07.2009 р. № 1-05/3
від 14.10.2009 р. № 1-05/4
від 18.11.2009 р. № 1-05/5
від 16.12.2009 р. № 1-05/6
від 10.02.2010 р. № 1-05/1
від 10.03.2010 р. № 1-05/2

№	Назва видання	Засновник (співзасновники)	Галузі науки	Дата затвердження
276	Гуманізація навчально- виховного процесу	Слов'янський державний педагогічний університет	педагогічні	10.02.10

ГУМАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Збірник наукових праць

(Спецвипуск 6)

Частина II

Відповідальний за випуск:

Швидкий С.М. – кандидат історичних наук, доцент,
проректор з науково-педагогічної роботи СДПУ

Статті друкуються в авторській редакції.

Матеріали зверстано з електронних носіїв, наданих авторами публікацій. Відповідальність за допущені помилки та неточності несуть автори публікацій.

Макет і верстка – *Черкашина Л.А.*

Підписано до друку 24.04.2012 р. Ум. др. арк. 10,31.

Видавничий центр СДПУ,
84116, м. Слов'янськ, вул. Генерала Батюка, 19.

Адреса редакції: 84116, м. Слов'янськ, вул. Генерала Батюка, 19.
Слов'янський державний педагогічний університет, кафедра педагогіки.

Тел.: (06262) 3-98-16

E-mail: nauka2004@rambler.ru; tomaluda@mail.ru

Формат 60x84 1/16.

Тираж 100 прим. Зам. № 489

Підприсмець Маторін Б.І.

84116, м. Слов'янськ, вул. Г. Батюка, 19.

Тел./факс +38 06262 3-20-99. E-mail: matorinb@ukr.net

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК №3141, видане Державним комітетом телебачення та радіомовлення України від 24.03.2008 р.
